



ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА  
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА

---

ЗАТВЕРДЖУЮ  
Проректор з навчальної роботи

\_\_\_\_\_ Л.І.Чорний  
(підпис) (ініціали, прізвище)

\_\_\_\_\_ 2018 року  
М.П.

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ**  
**з навчальної дисципліни**  
**«ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО»**  
для підготовки фахівців на першому освітньому рівні  
здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра  
за спеціальністю 6.030401 Правознавство  
галузі знань 0304 Право  
за денною формою навчання  
(Частина перша)

м. Хмельницький  
2018

## ЗМІСТ

Стор.

1.	Структура вивчення навчальної дисципліни	2
1.1.	Тематичний план навчальної дисципліни	2
1.2.	Лекції	3
1.3.	Семінарські заняття	6
1.4.	Самостійна робота студентів	34
1.5.	Індивідуальні завдання	41
1.6.	Підсумковий контроль	45
2.	Схема нарахування балів	48
3.	Рекомендовані джерела	50
4.	Інформаційні ресурси в Інтернеті	76

**1. Структура вивчення навчальної дисципліни**  
**1.1. Тематичний план навчальної дисципліни**

№ теми	Назва теми	Кількість годин											
		Денна форма навчання					Заочна форма навчання						
		Усього	у тому числі				Усього	у тому числі					
Лекції	Сем. (прак.)		Лабор.	Ин.зав.	СРС	Лекції		Сем. (прак.)	Лабор.	Ин.зав.	СРС		
1.	Поняття, завдання та джерела цивільного процесуального права	940	2	2	-	-	56	7	1	-	-	-	6
2.	Принципи цивільного процесуального права	109	2	2	-	-	56	13	1	2	-	-	10
3.	Цивільні процесуальні правовідносини	109	2	2	-	-	65	9	1	-	-	-	8
4.	Суд як суб'єкт цивільних процесуальних відносин	129	2	2	-	-	56	9	1	-	-	-	8
5.	Сторони в цивільному процесі	112	2	4	-	-	56	13	1	2	-	-	10
6.	Треті особи в цивільному процесі	8	2	2	-	-	44	9	1	-	-	-	8
7.	Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб	10	2	2	-	-	6	10	-	-	-	-	10
78.	Представництво в цивільному процесі	98	2	2	-	-	54	8	-	-	-	-	8
8.	Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб	9	2	2	-	-	5	10	-	-	-	-	10
9.	Інші учасники цивільного процесу	940	2	2	-	-	56	6	-	-	-	-	6
10.	Цивільні процесуальні строки	68	1	1	-	-	4	6	-	-	-	-	6
11.	Судові виклики та повідомлення Інформування учасників судового процесу	5	1	-	-	-	4	6	-	-	-	-	6
121.	Судові витрати	740	2	1	-	-	46	6	-	-	-	-	6
132.	Відповідальність у цивільному процесі	6	2	-	-	-	4	6	-	-	-	-	6
143.	Докази і доказування	148	4	4	-	-	68	16	2	2	-	-	12
154.	Позов. Інші пнємовні заяви учасників справи Позовне провадження	136	4	4	-	-	58	11	1	-	-	-	10
165.	Відкриття провадження у справі	940	2	2	-	-	54	10	1	1	-	-	8

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Шрифт: 11 пт, не полужирный, не курсив, Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Без переноса

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Шрифт: 11 пт, не полужирный, не курсив, Цвет шрифта: Авто, не выделение цветом

Отформатировано: Шрифт: 11 пт, не полужирный, не курсив, Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Шрифт: 11 пт, Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

176.	Підготовка справи до судового розгляду	940	2	2	-	-	56	11	1	-	-	10
187.	Судовий розгляд справи по суті	1620	46	68	-	-	68	14	1	1	-	12
19.	Судові рішення в справ у порядку спрощеного позовного провадження	11	2	4	-	-	5	12	2	-	-	10
2048	Спеціальні позовні провадження Судові рішення	942	22	24	-	-	56	842	2	-	-	840
2149	Заочний розгляд справи	840	2	2	-	-	46	7	1	-	-	6
229.	Наказне провадження	940	2	2	-	-	56	10	1	-	-	9
234.	Окреме провадження	16	4	6	-	-	66	14	2	-	-	12
242.	Апеляційне провадження	134	4	4	-	-	56	12	1	1	-	10
253.	Касаційне провадження	123	4	4	-	-	56	12	1	1	-	10
264.	Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами	942	2	2	-	-	58	10	-	-	-	10
275.	Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень. Судовий контроль.	940	2	2	-	-	56	8	-	-	-	8
286.	Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів, оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів. Надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів Процесуальні питання, пов'язані із третейським судочинством	8	2		-	-	66	7	-	-	-	7
297.	Відновлення втраченого судового провадження	6	2		-	-	4	7	-	-	-	7
3028	Цивільне судочинство з іноземним елементом	78	2		-	-	56	8	-	-	-	8
	Всього годин:	285	70	68	-	-	14766	285	20	10		255

## 1.2. Лекції

№ з/п	Назва і план теми	Кількість годин
1	2	3
1.	Поняття, завдання та джерела цивільного процесуального права	2
1.1.	Поняття цивільного процесуального права, його предмет, метод і	

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Примечание [U1]: Або замінити на: Підготовче провадження

Отформатировано: Шрифт: 11 пт, Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Отформатировано: Цвет шрифта: Авто

Примечание [U2]: Або замінити на: Розгляд справи по суті

Примечание [U4]: 8- якщо не виділяємо окремо розгляд справ у порядку спрощеного поз. провадження

Отформатировано

Примечание [U3]: 6- якщо не

Отформатировано

Примечание [U5]: Якщо виділяємо

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

Отформатировано

1.2.	система. Співвідношення цивільного процесуального права з іншими галузями права України.	
1.3.	Джерела цивільного процесуального права. Дія цивільного процесуального закону в часі, просторі та стосовно осіб.	
1.4.	Поняття цивільної процесуальної форми, її суть, основні риси і значення.	
1.5.	Поняття цивільного судочинства (процесу) і його завдання. Види цивільного судочинства. Стадії цивільного процесу.	
1.6.	Наука цивільного процесуального права, її роль в подальшому удосконаленні і розвитку законодавства про цивільне судочинство.	
2.	Принципи цивільного процесуального права	2
2.1.	Поняття принципів цивільного процесуального права та їх значення.	
2.2.	Класифікація принципів за підставами їх законодавчого закріплення, їх дію в системі права та предметом регулювання.	
2.3.	Принципи закріплені Конституцією України.	
2.4.	Принципи закріплені законодавством про цивільне судочинство.	
3.	Цивільні процесуальні правовідносини	2
3.1.	Поняття цивільних процесуальних правовідносин та їх структура.	
3.2.	Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних процесуальних правовідносин.	
3.3.	Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин та їх класифікація.	
4.	Суд як суб'єкт цивільних процесуальних відносин	2
4.1.	Правовий статус суду як обов'язкового суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин.	
4.2.	Склад суду. Відводи.	
4.3.	Цивільна юрисдикція суду: поняття, значення, види. Загальні правила визначення цивільної юрисдикції.	
4.4.	Підсудність у цивільному процесі: поняття, значення, види. Правила про підсудність.	
5.	Сторони в цивільному процесі	2
5.1.	Поняття сторін в цивільному процесі і їх процесуальні права і обов'язки.	
5.2.	Належність сторін. Заміна неналежного відповідача.	
5.3.	Процесуальна співучасть. Мета, підстави, види співучасті. Процесуальні права і обов'язки співучасників.	
5.4.	Процесуальне правонаступництво. Порядок вступу в процес по справі правонаступника і його правове становище.	
6.	Треті особи в цивільному процесі	2
6.1.	Поняття і види третіх осіб в цивільному процесі.	
6.2.	Треті особи, які заявляють самостійні вимоги. Підстави і процесуальний порядок вступу в процес. Процесуальні права і обов'язки.	
6.3.	Треті особи, які не заявляють самостійних вимог. Підстави і процесуальний порядок вступу у процес.	
7.	Представництво в цивільному процесі	2
7.1.	Цивільне процесуальне представництво: поняття, значення, види.	
7.2.	Умови, які необхідні для здійснення функцій представника в цивільному процесі.	
7.3.	Процесуальні права і обов'язки представника в цивільному процесі	
8.	Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб	2

8.1.	Мета, підстави участі у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.	
8.2.	Форми участі у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.	
8.3.	Цивільна процесуальна правосуб'єктність осіб яким за законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.	
9.	Інші учасники судового процесу	2
9.1.	Поняття та склад інших учасників судового процесу.	
9.2.	Форми участі у цивільному процесі інших учасників судового процесу.	
9.3.	Особи, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення судочинства (помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник).	
9.4.	Особи, які сприяють здійсненню судочинства (свідок, експерт, експерт з питань права, спеціаліст, перекладач).	
10.	Цивільні процесуальні строки	1
10.1.	Поняття і значення процесуальних строків.	
10.2.	Види процесуальних строків: встановлені законом і призначені судом; точно і відносно визначені; за тривалістю.	
10.3.	Обчислення процесуальних строків. Зупинення, продовження і поновлення процесуальних строків.	
10.4.	Службові строки в цивільному процесі.	
11.	<a href="#">Інформування учасників судового процесу</a>	1
11.1.	<a href="#">Поняття та види інформування учасників судового процесу.</a>	
11.2.	Поняття та види судових повісток.	
11.3.	Порядок вручення судових повісток	
12.	Судові витрати	2
12.1.	Поняття і види витрат у цивільному процесі, їх значення.	
12.2.	Судовий збір.	
12.3.	Витрати, пов'язані, з розглядом справи.	
12.4.	Попереднє визначення суми судових витрат. Забезпечення та попередня оплата судових витрат.	
12.5.	Звільнення від судових витрат. Розподіл судових витрат. Відшкодування судових витрат.	
13.	Відповідальність у цивільному процесі	2
13.1.	Відповідальність за правопорушення в цивільному судочинстві.	
13.2.	Поняття заходів процесуального примусу.	
13.3.	Попередження, видалення, привід, тимчасове вилучення доказів, штраф.	
14.	Докази і доказування	4
14.1.	Поняття і мета доказування в цивільному процесі.	
14.2.	Поняття предмету доказування. Обставини, які не підлягають доказуванню.	
14.3.	Поняття та види доказів у цивільній справі.	
14.4.	Види засобів доказування у цивільному процесі.	
14.5.	Належність і допустимість доказів.	
14.6.	Збір, подання, дослідження та оцінка доказів.	
14.7.	Забезпечення доказів.	
14.8.	Судові доручення.	
15.	Позовне провадження	4
15.1.	Поняття та значення позовного провадження.	
15.2.	Позов: поняття, елементи, види. Право на позов і право на пред'явлення позову.	

Отформатовано: Шрифт: 11 пт,  
Цвет шрифта: Авто

15.3.	Позовна заява: поняття, значення.	
15.4.	Засоби захисту відповідача від позову. Відзив, заперечення,	
15.5.	зустрічний позов: поняття, порядок їх пред'явлення.	
15.6.	Інші письмові заяви по суті справи учасників справи.	
15.7.	Письмові заяви з процесуальних питань учасників справи.	
15.8.	Забезпечення позову.	
	<b>Усього</b>	32

### **1.3. Семінарські заняття**

#### **Семінарське заняття 1**

#### **Тема 1. Поняття, завдання та джерела цивільного процесуального права**

##### Питання для усного опитування та дискусії

- 1.1. Цивільне процесуальне право України: поняття, предмет, метод правового регулювання.
- 1.2. Джерела цивільного процесуального права України.
- 1.3. Цивільний процес (судочинство): поняття, структура. Стадії цивільного судочинства.
- 1.4. Види цивільного судочинства.
- 1.5. Взаємозв'язок ЦПП та інших галузей права.
- 1.6. Наука ЦПП.

##### **Методичні вказівки**

**Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є:** цивільне процесуальне право, судовий захист, цивільна процесуальна форма, цивільний процес, процесуальна стадія, процесуальне провадження.

**З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливо увагу зосередити на таких аспектах:**

При вивченні теми необхідно звернути увагу на місце судової влади в системі державних влад в Україні. Особливу увагу слід звернути на зміст положень Конституції України 28 червня 1996 року та Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року (в редакції від 3 жовтня 2017 року) про роль і місце правосуддя в системі забезпечення захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Необхідно звернути увагу на те, що цивільне процесуальне право має власний предмет і метод правового регулювання, які вирізняють його серед інших галузей права. При вивченні вказаних питань необхідно взяти до уваги, що питання про предмет цивільного процесуального права в юридичній науці вирішується неоднозначно. За змістом метод цивільного процесуального права є імперативно-диспозитивним.

Системі цивільного процесуального права утворюють загальна та особлива частини.

Цивільне процесуальне право як складова системи права України взаємопов'язане як з галузями матеріального права, так і галузями процесуального права, в зв'язку з цим необхідно визначити їх співвідношення.

Норми цивільного процесуального права мають свою структуру та діють у часі, просторі та за колом осіб. Вивчаючи дію цивільного процесуального закону у часі потрібно звернути увагу на те, що закон може мати зворотну силу.

Вивчаючи питання джерел цивільного процесуального права слід звернути увагу на міжнародні договори, в яких приймає участь Україна, і які у належному порядку визнані частиною національного законодавства, а також на практику Європейського суду з прав людини яка відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» має застосовуватись судами при розгляді справ як джерело права. Також слід звернути увагу на значення для правозастосування висновків та вказівок, що містяться в постановках Верховного Суду України.

В зв'язку з відсутністю в науці цивільного процесуального права єдності щодо визначення поняття цивільної процесуальної форми, потрібно проаналізувати наведені в ній дефініції та визначити її характерні ознаки.

Вивчення питання щодо цивільного судочинства слід здійснювати шляхом з'ясування його поняття, завдань, видів та стадій.

Завдання цивільного судочинства закріплені у ст. 2 ЦПК України.

До видів цивільного судочинства відносять: 1) позовне провадження; 2) наказне провадження; 3) окреме провадження. При вивченні цього питання доцільно проаналізувати найбільш характерні ознаки кожного з цих проваджень, переглянути положення ЦПК України,



що здійснює їх регламентацію. Проте на даному етапі не ставиться за мету детальне вивчення означеної проблематики, а радше попереднє з ним ознайомлення.

Необхідно звернути увагу на відсутність в науці цивільного процесуального права єдиного підходу до розуміння структури цивільного процесу, визначення та розмежування таких його елементів, як провадження та процесуальна стадія.

В теорії цивільного процесуального права немає єдиного підходу до класифікації стадій цивільного процесу, їх виділення та термінологічного визначення. При визначенні підходу щодо виділення стадій процесу слід виходити з розуміння стадії як сукупності процесуальних правовідносин і дій, об'єднаних найближчою метою та проаналізувати характер процесуальної мети стадій, їх послідовність та взаємообумовленість, перевірко-підготовчий характер стадій, можливість завершення процесу та юридичні наслідки.

Також цивільне процесуальне право необхідно розрізнати як галузь права, науку та навчальну дисципліну. Для розмежування вказаних інституцій необхідно з'ясувати їх зміст. Наука цивільного процесуального права як складова юридичної науки має свій предмет, методи та способи дослідження, систему. Остання по-різному визначається в сучасній літературі. При опрацюванні вказаного питання необхідно визначити значення науки цивільного процесуального права для розвитку законодавства про цивільне судочинства, юридичної науки в цілому.

## Семінарське заняття 2

### Тема 2. Принципи цивільного процесуального права

#### Питання для усного опитування та дискусії

- 2.1. Поняття, характерні ознаки принципів цивільного процесуального права України.
- 2.2. Класифікація принципів цивільного процесуального права залежно від:
  - ✓ форми нормативного закріплення;
  - ✓ сфери впливу (поширення);
  - ✓ предмету регулювання;
  - ✓ ролі у врегулюванні процесуального становища суб'єктів правовідносин;
- 2.3. Зміст окремих принципів цивільного процесуального права.

#### Аудиторна письмова робота

1. Підготувати таблицю «Принципи цивільного процесуального права» за наступним прикладом:

#### ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

п/н	Назва принципу	Зміст принципу	Форма закріплення принципу	Процесуальні гарантії
1.	<i>Принцип законності</i>	Суди у своїй діяльності повинні діяти в порядку, встановленому нормами процес. права ...	п. 1 ст. 129 Конституції України ...	Скасування рішення, Притягнення до відповідальності, ...

2. Вирішити задачі:

1. Петрова звернулася з позовом до Іванова про поділ майна подружжя. Суд визнав право спільної сумісної власності подружжя на земельну ділянку, будинок, дачну садибу, автомобіль та провів їх поділ.

У своїх заявах до суду позивачка також указала, що частина спірних речей, придбаних у шлюбі, – відеокамера, фотоапарат, комп'ютер (куплені в кредит), телевізор, які також придбані у шлюбі, знаходяться у відповідача, яким ця обставина не заперечувалась. Однак суд залишив поза увагою клопотання позивачки про витребування доказів щодо часу та обставин придбання

вказаних речей у зв'язку з наявністю у неї складнощів в отриманні цих доказів, відмовив у задоволенні в цій частині позову за його недоведеністю.

*Чи мало місце в цих діях суду порушення принципів цивільного процесуального права?*

2. Суд розглядав у судовому засіданні справу про поділ спільно нажитого майна між колишнім подружжям. Позивач Хорея у судовому засіданні заявив клопотання про відкладення розгляду справи для укладення договору про надання йому юридичної допомоги. Відповідачка заперечила проти відкладення розгляду справи аргументуючи тим, що в неї немає коштів для того, щоб мати у процесі адвоката у якості представника. Якщо у позивача буде представник, а у неї ні, то це порушить принцип рівноправності сторін у цивільному процесі.

Суддя відмовив у задоволенні клопотання позивача, мотивуючи відмову тим, що відкладення провадження по справі порушить принцип рівноправності сторін у цивільному процесі, і процес буде несправедливим по відношенні до відповідачки.

*Висловіть свої міркування щодо правової позиції сторін та дії принципів рівності та рівноправності у цивільному процесі.*

3. Громадянин Петров звернувся до районного суду з позовом до Левченко про стягнення боргу розміром 10 тис. грн.

У судовому засіданні відповідач визнав позов повністю і запропонував передати позивачеві замість грошової суми відеореєстратору "Sony" вартістю 16 тис. грн. Позивач не заперечував проти цього, на такій підставі сторони вирішили укласти мирову угоду.

Суддя, у провадженні якого знаходилася справа, відмовився визнати цю мирову угоду, оскільки вартість магнітофона перевищувала розмір боргу.

*Чи правильно діяв суддя? Чи відповідають дії судді принципам цивільного процесуального права?*

#### **Методичні вказівки**

**Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є :** принцип цивільного процесуального права, системність, верховенство права, законність, диспозитивність, змагальність тощо.

**З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:**

Розглядаючи цю тему слід мати на увазі, що в юридичній літературі існує декілька підходів до визначення поняття принципів цивільного процесуального права. Важливо засвоїти характерні ознаки визначення суті принципів цієї галузі права. У дефініції повинні включатися лише ознаки сутнісного змісту принципів, які притаманні їм і відрізняють їх від норм права і права як єдиного цілого.

При з'ясуванні значення принципів цивільного процесуального права необхідно звернути увагу на особливості прояву у принципах цивільного процесуального права ідей демократизму, гуманізму, справедливості, всебічного захисту прав людини і громадянина, рівності громадян.

Принципи цивільного процесуального права тісно взаємопов'язані між собою і в сукупності становлять систему. Слід пам'ятати, що зміст окремих принципів необхідно розкривати з урахуванням змісту інших принципів. В науці цивільного процесуального права існують різні підходи щодо визначення кількісного складу системи принципів, що обумовлено відсутністю її (системи) нормативного закріплення. При вивченні цього питання слід зосередити увагу на класифікації принципів залежно від: форми нормативного закріплення; сфери впливу; предмету регулювання; ролі у врегулюванні процесуального становища правовідносин; значимості.

Аналізуючи принципи залежно від форми їх нормативного закріплення, слід звернути увагу та ті, які закріплені одночасно в Конституції України, та законодавстві про цивільне судочинство, а також ті, які не мають чіткої законодавчої регламентації. Необхідно визначити принципи, зміст яких зазнав окремих змін у зв'язку з набранням чинності ЦПК України від 18 березня 2004 року, та ті, які були вперше нормативно закріплені у ньому.

При класифікації принципів за предметом правового регулювання необхідно чітко розмежовувати організаційні та функціональні принципи.

Правові принципи — багатогранні явища, до розкриття їх змісту можна підходити з різних сторін. Однак встановлення їх сутнісного наповнення не повинно переходити в описання. Кожне слово при їх визначенні носить змістове навантаження того головного, без чого не може бути виражена суть предмету, явища. Розкриття змісту окремих принципів цивільного процесуального права повинно здійснюватись із визначенням його значення. При вивченні змісту принципів, спрямованості їх дії необхідно враховувати допустимі у законі відступи від них.

Особливу увагу слід звернути на такі основоположні принципи цивільного процесу як змагальність та диспозитивність. Потрібно чітко визначитись із складовими положеннями їх змісту, проаналізувати історичні аспекти їх розвитку, розширення дії.

Необхідно чітко розмежовувати принцип рівності усіх учасників процесу перед законом і судом та принцип процесуальної рівноправності сторін.

Аналізуючи принцип гласності судового розгляду необхідно зосередити увагу на обов'язкових та факультативних підставах для закритого судового засідання. Вивчаючи принципи участі народу безпосередньо у здійсненні правосуддя необхідно з'ясувати у яких категорії справ можлива участь народних засідателів або присяжних.

Досліджуючи принцип всебічності та повноти необхідно розмежовувати поняття всебічне з'ясування обставин справи, повне з'ясування обставин справи, об'єктивна істина, формальна істина.

За необхідне визначитись з принципами, реалізація яких потребує удосконалення.

### Семінарське заняття 3

#### Тема 3. Цивільні процесуальні правовідносини

##### Питання для усного опитування та дискусії

- 3.1. Поняття та структура цивільних процесуальних правовідносин.
- 3.2. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних процесуальних правовідносин.
- 3.3. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин та їх процесуальна правосуб'єктність
- 3.4. Класифікація суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин:
  - ✓ Особи, які здійснюють правосуддя в цивільних справах;
  - ✓ Особи, які беруть участь у праві;
  - ✓ Особи, які сприяють здійсненню правосуддя (інші учасники цивільного процесу).

##### Аудиторна письмова робота

#### 1. Вирішити задачі:

##### 1. Чи можуть бути суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин:

а) Марченко — 14 років, Гриценко — 13 років, душевнохворий Петров — 20 років, які своїми діями завдали шкоди заводу Іванову (розбили скло в автомобілі, що був припаркований біля бцдинку);

б) продуктовий магазин, що не має права юридичної особи, в зв'язку з пред'явленим до нього позовом про стягнення вартості неякісного товару;

в) Автомайстерня, що має права юридичної особи, за позовом майстра Кругленького про поновлення на роботі, оскільки наказ про його звільнення підписав директор СТО;

г) громадська організація, у справі до засобів масової інформації з вимогами про спростування відомостей, що шкодять її діловій репутації.

#### 2. У яких із наведених випадків мають місце цивільні процесуальні правовідносини:

а) господарський суд розглянув спір між підприємством “Атіма” та підприємством “Половець” про стягнення неустойки за договором поставки продукції;

б) міськрайонний суд розглянув справу за позовом Сотова до Хохолова про визнання права власності на будинки;

в) врегулювання спору про поділ майна подружжя Кошенко за участю судді у формі спільних нарад;

г) державна адміністрація розглянула скаргу Мовчана щодо порушення Грушиним його права користування земельною ділянкою.

**3.** Малиновська (17 років) пред’явила позов до Ковалевського про встановлення батьківства і стягнення аліментів на утримання дочки. Позивачка зазначила, що вона перебувала з відповідачем у фактичних шлюбних відносинах, що з ним вела сумісне господарство, що його зарплата повністю йшла на утримання сім’ї. Про ці обставини знають свідки Чорноока і Заморій, яких вона просила викликати в судові засідання.

При розгляді справи в судовому засіданні було встановлено, що позовна заява подана неповнолітньою особою, в зв’язку з чим суд залишив заяву без розгляду.

*Чи правомірні дії суду?*

#### **Методичні вказівки**

**Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є :** цивільні процесуальні правовідносини, суд, особи, які беруть участь у справі, інші учасники процесу, юридична заінтересованість, цивільна процесуальна правоздатність, цивільна процесуальна дієздатність.

**З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:**

При опрацюванні навчального матеріалу за темою необхідно визначити поняття цивільних процесуальних правовідносин, ознаки, що притаманні усім правовідносинам, та ті, які характеризують лише власне цивільні процесуальні правовідносини.

В науковій літературі існують різні концепції процесуальних правовідносин. Тому при вивченні теми слід приділити особливу увагу визначенню передумов та підстав виникнення, зміни та припинення цивільних процесуальних правовідносин. При цьому слід пам’ятати, що до передумов відносять: 1) норми цивільного процесуального права; 2) цивільну процесуальну правосуб’єктність, в той час як підставою виступають юридичні факти, якими, як правило, є дії учасників процесу, спрямовані на його ініціювання.

Цивільні процесуальні правовідносини мають свою внутрішню структуру та складаються з трьох елементів: суб’єкт, об’єкт та зміст.

Вивчаючи склад суб’єктів процесуальних правовідносин необхідно пам’ятати, що обов’язковим їх учасником виступає суд. Вказані правовідносини можуть виникати як на диспозитивній, так і на публічній основі, в зв’язку з необхідністю захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Тому особливу увагу слід приділити питанню юридичної заінтересованості суб’єктів цивільних процесуальних правовідносин. Також варто звернути увагу на доктринальні та законодавчу класифікації суб’єктів та визначити критерії їх поділу.

На відміну від визначення та розуміння питання суб’єкта цивільних процесуальних правовідносин питання щодо їх об’єкта та змісту є одним із найдискусійніших у науці цивільного процесуального права.

Складність визначення об’єкта правовідносин обумовлено його взаємозв’язком з об’єктом матеріальних правовідносин та його неуреченістю. Тому розглядаючи це питання слід зупинитись на аналізі, висловлених в науковій літературі позицій щодо визначення поняття об’єкта процесуальних правовідносин.

## Семінарські заняття 4

### Тема 4. Суд як суб'єкт цивільних процесуальних відносин

#### Питання для усного опитування та дискусії

- 4.1. Цивільна юрисдикція суду. Види юрисдикції.
- 4.2. Підсудність. Види підсудності.
- 4.3. Правила передачі справи від одного суду до іншого. Наслідки порушення правил підсудності.
- 4.4. Склад суду. Відводи.
- 4.5. Участь у цивільному процесі присяжних.

#### Аудиторна письмова робота

##### 1. Вирішити задачі:

###### 1. Видавництво звільнило з роботи за непридатністю завідуючого відділом Петрова.

Останній звернувся до суду, за місцем проживання, з позовом до видавництва про поновлення на роботі, посилаючись на те, що він і не заявив би цю вимогу, якби міг влаштуватись на іншу роботу, але з таким формулюванням його жодна організація не хоче приймати на роботу.

Суддя, ознайомившись з цією заявою і вважаючи, що її буде доцільніше розглянути за місцем знаходження видавництва, повідомив позивача, що він надіслав її до відповідного суду. Суд за місцем знаходження видавництва повернув справу назад, зазначивши в ухвалі, що такі доводи судом не можуть бути прийняті.

*Чи правильно була визначена юрисдикція і підсудність цієї справи? Які підстави і процесуальний порядок передачі справи з одного суду до іншого в межах України?*

###### 2. Голуб звернувся до суду з позовом до ТОВ "МЕТРО Кеш енд Кері Україна" про відшкодування шкоди, завданої продажем товару неналежної якості (посудомийної машини "Bosch"). Ухвалою Вінницького міського суду було відкрито провадження у справі.

У запереченні на позов відповідач посилався на те, що згідно з внутрішніми правилами, клієнтами центрів оптової торгівлі "МЕТРО" можуть бути лише юридичні особи або фізичні особи, які є суб'єктами підприємницької діяльності. Позивач є суб'єктом підприємницької діяльності, на підтвердження чого відповідачем було надано фіскальний чек і податкову накладну, в яких зазначено, що покупець Голуб є суб'єктом підприємницької діяльності.

Вважаючи, що вимоги позивача підлягають розгляду в порядку господарсько-о судочинства, відповідач просив закрити провадження у цивільній справі.

*Як має діяти суддя в даному випадку? За якими критеріями розмежується юрисдикція загальних і господарських судів.*

###### 3. Громадянка Пергова Л., яка проживає в м. Хмельницькому звернулася до Хмельницького міськрайонного суду з позовом до свого колишнього чоловіка Терещенко С. про стягнення аліментів на їх спільну дитину (шести років). Відповідач в суді заявив що справа не підсудна даному суду, оскільки відповідач з новою сім'єю зареєстрований та проживає в м. Києві. Більше того просив залучити до участі у справі в якості третьої особи Терещенко Ю., яка наразі є його дружиною і також виховує їх спільну дитину (двох років).

Хмельницький міськрайонний суд передав справу на розгляд Печерського р-ного суду м. Києва.

*Чи правильно вирішив питання про підсудність суд? Який вид підсудності має застосовуватися до даної цивільної справи?*

###### 4. Суд задовольнив позов заводу "Термінал" до Калачника та ще двох інших працівників про стягнення вартості нестачі будівельних матеріалів.

Відповідачі подали апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції. При розгляді справи судом апеляційної інстанції у складі судової колегії брала участь суддя апеляційного суду, яка є дружиною судді, що розглядав справу у суді першої інстанції.

*Чи є в даному випадку підстави для відводу?*

#### **Методичні вказівки**

**Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є:** суд, юрисдикція, підсудність, незалежність суду, безпосередність судового розгляду.

**З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:** Обов'язковим та незмінним суб'єктом процесуальних правовідносин є суд. Правовий статус суду визначається його правосуб'єктністю, структурними компонентами якої є юрисдикція та численні повноваження. Суд не може набувати своїми діями нових прав та обов'язків.

При підготовці до заняття потрібно приділити належу увагу вивченню питання щодо юрисдикції. Слід звернути увагу на те, що до компетенції судів загальної юрисдикції, відносяться не лише справи, що виникають із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Слід акцентувати увагу на видах цивільної юрисдикції. Потрібно засвоїти загальні правила визначення цивільної юрисдикції суду, наслідки їх порушень.

Проблема юрисдикції є складною для студентів за рядом причин. По-перше, студент тільки розпочав вивчення науки цивільного процесуального права і ще не знає багатьох категорій цієї науки, погано ними оперує.

По-друге, норми про юрисдикцію розташовані у багатьох нормативних актах як процесуально-правових, так і матеріально-правових, студент ще не вивчив окремі процесуальні дисципліни. Зміст інституту юрисдикції складає розмежування компетенції щодо розгляду та вирішення спорів та інших правових питань (її у науці цивільного процесуального права називають ще підвідомчістю. Проте поняття підвідомчість використовується і в інших значеннях). ЦПК України використовує термін юрисдикція. Необхідно звернути увагу на правильне розуміння положення, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Слід пам'ятати, юрисдикція судів не поширюється на відносини, що носять не правовий характер.

Якщо цивільна справа законом віднесена до цивільної юрисдикції суду, відповідно виникає питання: який конкретно суд судової системи повинен її розглянути і вирішити? Відповідь на це питання міститься у правових нормах про підсудність. Підсудність — розмежування компетенції між окремими ланками судової системи та судами однієї ланки щодо розгляду і вирішення цивільних справ, які належать до їх юрисдикції. При вивченні цього питання слід враховувати, що законодавець в новій редакції ЦПК (від 03.10.2017 року) називає розмежування компетенції між окремими ланками судової системи інстанційною юрисдикцією, а між судами однієї ланки – територіальною юрисдикцією. В той час як в юридичній доктрині виділяють відповідно функціональну (інституційну) та територіальну підсудність.

Необхідно звернути увагу на підсудність справ, у яких однією із сторін є суд або суддя. Значну увагу слід зосередити на наслідках порушення правил підсудності. Аналізуючи підстави передачі справи з одного суду до іншого необхідно звернути увагу на їх вичерпний перелік, специфіку кожної з них.

При вивченні питання щодо складу суду слід звернути увагу на положення глави 3 ЦПК України, Закону України “Про судоустрій та статус суддів України” тощо.

Також слід пам'ятати, що гарантією безсторонності та об'єктивності суду при розгляді та вирішенні цивільних справ виступає право на відвід (самовідвід). ЦПК України встановлює вичерпний перелік підстав його здійснення та не допускає повторної участі судді в розгляді справи. При вивченні порядку вирішення заяви про відвід необхідно звернути увагу на висловлені в науковій літературі з цього питання позиції щодо необхідності його вдосконалення.

**Семінарські заняття 5-6**  
**Тема 5. Сторони у цивільному процесі**

Питання для усного опитування та дискусії

- 5.1. Сторони: поняття, ознаки, види. Відмінність сторін від інших учасників процесу.
- 5.2. Процесуальні права і обов'язки позивача та відповідача.
- 5.3. Процесуальна співучасть: поняття, підстави, види процесуальної співучасті:
  - 5.3.1. Обов'язкова і факультативна.
  - 5.3.2. Активна, пасивна та змішана.
- 5.4. Належність сторін. Заміна неналежного відповідача. Залучення співвідповідачів.
- 5.5. Процесуальне правонаступництво: поняття, підстави, види.

Аудиторна письмова робота

**1. Вирішити задачі:**

**1.** Білик надавав Петрову у тимчасове користування автомобіль, що належав йому на праві приватної власності. Петров повернув автомобіль та розрахувався з Біликом за оренду автомобіля в повному обсязі. Але Білик залишився незадоволеним сплаченою йому за домовленістю між сторонами сумою грошей. Щоб змусити Петрова сплатити більшу суму за оренду автомобіля, він подав до суду позов про відшкодування моральної шкоди, нібито завданої йому Петровим внаслідок недобросовісного користування автомобілем. Суд прийняв позовну заяву та порушив провадження у справі.

*Проаналізуйте характер здійснення Біликом своїх процесуальних прав та, зокрема, права на судовий захист, яким скористався останній, щоб звернутись до суду.*

**2.** Козлов звернувся до місцевого районного суду з позовом до Синіцина про стягнення матеріальних збитків в розмірі 20000 грн. завданих в результаті дорожньо-транспортної пригоди. Суд відкрив провадження у справі. При проведенні підготовчого судового засідання Козлов заявив клопотання про приєднання до справи доказів, які підтверджують, що винуватцем ДТП, внаслідок якої він постраждав, є Синіцин, оскільки він керував автомобілем, але суддя відхилив клопотання Козлова, вказавши що останній мав подати ці докази разом з позовною заявою.

У своєму відзиві на позов Синіцин повідомив суд що належним відповідачем у справі є не Синіцин, а підприємство — власник автомобіля. Суд закрив провадження у справі у зв'язку з тим, що позов пред'явлено до неналежного відповідача.

*Чи правомірні дії суду?*

*Як суд повинен вирішити дану процесуальну ситуацію, якщо матеріалами справи підтверджується, що власником автомобіля, як джерела підвищеної небезпеки, є підприємство.*

**3.** Управління Південної залізниці звернулося до Хмельницького міськрайонного суду з позовом до свого колишнього працівника Савченка про виселення з службової квартири, яка розташована в с. Лісові Гривівці, мотивуючи позов тим, що Савченко у 2017 році звільнився з роботи за власним бажанням, але виселитися разом із сім'єю з квартири відмовився.

У судовому засіданні представник позивача заявив клопотання про залучення до участі у справі дружини Савченка і його малолітньої дочки як співвідповідачів.

Суд відмовив у задоволенні клопотання, посилаючись на те, що основним квартиронаймачем є Савченко, який і повинен бути відповідачем.

*Чи правильно діяв суд? Чи є у цьому разі співучасть? Якщо так, то який її вид?*

4. Проскурін подав позов про виселення Скригіна з житлового будинку, що належав позивачеві, посилаючись на потребу в житловому приміщенні у зв'язку з одруженням сина і народженням онука. При розгляді справи у суді Проскурін помер. Сини померлого Віктор і Федір звернулися до суду з клопотанням допустити їх до участі у справі як співпозивачів.

*Чи підлягає задоволенню клопотання братів Проскуріних? У чому відмінність вступу у процес правонаступників від заміни неналежної сторони?*

5. Тищенко С. увійшов у приміщення філії банку “У” з метою її пограбування і, погрожуючи пістолетом, наказав співробітникам банку і вкладниці Димовій, яка знаходилася у його приміщенні, мовчати. Димова зробила йому зауваження. Тищенко направив на неї пістолет і вистрілював, поранивши її. Тищенко був притягнутий до кримінальної відповідальності.

Димова звернулася до суду із позовом до Тищенка про відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю. У якості співвідповідача вона просила залучити філію банку “У”.

*Хто є належним відповідачем у справі ?*

#### **Методичні вказівки**

**Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є:** сторона, позивач, відповідач, належність сторін, заміна неналежної сторони співучасті, правонаступництво, диспозитивність, змагальність.

**З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:** Сторони виступають основними суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин у справах позовного провадження. І хоча ЦПК України в ст. 48 визначає сторін тільки шляхом їхнього перерахування, тобто вказівкою, що до них відноситься позивач та відповідач, у науці цивільного процесуального права існують суттєві напрацювання щодо визначення місця сторін у цивільному процесі, висновки щодо їхнього процесуального статусу та форм участі у процесі.

Особливу увагу слід приділити характерним ознакам сторін, що дасть можливість у подальшому правильно визначити місце та правовий статус інших суб'єктів цивільного процесу, котрі мають подібний процесуальний статус (третіх осіб, представників, органів та осіб, які відповідно до закону мають право захищати інтереси інших осіб).

Саме участь сторін у цивільному процесі та реалізація їхнього процесуально-правового статусу визначає дію принципу диспозитивності у цивільному процесі. Це проявляється у розпорядженні сторонами своїми матеріальними та процесуальними правами. При вивченні цієї теми доцільно проаналізувати процесуально-правовий статус вказаних суб'єктів шляхом виділення загальних та спеціальних прав та обов'язків, порядок їх реалізації. До загальних прав слід відносити права, якими наділені усі особи, які беруть участь у справі, незалежно від змісту юридичної заінтересованості.

При опрацюванні навчального матеріалу за темою необхідно визначити поняття процесуальної співучасті, з'ясувати підстави її виникнення. Важливо засвоїти такі види співучасті як активна, пасивна та змішана. Зокрема, детально необхідно проаналізувати підвиди пасивної співучасті (обов'язкову, факультативну). Слід встановити особливості участі процесуальних співучасників, їх правовий статус. Необхідно звернути увагу на те, що відмова у прийнятті заяви за мотивами пред'явлення позову неналежним позивачем або до неналежного відповідача є неприпустимою.

Необхідно звернути увагу на те, що конфлікт може виникнути і між особами, які не перебувають у матеріальних правовідносинах. В такому разі виникає так званий “дефектний спір” — позивач не має права вимоги, а відповідач не має відповідного обов'язку перед позивачем. Проте і у цьому разі він буде виступати предметом судового розгляду, оскільки суд не з'ясовує наявність правовідносин при пред'явленні позову. Зокрема, якщо в ході судового провадження виявиться, що позов подано не до тієї особи, яка повинна відповідати за ним, то в такому разі відповідач може визнати себе неналежним. Вивчаючи це питання необхідно визначити підстави та правила застосування вказаного процесуального інституту. Необхідно звернути увагу на те, що заміна неналежного відповідача здійснюється за клопотань позивача. У разі відсутності згоди на це позивача суд залучає до участі іншу особу як співвідповідача.



Попри це слід пам'ятати, що у випадку судового залучення відповідача, участь декількох відповідачів не створює процесуальної співучасті. Необхідно звернути увагу на рух процесу та те, що при заміні неналежного відповідача його дії не спричиняють будь-яких наслідків для належного відповідача. Заміна неналежного відповідача можлива лише у суді першої інстанції.

Вивчення питання процесуального правонаступництва слід розпочинати з з'ясування його дефініції, підстав настання. Слід звернути увагу на види правонаступництва, оскільки щодо них відсутня єдність наукових поглядів. Особливу увагу слід звернути на докази, якими може бути підтверджено право на зайняття становища суб'єкта процесу. правонаступник набуває весь обсяг прав та обов'язків, які мав його попередник. Усі дії, які вчинені в процесі до його вступу, є обов'язковими для нього. Інститут процесуального правонаступництва поширює свою дію на сторін та третіх осіб. Процесуальне правонаступництво можливе на всіх стадіях процесу. При правонаступництві процес продовжується.

## **Семінарське заняття 7** **Тема 6. Треті особи у цивільному процесі**

### Питання для усного опитування та дискусії

6.1. Треті особи: поняття, ознаки.

6.2. Види третіх осіб:

6.2.1. Поняття та правовий статус третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору;

6.2.2. Поняття та правовий статус третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору.

6.3. Відмінність третіх осіб від інших осіб, які беруть участь у справі.

### Аудиторна письмова робота

**1. Вирішити задачі:**

**1.** Подружжя Сергієнко купили в магазині “Музика” піаніно в кредит. Кредитний договір строком на три роки було оформлено в Банку на ім'я дружини, а виплати проводились з грошей, які одержував чоловік. Через деякий час в сім'ї виник розлад. Між подружжям виник спір за піаніно. Позов було передано на розгляд суду. Встановивши, що кредит було погашено лише 40 % вартості піаніно, суд повідомив Банк про наявність цієї справи в його провадженні. Банк звернувся до суду з заявою про допуск його до участі у справі.

*Визначіть процесуальну правосуб'єктивність Банку.*

**2.** Директор інституту “Гідроводпроект” звільнив з роботи гідролога Максимова у зв'язку із зменшенням обсягу робіт. У дійсності ж ніякого зменшення обсягу робіт не було і на посаду гідролога була прийнята Соловейко. Максимов звернувся до суду з позовом про поновлення на роботі. Суд поновив на роботі позивача і стягнув зарплату за вимушений прогул з директора інституту.

*Визначіть процесуальне становище директора та правильність рішення суду.*

**3.** Подружжя Побігайло після розірвання шлюбу звернулися до суду з вимогою розв'язати спір з приводу права власності на автомобіль “Ford”. Ця автомашина була подарована дружині батьком в день її одруження без нотаріального оформлення договору дарування, в зв'язку з чим він вважав, що автомашина є його власністю, і звернувся до суду з відповідною вимогою.

*Яке процесуальне становище займає батько дружини, який процесуальний порядок вступу його до цієї справи?*

**4.** Штефурко звернувся з позовом до Демків про витребування з чужого незаконного володіння відеоманітофона “Samsung”. Під час проведення судових дебатів до канцелярії суду надійшла позовна заява Романова, який просив допустити його до участі у справі як третю особу, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. У позовній заяві він зазначав, що

спірний відеомагнітофон належить саме йому, у свій час він надав його у користування Штефурко. Суддя допустив Романова до участі у справі як третю особу, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, і після дослідження обставин справи за участю Романова постановив рішення на його користь, відмовивши Штефурко в задоволенні позовних вимог.

*Чи правильні дії судді? Якими правами користуються треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору?*

**5.** Сидорченко В. подала позов до Сидорченка А. про стягнення коштів на утримання сина, посилаючись на те, що відповідач матеріально не допомагає їй. Під час судового засідання надійшла заява від Послушної, в якій вона просила допустити її до участі в справі і відмовити в позові Сидорченко В. з тих підстав, що Послушна одержує від відповідача аліменти на дочку, а позивачка нібито подала фіктивний позов з метою зменшення розміру цих аліментів, при цьому подружжя Сидорченко проживають сумісно і ведуть спільно господарство.

*Як належить вчинити суду?*

**6.** Маховенко С. і Маховенко Д. перебували в зареєстрованому шлюбі. Під час сумісного життя вони побудували в м. Стара Синява житловий будинок, який був зареєстрований на ім'я Маховенка С. Одна з кімнат будинку була надана для проживання матері дружини, яка для цього за усною домовленістю взяла на себе витрати по спорудженню будинку в розмірі 25 % його вартості. У будинку проживала також повнолітня дочка Маховенків О. Після розірвання шлюбу Маховенко С. пред'явив позов про розділ будинку.

*Які особи мають брати участь у цій справі? Визначте їх процесуальну правосуб'єктність.*

**7.** В січні 2017 року позивач звернувся до суду з позовом про відшкодування матеріальної шкоди завданої залиттям квартири, в обґрунтування якого вказав, що він є власником квартири за № 81 по вул.Зарічанській, 123 в м.Хмельницькому. 28.11.2016 року мешканці квартири №85, яка розташована на сьомому поверсі в будинку №38 по вул.Зарічанській в м.Хмельницькому внаслідок халатного відношення до сантехнічних приладів, а саме системи холодного водопостачання, шляхом залиття його квартири заподіяли йому майнову шкоду. Так, в приміщенні ванної кімнати на стелі та стінах були забруднення у вигляді коричневих плям на поверхні вапняної побілки; у кухні на стелі були забруднення у вигляді коричневих плям на поверхні вапняної побілки, на поверхні шпалер були забруднення у вигляді коричневих плям та потьоків.

*Які особи мають брати участь у цій справі? Визначте їх процесуальну правосуб'єктність.*

**8.** ОСОБА\_4 звернувся до суду з позовом до МКП «Хмельницькводоканал» про відшкодування шкоди, посилаючись на те, що 09.05.2016 року близько 23 години 50 хвилин, він, керуючи автомобілем марки «Opel Vectra», державний номерний знак «ВХ 7330 ВН», який належить йому на праві власності, рухаючись по вул. Проскурівського Підпілля, біля будинку № 111, потрапив у дорожньо-транспортну пригоду, яка відбулась в результаті відкриття кришки оглядового колодязя водомережі, в обіймі якої утворилась тріщина, під час наїзду на неї.

У судовому засіданні представник позивача, позовні вимоги змінив і просив стягнути з комунального підприємства по будівництву, ремонту та експлуатації доріг виконавчого комітету Хмельницької міської ради у позовній заяві майнову шкоду у сумі 1807 грн. 98 коп. та моральну шкоду в сумі 2000 грн. та витрати по оплаті звіту про оцінку автомобіля в сумі 600 грн.

*Які особи мають брати участь у цій справі? Визначте їх процесуальну правосуб'єктність.*

9. Позивач ОСОБА\_6 звернувся до суду з позовом до ОСОБА\_4, ОСОБА\_5 про усунення перешкод щодо участі у вихованні дитини. Свої вимоги мотивував тим, що він перебував у шлюбі з ОСОБА\_5. Від спільного подружнього життя вони мають сина ОСОБА\_4.

Відповідач перешкоджає позивачу бачитись з сином тому просить усунути перешкоди щодо участі у вихованні дитини.

*Які особи мають брати участь у цій справі? Визначте їх процесуальну правосуб'єктність.*

10. ОСОБА\_5 звернулась до суду з позовом до ОСОБА\_2 про стягнення неустойки за прострочення сплати аліментів, посилаючись на те, що 28 вересня 2015 року Хмельницьким міськрайонним судом було винесено рішення про стягнення із ОСОБА\_2 аліментів на користь ОСОБА\_6 на утримання неповнолітнього сина ОСОБА\_7, в сумі 650 грн. щомісячно, починаючи з 25 червня 2015 року і до досягнення повноліття.

Згідно довідки-розрахунку Першого відділу державної виконавчої служби м. Хмельницького станом з 25.06.2015 року по 27.03.2017 р. за ОСОБА\_2 рахується заборгованість у сумі 13721,69 грн.

Оскільки відповідач не систематично сплачував і аліменти, тому на заборгованість, яка виникла на даний час нараховується неустойка (пеня) за прострочення сплати аліментів. Загальна сума неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів становить 4156,06 грн.

*Які особи мають брати участь у цій справі? Визначте їх процесуальну правосуб'єктність.*

#### **Методичні вказівки**

**Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є:** треті особи, правосуб'єктність, юридична заінтересованість.

**З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:** Специфіка вивчення цієї теми навчальної дисципліни обумовлюється унікальністю визначення такого суб'єкта, як третя особа. Це суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у порушену у суді справу для захисту власних суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів, наділені матеріально-правовою заінтересованістю, яка, як правило, суперечить інтересам позивача та (або) відповідача. Важливе місце займає з'ясування значення участі у процесі третіх осіб.

Залежно від прояву матеріально-правової заінтересованості треті особи бувають двох видів: треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, та треті особи, які не заявляють таких вимог щодо предмета спору. У зв'язку з цим необхідно звернути увагу як на загальні характерні ознаки третіх осіб, так і спеціальні, які визначають специфіку кожного із їх видів.

Щодо участі третіх осіб можуть застосовуватися положення про процесуальну співучасть та процесуальне правонаступництво. Треті особи можуть вступати у процес до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження.

Треті особи, будучи об'єднані в одну групу, включають в себе таких учасників, які мають у процесі найрізноманітніші завдання щодо участі. Якщо третя особа, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, займає активну позицію у процесі, втручається у спір, висловлює свої вимоги перед судом, має відповідно, і матеріально-правову, і процесуальну заінтересованість, захист інтересів іншої групи третіх осіб носить специфічний характер, який інколи не можуть збагнути студенти.

Насамперед, слід уяснити те, що третя особа без самостійних вимог щодо предмета спору відноситься до осіб, які захищають у справі власні інтереси, оскільки майбутнє рішення суду може вплинути на їх права і обов'язки стосовно однієї із сторін. Найчастіше такі особи беруть участь на стороні відповідача. Мета участі третіх осіб, які не заявляються самостійних вимог щодо предмета спору, — використовуючи процесуальні засоби, впливати на результат розгляду спору між позивачем і відповідачем для недопущення ухвалення несприятливого для себе рішення. Такі треті особи прагнуть певного результату по справі заради виникнення у них права

вимоги до позивача (якщо вона приймає участь на його боці) або не виникнення права вимоги до неї (регресного позову) у випадку, коли третя особа приймає участь у справі на боці відповідача.

Особливість участі у процесі накладає свій відбиток на процесуальні права та обов'язки різних груп третіх осіб. Так, якщо третя особа із самостійними вимогами фактично прирівнюється у статусі до позивача (і може зайняти його процесуальне становище у випадку, коли він відмовиться від позову), то третя особа без самостійних вимог — тільки до учасників справи.

Слід також звернути особливу увагу на відмінності у процесуальному порядку вступу третіх осіб у процес. Так, якщо треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, вступають шляхом пред'явлення позову до позивача, відповідача або обох сторін, то треті особи без самостійних вимог, — можуть вступити у процес 1) за власною ініціативою, 2) за заявою учасників справи, 3) з ініціативи суду.

В позовній заяві третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, повинен бути обґрунтований правовий зв'язок цієї вимоги із вимогою, яка вже є предметом судового розгляду. Сторона, яка бажає залучити на свій бік третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, сама третя особа, у заяві мусять довести існування певного зв'язку, певних відносин між третьою особою і даною стороною, а також власного інтересу.

Необхідно звернути увагу також на відмінності у наслідках для процесу через їхній вступ у цивільну справу. Так, після вступу третьої особи, яка заявила самостійні вимоги щодо предмета спору, за її клопотанням справа розглядається спочатку, а вступ у процес третьої особи без вимог не тягне за собою необхідності розгляду справи спочатку.

Слід проаналізувати критерії відмежування третіх осіб від сторін, співучасників.

## Семінарське заняття 8

### Тема 7. Представництво цивільному процесі

#### Питання для усного опитування та дискусії

- 8.1. Поняття та значення представництва в цивільному процесі.
- 8.2. Умови, які необхідні для здійснення функцій представника в цивільному процесі:
  - ✓ право- та дієдатність;
  - ✓ відсутність заборони закону;
  - ✓ належне оформлення повноважень.
- 8.3. Види представництва.
- 8.4. Законне представництво: підстави виникнення, обсяг повноважень, їх підтвердження у суді.
- 8.5. Договірне представництво: поняття, підстави виникнення, повноваження та належне їх оформлення

#### Аудиторна письмова робота

#### 1. Вирішити задачі:

1. Хорошенко звернулася до суду з позовом до Роміна в інтересах своїх дітей про визнання недійсними заповіту, свідцтва про право на спадкування  $\frac{1}{4}$  частини будинку та про визнання права власності на цю частину будинку за її сином та донькою. В обґрунтування позовних вимог Хорошенко посилалася на те, що батьком її дітей заповіт було складено на користь сторонньої особи, у стані, коли він не розумів значення своїх дій. Вона також пояснила, що її повнолітні діти, в інтересах яких заявлено позов, є інвалідами дитинства і тому не можуть захистити свої права самостійно. Суд прийняв позовну заяву, відкрив провадження у справі та допустив Хорошенко до участі у справі як законного представника її дітей.

*Дайте правову оцінку діям суду. Визначте вид представництва в даному випадку та дайте його правову характеристику. Права та інтереси яких осіб захищають у суді законні представники? Хто може бути законним представником у суді?*

**2.** Суд відмовив Петрову в допуску його до участі у справі в якості законного представника його дітей в зв'язку з тим, що він був в судовому порядку визнаний обмежено дієздатним і над ним було встановлено піклування.

*Визначіть правильність відмови суду.*

**3.** У судовому засіданні представник ВАТ “Завод “ЮНІТРОН” юриконсульт Борисов дав згоду на зміну позивачу формулювання звільнення.

*Чи мав він на це право, коли в довіреності зазначалось, що йому дозволяється захищати інтереси позивача всіма передбаченими ЦПК України процесуальними засобами?*

**4.** Савченко доручила адвокату подати до суду від її імені заяву про усиновлення дитини та представляти її інтереси в суді. Заява за підписом представника була подана до суду. До заяви була додана нотаріально посвідчена довіреність, що підтверджувала повноваження представника на ведення в суді від імені Савченко справи про усиновлення. Суд прийняв заяву та відкрив провадження у справі.

У судовому засіданні представник органу опіки та піклування, який брав участь у розгляді справи, заперечував проти участі у справі представника Савченко, посилаючись на ч. 1 ст. 58 ЦПК. Суд відхилив це клопотання, пояснивши, що заявники та заінтересовані особи в справах окремого провадження можуть брати участь особисто або через представника у будь-якій справі, в тому числі у справі про усиновлення.

З метою забезпечення таємниці усиновлення представником заявника було заявлено клопотання про розгляд справи у закритому судовому засіданні. Суд відмовив у задоволенні клопотання, зазначивши, що це не входить до повноважень представника. Справа була розглянута у відкритому судовому засіданні з ухваленням рішення про задоволення заявленої вимоги щодо усиновлення дитини.

*Чи відповідають дії суду закону? Зазначте учасників цивільного процесу, які мають право брати участь у справі особисто або через представника. При розгляді яких справ та на яких стадіях цивільного процесу може брати участь представник?*

**5.** Тесленко Г. подала позов до Тесленка К. про стягнення аліментів на малолітнього сина. Суд установив, що Тесленко Г. не досягла 18 років, зупинив провадження у справі і визнав за необхідне призначити їй піклувальника для ведення справи. Піклувальником суд своєю ухвалою призначив батька Тесленко Г. — Митрофанова Т., який у судовому засіданні заявив клопотання про відмову від позову.

*Чи правильне рішення суду? Визначте процесуальне становище Тесленко Г. та Митрофанова Т. Яким повинно бути рішення суду, якщо мати перебуває у фактичних шлюбних стосунках і подала позов про встановлення батьківства і стягнення аліментів?*

**6.** Завод “Хімпром” подав позов до Старченка про стягнення 900 грн. матеріальної шкоди. У судові засідання з'явився директор заводу. Оскільки директор не мав доручення на ведення справи, суд не допустив його до участі у процесі і слухання справи відклав. Наступного разу директор подав до суду доручення на ведення справи за підписом свого заступника. Суд знову не допустив його до участі у справі, зазначивши в ухвалі, що заступник директора не вправі уповноважувати свого керівника на ведення справи.

*Чи правильні дії суду? Чи може керівник представляти і захищати інтереси свого підприємства у суді? Як оформлюються його повноваження? Чи має в цьому випадку місце процесуальне представництво?*

### **Методичні вказівки**

**Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є:** принцип змагальності, принцип диспозитивності, представник, довіреність, ордер.

**З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:** Закон надає право фізичним особам вести свої справи у суді особисто або через представника. Це право є однією з гарантій конституційного права на судовий захист. У цивільному процесі вести свої справи через представників можуть не всі учасники процесу. Таке право законом надане сторонам, третім особам у справах позовного провадження, заявникам і заінтересованим особам у справах окремого провадження, заявникам та боржникам у справах наказного провадження.

При опрацюванні матеріалу за даною темою слід знати, що у науці цивільного процесуального права немає єдиного розуміння поняття представництва. Воно визначається і як система процесуальних дій, і як правовідношення, і як правовий інститут. Потрібно виокремити його характерні риси та проаналізувати відмінності даного процесуального інституту від цивільно-правового представництва.

Також необхідно при вивченні цієї теми з'ясувати значення представництва в цивільному процесі та порівняти його із значення цивільно-правового представництва.

В науці цивільного процесуального права існують різні підходи щодо визначення видів процесуального представництва. При вивченні цього питання слід зосередити увагу на класифікації представництва залежно від: ступеня обов'язковості, підстав виникнення, суб'єкта, в інтересах якого здійснюється представництво. Слід звернути увагу на те, що цивільне процесуальне право допускає подвійне представництво, тобто передоручення ведення справи законним представником договірному представникові.

Необхідно з'ясувати хто може виступати представником, зокрема, особливу увагу слід звернути на склад законних представників. Потрібно детально проаналізувати умови, за яких можливе представництво, а саме, право-дієздатність особи, відсутність заборони закону, належним чином підтвержені повноваження. Слід звернути увагу на відмінності посвідчення повноважень представника фізичної та юридичної особи.

Слід окреслити правовий статус представника, його повноваження. Однією з новел ЦПК є закріплення презумпції наділення представника усім обсягом прав та обов'язків особи, яку представляють. Тобто обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у виданій йому довіреності. Слід з'ясувати процесуальні права і обов'язки представника на різних стадіях цивільного процесу.

За необхідне детально проаналізувати підстави та порядок призначення, заміни законного представника судом. Звернути увагу на новели правового регулювання вказаного питання.

Доцільно зосередити увагу на процедурі припинення представництва, обмеження повноважень представника.

### **Семінарське заняття 9**

#### **Тема 8. Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб**

##### Питання для усного опитування та дискусії

- 7.1. Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, їх правовий статус.
- 7.2. Форми участі даних осіб в процесі.
- 7.3. Особливості участі в цивільному процесі окремих органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб:
  - 7.3.1. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.
  - 7.3.2. Прокурор.
  - 7.3.3. Органи державної влади та місцевого самоврядування.
  - 7.3.4. Фізичні та юридичні особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

### Аудиторна письмова робота

#### 1. Вирішити задачі:

1. Після смерті Сергієнка М.Є. залишився будинок. Дружина померлого Сергієчко Д.О., і її син від першого шлюбу Коломієць Л.М. звернулись до суду з позовом про визнання їх спадкоємцями будинку, яким після смерті заволодів син спадкодавця — відповідач Сергієчко П. М.

В позовній заяві була викладена до суду також вимога про розділ будівлі та визнання порядку користування земельною ділянкою. Готуючи справу до розгляду, суддя вирішив, що для правильного вирішення справи необхідний висновок компетентної особи з приводу визнання найбільш раціонального поділу будинку між спадкоємцями.

*Хто і в якому порядку вправі зробити такий висновок?*

2. По справах про встановлення юридичних фактів суд залучив до участі в справі для дачі висновку наступні органи:

- щодо встановлення факту реєстрації шлюбу необхідного для одержання пенсії в зв'язку зі смертю годувальника — органи РАЦСу;
- щодо встановлення належності трудової книжки особі, ім'я якої вказано в книжці, не збігається з ім'ям, вказаним в паспорті, — організацію, яка видала книжку і відмовилася внести до неї відповідні виправлення;
- щодо факту володіння особою спадковим майном та визнання родинних відносин для одержання спадщини — нотаріуса;
- щодо встановлення факту каліцтва на виробництві — профспілковий комітет організації.

*Чи правильні такі дії суду? Визначте справи, у розгляді яких можлива участь органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб для дачі висновку по справі.*

3. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений) в інтересах неповнолітньої Кривонос О. М. звернувся до місцевого суду Київського району м. Харкова з позовом до виконкому Київської районної ради м. Харкова (далі – виконком) про поновлення права власності та відшкодування шкоди, завданої неправомірним рішенням відповідача. Свої вимоги Уповноважений обґрунтував тим, що всупереч інтересам неповнолітньої, не виконавши вимог ст. 177 Сімейного кодексу, виконком своїм рішенням надав згоду Кривоносу М.М., батьку і співвласнику житла неповнолітньої Кривонос О.М., на продаж від імені доньки частини її власної квартири. Проте це рішення відповідач виніс без згоди піклувальника неповнолітньої – її бабусі Зарудної О.О., а лише на підставі заяви Кривоноса М.М. Оскільки останнім вищезазначена трикімнатна квартира була продана, а іншого житла на ім'я Кривонос О.М. не придбано, неповнолітня була позбавлена права власності на нерухоме майно, чим порушені вимоги ст. 41 Конституції України. На початку розгляду справи до суду звернувся представник Уповноваженого (далі – представник) з клопотанням про допуск його до участі у справі замість Уповноваженого та пред'явив своє службове посвідчення. Суд відмовив у задоволенні заявленого клопотання, оскільки на підтвердження своїх повноважень представник не надав нотаріально посвідченої довіреності від імені піклувальника неповнолітньої – Зарудної О.О. Після надання відповідної довіреності представник узяв участь у справі, при розгляді якої між ним і відповідачем була укладена мирова угода. У зв'язку з цим суд постановив ухвалу про закриття провадження у справі.

*Дайте правову оцінку діям суду. Визначте форми та підстави участі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також його процесуальні права та обов'язки в цивільному процесі.*

4. Сергєєв А.К. звернувся з позовом до Чушкової Н.П. про усунення перешкод у вихованні та встановлення порядку спілкування з дитиною. Просив зобов'язати відповідачку надавати можливість спілкуватися з сином і спільно проживати з ним у дні канікул з 29 грудня

до 8 січня та з 1 червня до 25 серпня кожного року. У судовому засіданні позивач свої вимоги підтримав, відповідачка в судові засідання не з'явилася, хоча про час та місце розгляду справи належним чином та своєчасно їй було повідомлено, пояснень причин неявки до суду не надала. Представник органу опіки та піклування районної адміністрації міської ради вважала за доцільне позов задовольнити з відповідним висновком.

Враховуючи, що визнання позову не суперечить закону, не порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, суд відповідно до ст. 174 ЦПК України ухвалив рішення про задоволення позову.

*Чи правомірні дії суду? Визначте форму участі та повноваження представника органу опіки та піклування у даній справі.*

5. Вироком Хмельницького міськрайонного суду від 27 лютого 2017 року ОСОБА\_1 було засуджено за ч.1 ст.122 КК України до 1 року 6 місяців позбавлення волі. Цим же вироком встановлено, що 24 травня 2016 року ОСОБА\_1, перебуваючи на відкритому майданчику бару «Гарантино», що по вул. Проскурівський 81 у м. Хмельницькому умисно наніс декілька ударів кулаками та ногами в обличчя, тулуб, ноги ОСОБА\_2, згодом ОСОБА\_1 наніс декілька ударів ножем по руках і ногах потерпілому, спричинивши останньому середньої тяжкості тілесні ушкодження.

На лікування ОСОБА\_2 в період з 24 травня 2016 року по 09 червня 2016 року в реабілітаційному та ортопедичному відділеннях Хмельницької обласної лікарні було витрачено кошти в сумі 4 982 грн. 16 коп., які підлягають відшкодуванню до відповідного державного бюджету з відповідача.

*Які особи мають брати участь у цій справі? Визначте їх процесуальну правосуб'єктність.*

#### **Методичні вказівки**

**Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є:** захист прав, принцип публічності, органи і особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, органи державної влади та місцевого самоврядування, прокурор, омбудсмен, громадські організації, висновок.

**З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:** Проявом принципу публічності виступає можливість у випадках, встановлених законом, звернення до суду органів та осіб, яким надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, державні чи суспільні інтереси. До складу вказаних суб'єктів відносяться Уповноважений Верховної Ради з прав людини, прокурор, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи. Вказані суб'єкти входять до складу учасників справи, та характеризуються лише процесуально-правовою заінтересованістю. Необхідно звернути увагу, що вказані суб'єкти, не перебувають у відносинах представництва, з суб'єктами інтереси, яких представляють. Тому слід встановити відмінні ознаки вказаних суб'єктів від представників.

Метою їх участі є захист прав, свобод та інтересів інших осіб, або державних чи суспільних інтересів. Ці суб'єкти здійснюють захист прав, свобод та інтересів інших осіб в силу реалізації своїх повноважень або в зв'язку з відповідною вказівкою закону. Необхідно визначити місце та функції органів прокуратури після прийняття Конституції України 1996 року. Значну увагу слід приділити підставам участі вказаних суб'єктів процесу, їх поділу на нормативну та фактичну. Належну увагу слід приділити підставам участі прокурора, які визначені ст. 23 Закону України "Про прокуратуру".

При вивченні вказаної теми слід з'ясувати питання про форми участі вказаних суб'єктів у цивільному процесі, зокрема, порушення процесу, вступ в процес для дачі висновку по справі. Порушення цивільного процесу є найбільш поширеною формою участі, яка стосується усього суб'єктного складу вказаної групи.

Необхідно визначити яким чином здійснюється процесуальне оформлення вступу вказаних суб'єктів процесу, вимоги, що ставляться до вказаних процесуальних документів.



Процесуальний статус органів та осіб, визначених ст. 56 ЦПК України обумовлюється процесуально-правовим статусом особи, в інтересах якої вони діють (вони наділені усім комплексом прав та обов'язків особи, яку представляють, за винятком права укладення мирової угоди).

Слід звернути увагу, що при відкритті провадження у справі суд повідомляє особу, в інтересах якої подано заяву. У цьому випадку вона має право безпосередньо вступити у процес з наданням їй статусу позивача, що не перешкоджає відповідному органу чи особі також виступати самостійним учасником цивільного процесу. Якщо ж особа, яка має цивільну процесуальну дієздатність, в інтересах якої порушено справу, не підтримує заявлені вимоги, то суд залишає заяву без розгляду.

Аналізуючи таку форму як вступ у процес для дачі висновку по справі слід пам'ятати, що вона стосується лише органів державної влади і місцевого самоврядування. Вказана форма участі може наставати: 1) за ініціативою вказаних суб'єктів, 2) за ініціативою суду; 3) на вимогу закону. Її слід відмежовувати від висновку експерта, спеціаліста.

Особливість участі у процесі накладає свій відбиток на процесуальні права та обов'язки вказаних суб'єктів. Слід також звернути увагу на відмінності процесуального правового статусу вказаних суб'єктів при реалізації цієї форми участі процесу. Він на відміну від попередньої форми, тобто порушення цивільного процесу, полягає у тому, що органи державної влади та місцевого самоврядування наділені лише загальними процесуальними правами і обов'язками учасників справи, передбаченими ст. 43 ЦПК України, а також правом висловлювати свою думку щодо вирішення справи по суті.

## **Семінарське заняття 10** **Тема 9. Інші учасники судового процесу**

### Питання для усного опитування та дискусії

- 9.1. Особи, які сприяють здійсненню судочинства.
- 9.2. Особи, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення процесу:
  - ✓ помічник судді,
  - ✓ секретар судового засідання,
  - ✓ судовий розпорядник,
- 9.3. Особи, які сприяють здійсненню правосуддя в цивільних справах:
  - ✓ свідок,
  - ✓ експерт,
  - ✓ експерт з питань права,
  - ✓ спеціаліст,
  - ✓ перекладач.

### Аудиторна письмова робота

#### **1. Вирішити задачі:**

1. До опікунської ради від батьківського комітету та адміністрації школи № 2 надійшов лист з проханням позбавити батьківських прав подружжя Чорнов'язів, які не турбуються про матеріальне забезпечення і виховання своїх дітей Петра і Івана, учнів 3 і 5 класу середньої школи.

Опікунська рада розглянула цю заяву на своєму засіданні і на підставі прийнятого рішення звернулася з позовом до суду про позбавлення Чорнов'язів батьківських прав.

Суддя відмовив у прийнятті їх позовної заяви, мотивуючи тим, що за законом вони таким правом не наділені, і порадив звернутися до районної держадміністрації, яка вправі пред'явити такий позов.

*Чи правильна відмова судді? Визначіть згідно з ЦПК і СК України, в яких справах можлива участь в цивільному процесі органів опіки і піклування для захисту прав інших осіб?*

2. Державна адміністрація району звернулася до суду з вимогою про скасування усиновлення подружжям Божок десятирічної Оксани, в зв'язку з тим, що будучи сектантами, вони примушують дівчину бути присутньою при відправленні релігійного культу в секті, внаслідок чого вона пропускає заняття в школі, почала погано вчитися, стала замкнутою і нервово збудженою.

До заяви були додані як висновок органів опіки акти депутата виконкому райради, а як докази — довідки лікарні про стан здоров'я дитини та школи про пропуск навчання.

*Хто буде належним позивачем в даній справі? Хто і в якій, формі може зробити висновок від органів опіки і піклування по справі?*

3. При розгляді позову Управління житлово-комунального господарства до Буркуна про виселення його і членів сім'ї з наданням житлового приміщення відповідач заперечував проти позову, посилаючись на те, що приміщення, яке надається йому і членам його сім'ї, не придатне за санітарними умовами для проживання.

В зв'язку з чим суд зобов'язав міську санітарно-епідеміологічну службу провести обслідування житлового приміщення і подати до суду висновок про його придатність для проживання.

*Яким суб'єктом процесуальних правовідносин буде по цій справі санітарно-епідеміологічна служба та яка правова природа її висновку?*

#### **Методичні вказівки**

**Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є:** інші учасники процесу, помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, спеціаліст, перекладач.

**З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:** Під час вивчення зазначеної теми потрібно з'ясувати поняття інших учасників процесу, характерні ознаки, що відрізняють їх від інших суб'єктів процесуальних правовідносин. Необхідно визначити мету участі вказаних суб'єктів процесу. Особливу увагу слід приділити складу інших учасників процесу.

Враховуючи, що при вивченні вказаної теми студентом опрацьовано теми, які стосуються таких суб'єктів процесу як суд, учасники справи, студент повинен з'ясувати місце помічника судді у структурі суб'єктів цивільного процесу, визначити його правове становище.

Слід звернути увагу на класифікацію вказаних суб'єктів залежно від мети їх участі (особи, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу; особи, які сприяють розгляду та вирішенню цивільної справи по суті). Інші учасники процесу також наділені комплексом прав та обов'язків.

Вивчаючи питання щодо осіб, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення цивільного процесу необхідно проаналізувати спеціальні нормативно-правові акти та з'ясувати вимоги, які ставляться до вказаних осіб, їх процесуально-правове становище.

При вивченні питання щодо свідка як суб'єкта процесуальних правовідносин слід з'ясувати хто може виступати в процесі у якості свідка, які особи не підлягають допиту як свідки, які особи мають право відмовитись від давання показань, встановити коло прав та обов'язків.

Необхідно з'ясувати, які вимоги ставляться до особи експерта, якими правами він наділений та які на нього покладаються обов'язки, підстави за яких експерт може відмовитись від давання висновку. При вивченні вказаного питання потрібно опрацювати нормативно правові акти, рекомендовані до цієї теми.

Хоча між експертизою та участю спеціаліста існують спільні риси, зокрема, в обох випадках застосовуються спеціальні знання, і експерт, і спеціаліст діють в межах встановленої законодавством процедури, проте аналізуючи питання участі в цивільному процесі вказаних суб'єктів слід знати про неможливість їх ототожнення в зв'язку з наявністю суттєвих відмінностей між ними, на яких слід зосередити належну увагу (вимоги до особа, яка може виступати тим чи іншим суб'єктом, мета участі, спрямованість діяльності, характер дослідження, обов'язковість участі).

Слід звернути увагу на проблемні аспекти залучення перекладача у процес, згадати положення принципу здійснення судочинства державною мовою. Необхідно з'ясувати хто може виступати перекладачем, визначити його процесуально-правий статус.

До кола інших учасників судового процесу введено такого нового суб'єкта, як експерт з питань права. Слід звернути увагу, що ним може виступати лише визнаний фахівець у галузі права, визначити мету та форми його участі. Необхідно відмежовувати вказаного суб'єкта від експерта.

### Семінарське заняття 11

#### Тема 10. Цивільні процесуальні строки. Тема 12. Судові витрати

##### Питання для усного опитування та дискусії

- 10.1. Поняття і значення процесуальних строків.
- 10.2. Види процесуальних строків:
  - 10.2.1. встановлені законом і призначені судом;
  - 10.2.2. абсолютні, відносно визначені і невизначені;
  - 10.2.3. за тривалістю (в днях, місяцях, роках).
- 10.3. Правила обчислення процесуальних строків.
- 10.4. Зупинення, перерив, продовження і поновлення процесуальних строків.
- 10.5. Службові строки у цивільному процесі.
  - 12.1. Поняття і види судових витрат у цивільному процесі, їх значення.
  - 12.2. Судовий збір: поняття, призначення, ознаки, ставки та порядок стягнення.
  - 12.3. Витрати, пов'язані із розглядом справи: поняття, склад, порядок обчислення та сплати.
- 12.4. Розподіл і відшкодування судових витрат.

##### Аудиторна письмова робота

#### 1. Вирішити задачі:

1. Шевцов як відповідач у цивільній справі за позовом Щолокова про визнання права власності вирішив подати зустрічну позовну заяву.

*Які вимоги передбачає ЦПК щодо строків подання зустрічної позовної заяви та які наслідки недотримання цих строків?*

2. Суд відмовив П.Р. Григоренку у відкритті апеляційного провадження у зв'язку з пропуском встановленого для цього законом строку. П.Р. Григоренко оскаржив відповідну ухвалу суду, посилаючись на той факт, що останній день строку на подання апеляційної скарги припав на неробочий день — суботу, тому не повинен бути зарахований, а таким повинен вважатися понеділок, в який і була виконана ним зазначена процесуальна дія.

*Чи правильні міркування Григоренка і які існують правила щодо закінчення процесуальних строків?*

3. У зв'язку з знаходженням позивача у тривалому службовому відрядженні суд зупинив провадження по справі. Із поверненням із відрядження (через 3 роки) провадження по справі було поновлено. У судовому засіданні відповідач просив суд відмовити в позові, посилаючись на пропуск позовної давності.

*Чи може бути прийнята судом ця обставина як підстава для відмови у позові? Які правила обчислення процесуальних строків?*

4. Кредитна спілка «К» звернулася до Апеляційного суду Хмельницької області з заявою про поновлення строку апеляційного оскарження рішення Хмельницького міськрайонного суду від 3 лютого 2018 року, посилаючись на те, що процесуальний строк пропущений з поважних причин. Звертаючись в суд з заявою про поновлення строку апеляційного оскарження Кредитна спілка не зазначила поважних причин його пропуску. Як вбачається з матеріалів

справи, представник кредитної спілки був присутній при проголошенні рішення Хмельницького міськрайонного суду. Тому Апеляційний суд Хмельницької області у задоволенні заяви про поновлення строку апеляційного оскарження рішення Хмельницького міськрайонного суду від 3 лютого 2018 року відмовив.

*Які причини слід визнавати поважними при зверненні до суду із заявою юридичної особи про поновлення чи продовження процесуального строку? Розкрийте відмінність між поновленням та продовженням цивільних процесуальних строків.*

5. 20 лютого 2018 року Московський місцевий районний суд м. Харкова розглянув справу і задовольнив позовну вимогу Шапошникова до Яковлева про виселення через неможливість подальшого сумісного з ним проживання, ухваливши при цьому неповне рішення. 26 лютого 2018 відповідач звернувся із письмовою заявою до суду про надання йому можливості ознайомитися із повним текстом рішення. 4 березня 2018 року суд постановив окремий процесуальний документ, в якому обґрунтував висновки суду. 13 березня 2018 року відповідач звернувся до місцевого суду із апеляційною скаргою, в якій зазначив необґрунтованість рішення. Суддя відмовив у відкритті апеляційного провадження, посилаючись на пропуск відповідачем строків на апеляційне оскарження рішення суду.

*Чи правильні дії судді? Які строки належать до процесуальних, а які — до службових?*

*6. Дати відповідь на питання:*

- чи може бути продовжено встановлений судом в порядку ст. 185 ЦПК строк для виправлення недоліків позовної заяви?
- впродовж якого строку повинно бути призначено розгляд справи по суті?
- з якого моменту починає обчислюватись строк на подання апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції?
- з якого дня починає обчислюватись строк на касаційне оскарження: з дня оголошення рішення, чи з наступного дня після оголошення рішення?

7. Кобзар П.С. позичив Борисюку А.Г. на будівництво будинку 11 тис. грн. з таким розрахунком, що той надасть йому для постійного проживання в цьому будинку одну кімнату розміром 16 кв. м. Договір позики був нотаріально посвідчений. В зв'язку з невиконанням Борисюком А.Г. умов договору, Кобзар П.С. звернувся з позовом в суд про визнання права власності на одну кімнату або повернення позики з доплатою 3% річних.

*Як і в якій сумі необхідно сплатити судовий збір за розгляд заяви в суді? Як визначається ціна позову? Зробіть попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які очікує понести позивач?*

8. Лук'янов звернувся до суду з позовом до Миронова про відшкодування матеріальної шкоди в розмірі 25000 грн і моральної шкоди в розмірі 5000 грн. Позовні вимоги Лук'янова були задоволені частково. З Миронова стягнуто 15000 грн матеріальної шкоди. В іншій частині суд відмовив у задоволенні позову.

*Визначте розмір судових витрат у цій справі. Яким чином мають розподілятися судові витрати між сторонами? Яке рішення в частині судових витрат має прийняти суд, якщо Лук'янов надасть договір, відповідно до якого витрати на правову допомогу представника будуть становити 13000 грн.*

9. Відповідачу, на користь якого було ухвалено рішення, суд присудив з позивача всі судові витрати, хоч він і був звільнений від сплати судових витрат на користь держави. Крім того, з нього, в зв'язку з пред'явленням безпідставного позову, було стягнуто оплату відповідачеві винагороди за фактичну втрату робочого часу.

*Чи правомірні дії суду?*

10. На відповідача, який безпідставно заявив зустрічний позов, систематично протидівав правильному і швидкому розгляду та вирішенню справи, суд поклав сплату на користь позивача винагороди за фактичну втрату робочого часу.

*Чи є це видом судових витрат? Чи має компенсуватися сторонам фактична втрата робочого часу?*

11. Лістратова Р.О. пред'явила до Лістратова М.С. позов про розділ майна, сплативши судовий збір в сумі 3400 грн. Лістратов М.С. пред'явив позов до Лістратової Р.О. про розірвання шлюбу, сплативши судовий збір в сумі 704,8 грн. Обидва позови було об'єднано і розглянуто по суті.

*Чи правильно вираховано судовий збір?*

#### **Методичні вказівки**

**Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є:** строк, термін, оперативність судочинства, розумні строки, службові строки; судовий збір, судові витрати, ціна позову, відстрочка та розстрочка судових витрат.

**З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:** При опрацюванні навчального матеріалу слід мати на увазі, що однією із властивостей цивільної процесуальної форми є її терміновість, тобто законодавче визначення часових меж для здійснення процесуальних дій. Установлення процесуальним законодавством процесуальних строків забезпечує своєчасний розгляд та вирішення цивільних справ, своєчасний захист порушеного, невизнаного, оспорюваного права та законного інтересу.

Аналіз видів процесуальних строків слід здійснювати шляхом зосередження уваги на їх класифікації залежно від: способу встановлення, суб'єктів, яким вони адресовані, тривалості, чіткості визначення. Після опрацювання вказаного матеріалу студент повинен засвоїти конкретні процесуальні строки вчинення тих чи інших процесуальних дій.

Важливе значення має порядок обчислення цивільних процесуальних строків. В зв'язку з чим студент повинен з'ясувати початок перебігу та закінчення строків. Слід звернути увагу на те, що за загальним правилом, останній день процесуального строку триває до 24 години, при цьому необхідно враховувати, що вчинення дії в судах можливо лише протягом робочого дня. Проте строк не вважається пропущеним, якщо до його закінчення документи чи матеріали, грошові кошти здано на пошту чи передані іншими відповідними засобами зв'язку.

Необхідно звернути увагу на зупинення, поновлення та продовження процесуальних строків.

При аналізі зупинення слід звернути увагу на те, що підстави для зупинення процесуальних строків є такими ж, як і для зупинення провадження у справі (ст. ст. 251, 252 ЦПК України). Із дня відновлення провадження у справі перебіг процесуальних строків продовжується, тобто час на який було зупинено провадження у справі не входить до процесуального строку. Проте процесуальний строк включає час, який сплинув до його зупинення.

Увага студента повинна бути звернена й на наслідки пропущення процесуальних строків, процедуру їх поновлення, продовження.

Поновлення строку передбачає відновлення первісного строку для вчинення відповідної процесуальної дії. Продовження передбачає надання додаткового часу для вчинення процесуальної дії. Суд поновлює, продовжує строк лише у разі його пропущення з поважних причин за клопотанням сторони або іншої особи. Слід звернути увагу на те, що законодавством чітко не визначено питання щодо можливості повторного продовження того самого строку. Немає єдиної думки з даного питання й в науковій літературі.

Студент повинен з'ясувати поняття, види службових строків у цивільному процесі.

Під час вивчення теми «Судові витрати» потрібно з'ясувати поняття судових витрат. Необхідно визначити мету, значення вказаного процесуального інституту. Особливу увагу слід приділити класифікації судових витрат.

При опрацюванні питання щодо судового збору за необхідно з'ясувати його поняття, визначити функції, що виконує цей вид судових витрат. Вивчаючи питання судового збору необхідно проаналізувати положення Закону України «Про судовий збір». Потрібно звернути увагу те, від чого залежить розмір судового збору та як він обраховується. Студент повинен засвоїти розміри судового збору. Необхідно приділити увагу встановленим пільгам щодо сплати судового збору, порядку його сплати, документам, якими може бути підтверджено факт його внесення. Вивчення питання повернення судового збору слід здійснювати шляхом комплексного аналізу положень чинного законодавства.

Аналізуючи витрати на професійну правову допомогу, витрати сторін та їх представників, пов'язані з явкою до суду, витрати, пов'язані з залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз, витрати, пов'язані з проведенням огляду доказів за місцем їх знаходження та вчинення інших дій, необхідних для розгляду справи студент повинен опрацювати положення підзаконних нормативних актів, перелік яких рекомендований до вказаної теми. Особливу увагу слід звернути на їх розміри, зокрема граничні, час та порядок сплати.

Необхідно звернути увагу на попереднє визначення суми судових витрат, а також забезпечення та попередню оплату судових витрат.

Необхідно з'ясувати порядок та розміри відшкодування витрат, пов'язаних з розшуком відповідача. Для цього потрібно ознайомитись із постановою КМ України «Про визначення розміру витрат, пов'язаних з розшуком відповідачів у цивільних справах».

Слід звернути увагу на те, що відстрочка та розстрочка може бути застосована лише щодо сплати судового збору, а зменшення розміру та звільнення від оплати стосується усіх витрат, пов'язаних з розглядом справи.

Студент повинен засвоїти правила розподілу судових витрат. При цьому слід звернути увагу на розподіл судових витрат у випадку часткового задоволення позовних вимог, у разі відмови від позову, укладення мирової угоди. Необхідно звернути увагу на умови компенсації судових витрат за рахунок держави, їх стягнення в дохід держави.

## **Семінарські заняття 12-13** **Тема 14. Докази і доказування**

### Питання для усного опитування та дискусії

- 14.1. Поняття та мета доказування в цивільних справах.
- 14.2. Предмет доказування.
- 14.3. Обставини, які не потребують доведення.
- 14.4. Належність, допустимість, достовірність і достатність доказів.
- 14.5. Поняття та види доказів у цивільній справі.
- 14.6. Засоби доказування в цивільних справах:
  - 14.6.1. показання свідків;
  - 14.6.2. письмові докази;
  - 14.6.3. речові докази;
  - 14.6.4. електронні докази;
  - 14.6.5. висновок експерта.
- 14.7. Збір, подання, дослідження та оцінка доказів.
- 14.8. Забезпечення доказів.

### Аудиторна письмова робота

#### **1. Вирішити задачі:**

1 ВАТ «Винороб» заявило до суду позов про стягнення з колишнього завідуючого складом готової продукції Постолакі вартості нестачі 9 тонн вина. В судовому засіданні відповідач просив призначити експертизу для встановлення природної втрати в процесі зберігання й розливу вина за 10 років, оскільки такі розрахунки ніколи ніхто не проводив, інвентаризація проходила формально, про що стверджують свідки Петровська В.І. та інші. Беручи до уваги, що

вино не належить до речовин, що швидко випаровуються, суддя відмовив відповідачу в клопотанні. Справа була розглянута і позов комбінату був задоволений.

*Чи правильна відмова суду в призначенні експертизи? Які докази повинні подати сторони по цій справі?*

**2.** У позовній заяві Філімонов просив суд зобов'язати Пікуліну повернути належні йому речі: шубу норкову вартістю в 29450 грн., костюм сірий — 2880 грн., золотий годинник на суму 32063 грн., які він залишив у відповідачки на зберігання

У запереченні на позов Пікуліна зазначила, що згадані речі справді купив позивач, але подарував їй, коли вони дружили, про що можуть засвідчити свідки Рогов та Іваницька. Відносно костюма, то Філімонов подарував їй тільки відріз, вартість же фурнітури та пошиття були оплачені самою Пакуліною. Годинник був подарований у день вінчання, але шлюб в органах РАЦСу не був зареєстрований. Про це знають численні знайомі і згадані вище свідки.

Справа була призначена до слухання. У суд були викликані свідки, які ствердили пояснення відповідачки.

*Визначте належність, допустимість, достовірність і достатність доказів у цій справі? Яке рішення по справі повинен ухвалити суд?*

**3.** Пасюк подала позов до Линьова про встановлення батьківства і стягнення аліментів на трирічну доньку Ларису і просила задовольнити її вимоги, посилаючись на те, що була з відповідачем у близьких стосунках: більше року він приходив до неї у гуртожиток, що можуть підтвердити її подруги Петрова та Іванова. За висновком судово-акушерської експертизи вона завагітніла у період зустрічей з відповідачем, а за висновком судово-біологічної експертизи батьківство відповідача щодо її дитини не виключається. Відповідач проти позову заперечував, посилаючись на те, що, хоча й мав з позивачкою близькі стосунки, батьком бути не міг, оскільки у момент зачаття перебував у відрядженні.

*Які факти підлягають доказуванню? Які факти має доказувати кожна сторона? Які засоби доказування можуть бути використані у цій справі?*

**4.** У справі за позовом Самойлова до Зайцева про стягнення 20000 грн. за договором позики у судовому засіданні Зайцев позову не визнав і пояснив суду, що між ним та позивачем договору позики ніколи не укладалось і грошей від позивача не отримував. На підтвердження своїх позовних вимог Самойлов заявив клопотання, в якому просив заслухати у судовому засіданні таємно зроблений ним аудіозапис, із змісту якого можна зробити висновок про наявність договору позики і те, що Зайцев визнавав наявність боргу. Відповідач і його представник проти задоволення клопотання заперечував.

Розглянувши клопотання і заперечення відповідача та його представника, суд відмовив у задоволенні клопотання.

*Чи правильні дії суду?*

**5.** У справі за позовом Деркач В. до Деркач А. про розірвання шлюбу Іванівський районний суд Херсонської області рішенням від 9 січня 2018 року послався на те, що відповідач в порядку судового доручення, виконаного Комсомольським районним судом міста Херсону, позов визнав повністю і не заперечував проти розірвання шлюбу, на примирення не згоден. У судовому засіданні встановлено, що Деркач В. до Деркач А. 19 серпня 2000 року уклали шлюб, зареєстрований Першотравневою сільською радою Іванівського району Херсонської області, від сумісного проживання сторони мають на утриманні одну неповнолітню доньку — Наталю який проживає з позивачкою. Оскільки сімейні відносини сторін припинені з серпня 2011 року, сторони не бажають примиритись, то є підстави вважати, що сумісне проживання подружжя суперечить інтересам сторін і тому шлюб необхідно розірвати.

На підставі цього суд позов задовольнив, шлюб розірвав, а неповнолітню дитину залишив проживати з матір'ю.

*Дайте юридичний аналіз справи. Чи існують підстави для оскарження рішення суду?*

**6.** Михайлик працював на цукровому заводі і з ним під час роботи трапився нещасний випадок. Акт про нещасний випадок не зберігся і він був позбавлений можливості одержати пенсію за трудовим каліцтвом.

Одержавши письмові свідчення від Письменного, Гладкого, Рагуби, заявник звернувся з заявою до комітету профспілки заводу про видачу йому акту. В комітеті профспілки йому пояснили, що на підставі цих свідчень вони не можуть видати акт, але на засіданні профкому була прийнята постанова про те, що Михайлик одержав каліцтво на цукровому заводі.

Додавши до заяви цю постанову, Михайлик заявив судді клопотання про допит свідка Рагуби за місцем його проживання в м. Києві.

*Чи підлягає задоволенню заява Михайлика? Які докази повинен подати заявник по цій справі? Який порядок допиту свідків, що проживають поза місцем знаходження суду?*

**7.** У районному суді проводилось попереднє судове засідання, на якому розглядалась справа за позовом Івченко до Скрябіна про стягнення збитку, пов'язаного з ушкодженням автомашини “Жигулі”, заподіяного в результаті ДТП.

Відповідач Скрябін не визнав позову, стверджуючи, що його вини в ДТП немає. Під час автопригоди дорога була покрита льодом, і зіткнення автомашин відбулося в зв'язку з непереможною силою.

Позивач Івченко заявив клопотання про відкладення цивільної справи і про витребування матеріалів кримінальної справи, що у свій час була порушена, але припинена.

Суддя виніс ухвалу про відкладення справи на іншу дату і час, але у витребуванні кримінальної справи відмовив, вказавши, що відповідно до принципу змагальності кожна сторона повинна довести факти, на які посилається. Тому сам позивач повинен представити матеріали кримінальної справи, що знаходяться в районному управлінні внутрішніх справ.

*Як правильно вирішити це питання?*

**8.** Відповідач заявив клопотання про відвід свідка, викликаного за клопотанням позивача. Він вказав, що свідок — мати позивача, і, відповідно, вона заінтересована у вирішенні справи.

Суд відмовив у клопотанні, а потім своє рішення, яким позов був задоволений, обґрунтував показаннями свідка, проти якого був заявлений відвід.

*Чи правильно вчинив суд?*

**9.** Сопілка звернувся до місцевого суду м. Василькова з проханням допитати свідка Кожум'яку в порядку забезпечення доказу. При цьому він вказав, що Кожум'яка виїжджає в довготривале закордонне відрядження і може підтвердити договір позики на суму 16 тис. грн. Суддя в своїй ухвалі пояснив, що, оскільки відповідач по справі — Виноградов проживає в Києві, то і заходи по забезпеченню доказу повинні прийматися за місцем розгляду справи. Суддя вказав також, що покази свідків по цьому спору недопустимі і тому за цих підстав відмовив в допиті Кожум'яки.

*Чи правильні дії судді?*

**10.** Після смерті Миронова виник спір про визнання заповіту недійсним. Донька Миронова Катерина, позбавлена відповідно до заповіту прав спадкування, стверджувала, що ще за декілька тижнів до складання заповіту її батько перебував у хворобливому стані і не давав звіту у своїх діях.

При обговоренні питання про призначення експертизи позивач просила призначити експертами професора С. та лікаря Ж., які лікували її батька в цей період.

Відповідачі — спадкоємці за заповітом — просили викликати Сивого та Хмару як свідків, а експертизу доручити Науково-дослідному інституту судових експертиз.

*Як повинен вчинити суд? Сформулюйте питання, які необхідно вирішити під час експертизи.*



11. У справі за позовом Коваленко до Сироти про розірвання шлюбу була розглянута заява позивача про забезпечення доказів, а саме про витребування письмових доказів, надання яких для нього утруднено. Суд постановив ухвалу про відмову в забезпеченні доказів.

*Чи правильні дії суду? Чи може бути подана апеляційна скарга на дану ухвалу?*

#### **Методичні вказівки**

**Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є :** доказування, диспозитивність, змагальність, докази, пояснення сторін, покази свідка, письмовий доказ, речовий доказ, електронний доказ, висновок експерта.

**З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:** Доказування є проявом принципу змагальності у цивільному процесі і спрямоване на встановлення істини у справі. Цікавою для обговорення на семінарських заняттях є тема, до якого виду пізнання слід віднести судове пізнання: а) до наукового пізнання; б) до донаукового житейського або в) до самостійного типу пізнавальної діяльності людей. Студентам рекомендується звернутися до філософської літератури і до рекомендованих джерел. Необхідно повторити також матеріал щодо доказування і спростування з курсу “Логіка”.

Під час вивчення зазначеної теми потрібно з'ясувати поняття доказів. Особливу увагу слід приділити поділу їх на види. Необхідно звернути увагу на розмежування понять докази і засоби доказування, також на таких елементах як зміст доказу, процесуальна форма доказу, процесуальний порядок його одержання та дослідження.

Спірним у проблемі судового доказування є питання про суб'єкти доказової діяльності, зокрема, чи може бути суб'єктом доказування суд? Студенти повинні шукати на це питання відповідь у рекомендованій їм літературі і виробити власне відношення до цієї проблеми.

Слід звернути увагу на склад обставин, які складають предмет доказування. Необхідно звернути увагу на те, що в теорії цивільного процесуального права немає спільності поглядів щодо кількості стадій (етапів) доказування. Аналізуючи вказане питання потрібно звернути увагу на розмежування понять спосіб дослідження та порядок дослідження доказів, засвоїти види та правила оцінки доказів.

Аналізуючи підстави звільнення від доказування необхідно взяти до уваги, що загальновідомі обставини характеризується об'єктивними та суб'єктивними межами. Розглядаючи преюдиційність фактів необхідно розуміти, що вона ґрунтується саме на властивостях законної сили судових рішень, звернути увагу на особливості преюдиційності вироків, постанов.

При вирішенні завдань, що стосуються належності доказів та допустимості засобів доказування, обов'язково слід користуватися нормами матеріального права, які регулюють спірні правовідносини. Необхідно враховувати також те, які докази є достовірними та достатніми.

Потрібно сконцентрувати увагу на особливостях допиту малолітніх і неповнолітніх свідків, особливостях дослідження змісту особистих паперів, листів, записів телефонних розмов, телеграм та інших видів кореспонденції. При вивченні вказаного питання слід звернутися до положень, що регламентують стадію судового розгляду. Опановуючи такий засіб доказування як висновок експерта необхідно звернути увагу на види експертизи, можливість роз'яснення та доповнення висновку. Доцільно згадати положення, які вивчались студентом при опрацюванні теми “Інші учасники процесу”.

З метою забезпечення захисту інтересів осіб, які беруть участь у справі, цивільне процесуальне законодавство закріплює інститут забезпечення доказів. Його норми регламентують процесуальний порядок вжиття судом термінових заходів щодо закріплення фактичних даних, з метою використання їх у якості доказів, якщо згодом їх подання стане неможливим або утрудненим. Слід звернути увагу на розмежування підстав та способів забезпечення доказів, специфіку змісту заяви про забезпечення доказів, що обумовлюється визначенням способу забезпечення, порядок її розгляду.

Потрібно проаналізувати особливості подання заяви про забезпечення доказів до подання позовної заяви. Звернути увагу на правові наслідки неподання позовної заяви у вищевказаному випадку, зокрема, відшкодування судових витрат, заподіяних збитків.

### Семінарські заняття 14-15 Тема 15. Позов

#### Питання для усного опитування та дискусії

- 15.1. Поняття і суть позовного провадження, його різновиди.
- 15.2. Позов: поняття, елементи, види. Право на позов і право на пред'явлення позову.
- 15.3. Позовна заява: поняття, значення.
- 15.4. Засоби захисту відповідача від позову:
  - 15.3.1. Відзив на позовну заяву.
  - 15.3.2. Заперечення проти позову.
  - 15.3.3. Зустрічний позов.
- 15.5. Інші письмові заяви учасників справи.
- 15.6. Забезпечення позову.

Примечание [U6]:

Примечание [U7R6]:

Примечание [U8R7]:

Примечание [U9R8]:

#### Аудиторна письмова робота

1. Скласти проект позовної заяви.
2. Визначити вид позову, проаналізувати його елементи:
  1. Про визначення частки в праві спільної сумісної власності подружжя та про встановлення порядку користування майном, що є об'єктом даного права;
  2. Про поновлення на роботі особи, звільненої за ініціативою роботодавця;
  3. Про відшкодування шкоди заподіяної джерелом підвищеної небезпеки;
  4. Про виселення наймача з жилого приміщення у зв'язку з несплатою квартплати та комунальних послуг;
  5. Про стягнення відсотків за договором позики (за відсутності в договорі умов про розмір відсотків);
  6. Про розірвання шлюбу та стягнення аліментів на утримання дитини.

#### 3. Вирішити задачі:

1. Сергеева подала позов до Сергеева про стягнення аліментів на дитину. Відповідач під час судового розгляду подав зустрічний позов про відібрання дитини і поділ спільного майна подружжя. Суд прийняв зустрічний позов, указавши на те, що первісний і зустрічний позови взаємопов'язані.

*Чи правильні діяв суд?*

2. Бизов був звільнений з роботи. Вважаючи звільнення незаконним, Бизов вирішив звернутись до суду.

*Який процесуальний засіб повинен використати Бизов, звертаючись до суду? Дайте його поняття, охарактеризуйте структуру.*

3. У суді розглядалась справа за позовом Агафонова до Закірової про розподіл спільного майна подружжя. Одночасно позивач подав заяву про забезпечення позову шляхом накладення арешту на майно. Згодом він подав заяву про зміну способу забезпечення позову.

*Чи передбачає закон зміну способу (виду) забезпечення позову? У якому порядку буде розглянуто та вирішено це питання?*

4. Панькін звернувся до суду з позовом до Шемчукова про відшкодування збитків, завданих його здоров'ю внаслідок дорожньо-транспортної пригоди. Суму збитків він визначив в розмірі 30000 грн. При проведенні попереднього судового засідання Панькін збільшив розмір

позовних вимог, заявивши про це клопотання суду, та вказав, що йому завдані збитки на суму 45000 грн.

Суддя відмовив у задоволенні клопотання Панькіна про збільшення позовних вимог, вказавши, що він не має права це робити.

*Чи правомірна відмова судді? Перенести до теми де буде питання зміни у позовному спорі.*

**5.** Палкіна пред'явила позов до суду про визнання недійсним договору дарування, за яким вона подарувала будинок своїй племінниці Самохиній.

В судовому засіданні позивачка змінила позов та заявила вимогу про визнання договору дарування удаваним і просила застосувати до даних правовідносин правила, які застосовуються до договору довічного утримання.

*Що є предметом позову в даному випадку? Які зміни в позові здійснила позивачка?*

#### **Методичні вказівки**

**Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є :** позовне провадження; позов; предмет позову; підстава позову; зміст позову; позов про присудження; позов про визнання; перетворювальний позов; груповий позов; письмові заяви учасників справи; позовна заява та процесуальний порядок пред'явлення позову; відзив; відповідь на відзив; зустрічний позов; заперечення проти позову; пояснення третьої особи щодо позову або відзиву; заяви з процесуальних питань; забезпечення позову.

**З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:** Основним видом захисту, у порядку якого здійснюється захист права, є позовне провадження, засобом порушення цього провадження є позов.

Для позовного провадження характерна наявність, по-перше, двох сторін — позивача та відповідача і, по-друге, спору про право цивільне.

Для позовної форми також характерні наступні основні риси: 1) порядок розгляду і вирішення цивільних справ точно визначений законом; 2) особи, які беруть участь у справі, мають право особисто або через своїх представників приймати участь у судовому засіданні; 3) особам, які беруть участь у справі, надаються певні правові гарантії; 4) рішення у справі повинно ґрунтуватися на законі та фактах, які встановлені судом у судовому засіданні, визначеним у законі способом.

При вивченні теми необхідно звернути увагу на те, що правила позовного провадження є загальними, тобто вони застосовуються при розгляді справ у порядку інших видів судочинства, хоча і з певними винятками та доповненнями, прямо встановленими законом.

Необхідно проаналізувати ознаки позовного провадження та переглянути положення ЦПК України, що здійснюють регламентацію інших видів проваджень. Проте на даному етапі не ставиться за мету детальне вивчення наказного та окремого проваджень, а радше побіжне ознайомлення з ними, з метою розмежування видів цивільного судочинства.

Право на судовий захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав чи охоронюваних законом інтересів, громадян і організацій здійснюється шляхом звернення до суду з позовом. Позов є одним з найбільш складних, але разом з тим достатньо досліджених, інститутів цивільного процесуального права. В науці право на позов розглядається в різних аспектах. Окремі автори виділяють право на позов в матеріально-правовому та процесуальному аспекті. Позов в процесуальному аспекті – це звернення до суду вимога про захист прав та інтересів. В цьому сенсі позов це засіб порушення цивільної справи. Позов в матеріально-правовому аспекті – це право на задоволення власних позовних вимог. Тобто право на позов в даному аспекті це саме спірне суб'єктивне право, яке може бути примусово здійснене. Ряд спеціалістів розглядають позов як єдине поняття, яке має дві сторони: матеріально-правову та процесуально-правову. Утім найбільш популярною є точка зору тих авторів, які розглядають позов як категорію цивільного процесуального права. Позов є поняттям та інститутом ЦПК, тому не може бути таким подвійним матеріально-процесуальним інститутом. Тому

досліджуючи проблематику позову доцільно аналізувати цей правовий інститут саме орієнтуючись на теорії подвійної природи позову.

Особливо складними для розуміння є питання конструкції позову. Загальновизнаною в Україні є концепція триелементної структури позову, в якій прийнято виділяти наступні складові: предмет, підстава та зміст.

Значення предмету позову полягає в тому, що правильне його визначення дозволяє найбільш повно та якісно встановити обставини справи та обрати оптимальний спосіб захисту порушених прав та законних інтересів позивача. Підстава позову – це частина позову, яка відображає обставини, на які позивач посилається як на обґрунтування своїх вимог. Зміст позову – це частина позову, яка відображає спосіб захисту права обраний позивачем, тобто ту сукупність дій суду вчинення яких просить (вимагає) позивач для захисту свого порушеного, оспореного чи невизнаного права).

Елементи позову мають велике значення в цивільному процесі. Предмет позову дозволяє визначити коло прав та обов'язків, вид правовідношення питання про існування яких повинен встановити суд для того щоб вирішити спір між сторонами. В сукупності з підставами позов предмет визначає межі судового доказування, межі судового розгляду. Зміст позову вказує на спосіб захисту який має застосувати суд.

Дослідження способів захисту відповідача від заявленого позову необхідно здійснювати шляхом аналізу загальних та спеціальних способів. Загальні способи захисту впливають із ст. 43 ЦПК України. До спеціальних способів слід віднести відзив, заперечення проти позову, зустрічний позов. У відзиві відповідач викладає заперечення проти позову, подані ним до суду після одержання ним копії ухвали про відкриття провадження у справі та позовної заяви. У запереченні відповідач викладає свої пояснення, міркування і аргументи щодо наведених позивачем у відповіді на відзив пояснень, міркувань і аргументів і мотиви їх визнання або відхилення. При вивченні зустрічного позову необхідно з'ясувати сутність та значення вказаного способу захисту, мету та порядок подання зустрічного позову, умови його прийняття, темпоральні межі здійснення вказаного права. Потрібно звернути увагу на те, що за зустрічним позовом первісний відповідач набуває процесуального статусу позивача, а первісний позивач – відповідача. Однак повного процесуального статусу позивача відповідач може набути лише у випадку відмови первісного позивача від заявленої вимоги та прийняття її судом. Право на подання зустрічного позову може бути здійснене у строк, встановлений судом, який не може бути меншим п'ятнадцяти днів з дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі.

При опрацюванні навчального матеріалу за темою необхідно визначити поняття забезпечення позову. Необхідно з'ясувати підстави для забезпечення позову. Потрібно звернути увагу на те, що забезпечення позову можливе й до подання позовної заяви до суду. Разом з тим це покладає на особу, яка подала таку заяву про забезпечення позову, обов'язок подати відповідну позовну заяву протягом десяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення позову, а у разі подання заяви про арешт морського судна – тридцяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення позову. Належну увагу слід приділити процедурі розгляду заяви про забезпечення позову, виконанню ухвали про забезпечення позову, а також про зустрічне забезпечення. Студент має проаналізувати процедуру заміни виду забезпечення позову, застосування кількох видів забезпечення позову, скасування заходів забезпечення позову.

#### ***1.4. Самостійна робота студентів***

**Тема 1. Поняття, завдання та джерела цивільного процесуального права**  
**Завдання 1.** Підготувати порівняльну таблицю «Види цивільного судочинства».

##### **Питання для самоконтролю**

- В чому полягає роль правосуддя в умовах формування в Україні правової держави?
- Які суспільні відносини складають предмет цивільного процесуального права України?
- Який метод правового регулювання цивільного процесуального права України?

- Яке місце займає цивільного процесуального права у системі права України?
- Як цивільне процесуальне право співвідноситься з іншими галузями права України?
- Які норми Конституції України регламентують питання пов'язані із здійсненням судочинства в цивільних справах?
- Яка структура цивільних процесуальних норм?
- Як цивільні процесуальні норми діють в часі та просторі?
- Які завдання цивільного судочинства?
- Які види цивільного судочинства можна умовно виділити?
- Яка структура цивільного процесу?
- Що таке цивільна процесуальна форма, які її характерні риси?
- Яке значення науки цивільного процесуального права в подальшому вдосконаленні і розвитку законодавства про цивільне судочинство.

## **Тема 2. Принципи цивільного процесуального права**

**Завдання 1.** Знайти приклади порушення принципів цивільного процесуального права з судової практики.

### **Питання для самоконтролю**

- Що означає термін «принцип»?
- Як співвідноситься принципи і норма цивільного процесуального права України?
- В чому полягає значення принципів цивільного процесуального права.
- Які види принципів цивільного процесуального права виділяють залежно від форми нормативного закріплення?
- Чим організаційні принципи відрізняються від функціональних?
- Які принципи закріплені Конституцією України?
- Як співвідносяться принципи закріплені Конституцією України та принципи закріплені законодавством про цивільне судочинство?
- Як реалізується в Україні принцип раціональної процесуальної форми?
- В чому полягає принцип оперативності?

## **Тема 3. Цивільні процесуальні правовідносини**

**Завдання 1.** Охарактеризувати наявні підходи щодо розуміння об'єкта цивільних процесуальних правовідносин.

### **Питання для самоконтролю**

- Що таке цивільні процесуальні правовідносини?
- Які існують передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин?
- Які в юридичній науці виділяють види передумов виникнення цивільних процесуальних правовідносин?
- Які передумови називаються «негативними»?
- Чим «передумови» відрізняються від «підстав» виникнення цивільних процесуальних правовідносин?
- Які існують підстави для виникнення цивільних процесуальних правовідносин?
- Яка структура цивільних процесуальних правовідносин?
- Що таке цивільна процесуальна правосуб'єктність?
- Коли виникає цивільна процесуальна дієздатність?
- Що таке «юридична заінтересованість», які існують її види?
- Хто з суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин наділений матеріально-правовою заінтересованістю?
- Чим юридична заінтересованість сторін відрізняється від юридичної заінтересованості інших учасників процесу?

- На які групи можна умовно поділити суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин залежно від характеру юридичної заінтересованості?
- До якої групи суб'єктів цивільного процесу належать треті особи?
- Яким органам та особам законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб?
- Які учасники процесу належать до групи осіб, які сприяють здійсненню правосуддя?
- Кого можна віднести до групи осіб, які здійснюють правосуддя в цивільних справах?
- Як ЦПК називає групу осіб, які сприяють здійсненню правосуддя?
- Хто такий секретар судового засідання?
- Чим повноваження секретаря судового засідання відрізняються від повноважень судового розпорядника?
- Який правовий статус помічника судді?
- Які повноваження помічника судді?

#### **Тема 4. Суд як суб'єкт цивільних процесуальних відносин**

**Завдання 1.** Скласти проект заяви про відвід судді.

##### **Питання для самоконтролю**

- Які органи здійснюють правосуддя в Україні?
- Яка роль суду в цивільному процесі?
- Чи відрізняється склад судів різних інстанцій?
- В яких випадках у справі може брати участь присяжний?
- Чому відводи вважаються гарантією забезпечення об'єктивного і неупередженого судового розгляду.
- Кому може бути заявлено відвід?
- Які підстави відводу судді?
- Чи може суддя повторно брати участь у розгляді справи?
- Які наслідки відводу всьому складу суду?
- Що таке цивільна юрисдикція суду?
- Як співвідносяться поняття «цивільна юрисдикція суду» та «компетенція суду»?
- Які загальні правила визначення цивільної юрисдикції суду?
- Що таке підсудність?
- Чим підсудність відрізняється від цивільної юрисдикції?
- В чому полягають особливості підсудності справ, у яких однією із сторін є суд або суддя?
- Які наслідки порушення правил підсудності?

#### **Тема 5. Сторони у цивільному процесі**

**Завдання 1.** Скласти проект клопотання про заміну неналежного відповідача.

##### **Питання для самоконтролю**

- Чим сторони відрізняються від всіх інших учасників цивільного процесу?
- Хто такий позивач?
- Хто може бути позивачем в цивільній справі?
- Якими спеціальними правами наділений відповідач?
- Яка мета процесуальної співучасті?
- Які є види процесуальної співучасті?
- Які підстави участі у справі кількох позивачів і відповідачів?
- Що таке неналежність сторін до справи?
- Який позивач називається неналежним?

- Які умови заміни неналежного позивача?
- Які правові наслідки заміни неналежної сторони?
- Чим заміна неналежного позивача відрізняється від заміни неналежного відповідача?
- Коли виникає процесуальне правонаступництво?
- Які підстави правонаступництва?
- Яке правове становище правонаступника.

#### **Тема 6. Треті особи у цивільному процесі**

**Завдання 1.** Скласти проект заяви про залучення третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

##### **Питання для самоконтролю**

- Яке значення участі в цивільному процесі третіх осіб?
- Які є види третіх осіб?
- Які підстави та процесуальний порядок вступу в процес третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору?
- З якою метою в цивільному процесі беруть участь треті особи?
- Які процесуальні права та обов'язки третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору?
- Чим треті особи з самостійними вимогами на предмет спору відрізняються від сторін?
- Чим треті особи з самостійними вимогами на предмет спору відрізняються від співучасників?
- Які підстави і процесуальний порядок притягнення у процес третіх осіб без самостійних вимог на предмет спору?
- Чим треті особи без самостійних вимог на предмет спору відрізняються від третіх осіб з самостійними вимогами на предмет спору та співучасників?

#### **Тема 7. Представництво у цивільному процесі**

**Завдання 1.** Скласти проект довіреності фізичної особи.

##### **Питання для самоконтролю**

- В чому полягає значення процесуального представництва?
- Які можна виділити види процесуального представництва?
- Хто такий представник?
- Які умови необхідні для здійснення функцій представника в цивільному процесі?
- Хто може бути процесуальним представником?
- Які особи не можуть бути представниками?
- Чим процесуальне представництво відрізняється від цивільно-правового?
- Чи може поряд з процесуальним представником брати участь у справі законний представник?
- Які учасники цивільного процесу можуть реалізовувати свої процесуальні права через представника?
- Які повноваження процесуального представника?
- Чим підтверджуються повноваження представника в цивільному процесі?

#### **Тема 8. Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб**

**Завдання 1.** Провести порівняльну характеристику процесуального статусу органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб та представника.

### **Питання для самоконтролю**

- Хто в порядку цивільного судочинства може звернутися до суду із заявою в інтересах захисту прав і свобод інших осіб?
- Якими нормативними актами регулюються повноваження органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб в цивільному процесі?
- Чим процесуальний статус даних осіб відрізняється від процесуального статусу представника?
- Які форми їх участі в цивільному процесі?
- Чи можуть органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, оскаржувати в апеляційним і касаційному порядку судові рішення ухвалені у справі, в якій вони брали участь?
- Яке процесуальне положення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в цивільному процесі?
- В яких випадках участь у справі в інтересах інших осіб може брати прокурор?
- Які завдання і мета участі органів прокуратури в цивільному процесі в сучасних умовах розвитку держави?
- Які особливості участі в цивільному процесі органів державної влади та місцевого самоврядування?
- Які процесуальні права та обов'язки органів державної влади, органів місцевого самоврядування в цивільному процесі?
- Які фізичні або юридичні особи можуть брати участь у справі на захист прав, свобод та інтересів інших осіб?

### **Тема 9. Інші учасники судового процесу**

**Завдання 1.** Скласти проект заяви про виклик свідка.

### **Питання для самоконтролю**

- Яких осіб ЦПК називає «іншими учасниками судового процесу»? Чому?
- Які повноваження в цивільному процесу секретаря судового засідання?
- Хто який судовий розпорядник? Які його процесуальні права та обов'язки?
- Чим процесуальне становище судового розпорядника відрізняється від процесуального становища секретаря судового засідання?
- Яке становище в цивільному процесі займають помічники суддів?
- Хто може бути свідком в цивільній справі?
- Які особи не можуть бути свідками? Чому?
- В яких випадках бере участь у справі експерт?
- Яке процесуальне становище експерта в цивільному процесі?
- З якою метою до участі в справі залучається спеціаліст?
- Чим спеціаліст відрізняється від експерта?
- Яке процесуальне становище експерта з питань права в цивільному процесі?
- Яким чином залучається до участі у справі перекладач?

### **Тема 10. Цивільні процесуальні строки**

**Завдання 1.** Визначити по ЦПК цивільні процесуальні строки, встановлені законом, призначені судом; абсолютно і відносно визначені, не визначені.

### **Питання для самоконтролю**

- Які строки називаються процесуальними?
- На які види можна умовно поділити процесуальні строки залежно від суб'єкта, якому вони адресовані?
- Які строки є відносно визначеними?



- Що таке службові строки?
- Який порядок обчислення процесуальних строків?
- В яких випадках перебіг процесуального строку може бути зупинено?
- Які наслідки порушення процесуальних строків?
- Яким чином вирішується питання про поновлення процесуального строку?

### **Тема 12. Судові витрати**

**Завдання 1.** Сформувати проект квитанції про сплату судового збору.

#### **Питання для самоконтролю**

- Що таке судові витрати?
- Яке значення даного правового інституту?
- Які витрати належать до судових?
- Яким чином обчислюється судовий збір?
- Коли і ким сплачується судовий збір?
- Від чого залежить розмір судового збору?
- В якому випадку особа може бути звільнена від сплати судових витрат?
- Чим може бути підтверджено факт сплати судового збору?
- Які витрати вважаються такими, що пов'язані з розглядом справи?
- Яким чином забезпечуються та здійснюється попередня оплата судових витрат?
- Яким чином і в якому розмірі оплачуються послуги перекладача?
- Хто платить за проведення судової експертизи?

### **Тема 13. Відповідальність у цивільному процесі**

**Завдання 1.** Охарактеризувати суть зловживання цивільними процесуальними правами.

#### **Питання для самоконтролю**

- Чи існує такий вид юридичної відповідальності як цивільна процесуальна відповідальність?
- Які види відповідальності застосовуються до учасників процесу за порушення норм цивільного процесуального права?
- Які заходи відповідальності можуть бути застосовані до суду (суддів)? Які нормативно-правові акти регулюють дане питання?
- Що таке цивільні процесуальні санкції?
- Чи належать до цивільних процесуальних санкцій: розгляд справи за відсутності особи, залишення заяви без розгляду?
- Чому главою 9 розділу I ЦПК не передбачено накладення штрафу?
- Чи відносяться заходи процесуального примусу до цивільних процесуальних санкцій?
- Які види заходів процесуального примусу закріплює ЦПК України?
- До кого може бути застосовано такий захід процесуального примусу як попередження?
- В яких випадках застосовується попередження?
- Які підстави для видалення особи із залу судового засідання?
- Хто може здійснити привід свідка і в яких випадках?
- Який процесуальний порядок приводу свідка?
- Коли і за яких обставин суд може застосувати такий захід процесуального примусу як штраф?
- Скільки заходів процесуального примусу може бути застосовано до однієї особи?

### **Тема 14. Докази і доказування**

**Завдання 1.** Скласти проект заяви про забезпечення доказів.

### **Питання для самоконтролю**

- Які мета і значення доказування в цивільному процесі?
- В якій послідовності здійснюється процес доказування?
- Хто збирає докази по справі?
- Як досліджуються речові докази, які знаходяться за межами територіальної підсудності суду?
- Ким здійснюється оцінка доказів?
- Які обставини складають предмет доказування?
- Які обставини не потребують доказування і чому?
- Які факти вважаються загальновідомими?
- Що таке докази?
- Які види доказів виділяють в науці цивільного процесуального права?
- Чим речові докази відрізняються від письмових?
- Які докази називаються похідними?
- Яке значення в доказовій діяльності мають припущення?
- Як співвідносяться в процесі доказування фактичні дані і доказові факти?
- Протягом якого строку сторонами можуть бути подані докази?
- Яким вимогам повинні відповідати докази?
- На підставі яких засобів доказування встановлюються докази?
- Які особливості пояснень сторін, третіх осіб та їх представників як засобів доказування в цивільному процесі?
- Хто не може бути свідком?
- Які особливості допиту малолітніх та неповнолітніх свідків?
- Яким чином досліджуються речові докази?
- Чи існують особливості дослідження таких письмових доказів як особисте листування, інша приватна кореспонденція?
- Які докази є електронними?
- До яких засобів доказування належать звуко- і відеозаписи?
- Хто може бути експертом?
- Які є види експертиз?
- Ким проводиться додаткова експертиза?
- Як оформляється висновок експерта?
- Який зміст висновку експерта у галузі права?
- Яким чином здійснюється забезпечення доказів?

### **Тема 15. Позовне провадження**

**Завдання 1.** Скласти проект заяви про забезпечення позову.

### **Питання для самоконтролю**

- Які є види заяв по суті справи?
- В якому процесуальному документі вказується строк протягом якого відповідач має право надати відзив на позовну заяву?
- Які характерні ознаки позовного провадження відрізняють його від інших видів цивільного судочинства?
- В чому полягає значення позовного провадження?
- Як співвідносяться поняття позову в процесуальному та матеріально-правовому розумінні?
- Чи є тотожними поняття «право на позов» та «право на пред'явлення позову»?
- Скільки елементів в структурі позову?
- Зміст позовної заяви?

- Що таке підстава позову?
- Які види позовів можна виділити залежно від предмету позову?
- Чи потребують позови про визнання примусового виконання?
- Які існують умови реалізації права на пред'явлення позову?
- В якому випадку можливе об'єднання в одній позовній заяві кількох вимог, пов'язаних між собою?
- Які вимоги до відзиву на позовну заяву?
- Який зміст відповіді на відзив?
- Що відповідач зазначає у запереченні?
- Які є заяви з процесуальних питань і які вимоги до них?
- Що таке зустрічний позов, який порядок його пред'явлення?
- За яких умов може бути прийнято зустрічний позов?
- Які підстави для забезпечення позову?
- Які є види забезпечення позову?
- Чи може суд застосовувати кілька видів забезпечення позову?
- Який зміст заяви про забезпечення позову?
- Чи належить зупинення продажу описаного майна до засобів забезпечення позову? Якщо так, то за яких умов?
- Що таке зустрічне забезпечення?

Контроль за виконанням студентом самостійної роботи здійснюється викладачем під час проведення семінарського заняття з відповідної теми.

### ***1.5. Індивідуальні завдання***

Індивідуальні завдання передбачаються у формі порівняльних таблиць, рефератів та слайд-презентацій. Завдання обирається студентом на початку семестру і виконується за всталеними вимогами.

#### ***1.5.1. Основні вимоги до написання індивідуальних завдань***

Для виконання індивідуальних завдань студенти повинні використовувати законодавчі та підзаконні акти, інструктивно-методичні матеріали, науково-монографічну літературу, судову практику, статистичні дані, аналітичну інформацію органів управління.

Роботи виконуються комп'ютерним способом з одностороннім розміщенням тексту на папері формату А4 (210 мм x 297 мм) з дотриманням прийнятих у діловодстві стандартних берегів : лівого — 30 мм, верхнього та нижнього — 20 мм, правого — не менше 10 мм.

Робота починається з титульного аркуша. Нумерація аркушів роботи починається з титульного аркуша. Номер на титульному аркуші не проставляється.

Обсяг роботи має забезпечувати належне висвітлення завдання і повинно бути виконано шрифтом Times New Roman кеглем 14 з 1,5 міжрядковим інтервалом.

При виконанні індивідуального завдання у формі презентації остання повинна містити від 15 до 20 слайдів по одній темі дисципліни.

При виконанні індивідуального завдання у формі реферату, останній незалежно від теми, повинен містити наступні реквізити: титульна сторінка встановленого зразка, зміст, вступ, розділи, висновки, список використаних джерел і додатки (у разі необхідності). Розділи змісту роботи формулюються самостійно студентом як найважливіші напрями розкриття її теми.

Обов'язково в тексті повинні бути посилання на джерела, що були використані при написанні реферату. Посилання подаються у квадратних дужках з вказівкою номера джерела, за яким воно внесене у список використаних джерел, та сторінки (якщо подається точна цитата або числові дані), наприклад [3, с.8].

Загальний обсяг реферату має становити до 15 сторінок формату А4.

Титульний аркуш реферату оформлюється за зразком 1.

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА  
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА  
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ  
Кафедра цивільного права та процесу**

---

**Навчальна дисципліна:**

**Цивільне процесуальне право**

**РЕФЕРАТ**

**на тему:**

**« ... назва теми ... »**

Виконала:

**Миронюк**

**Вікторія Дмитрівна,**

студентка 3 курсу

Перевірила:

**Бондаренко-Зелінська**

**Надія Леонтіївна,**

кандидат юридичних наук,

доцент

**Хмельницький**

**2018**

Виклад роботи подається за наведеним нижче порядком.

ЗМІСТ		Стор.
Вступ	-	2
1. (назва першого розділу)	-	3
2. (назва другого розділу)	-	6
3. (назва третього розділу)	-	9
Висновки	-	12
Список використаних джерел	-	14

### Вступ

.....  
(Виклад змісту вступу)

#### 1. ( назва першого розділу)

.....  
( Виклад змісту першого розділу)

#### 2. ( назва другого розділу)

.....  
( Виклад змісту другого розділу)

#### 3. ( назва третього розділу)

.....  
( Виклад змісту третього розділу)

### Висновки

.....  
(Виклад змісту висновків)

### Список використаних джерел

1. ... (реквізити джерела) .....
2. ... (реквізити джерела) .....
3. ... (реквізити джерела) ..... (і т.д. відповідно до вимог оформлення списку джерел).

Нижче списку використаних джерел рукописним способом зазначаються дата виконання реферату і особистий підпис студента.

#### 1.5.2. Тематика індивідуальних завдань

У разі обрання студентом роботи над індивідуальними завданнями, визначені нижче завдання 1-3 є обов'язковими, а 4-5 на вибір студента.

1. Підготувати порівняльну таблицю суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.
2. Підготувати таблицю щодо порівняльної характеристики наслідків заміни неналежної сторони і процесуального правонаступництва.
3. Здійснити порівняльну характеристику третіх осіб у цивільному процесі (порядок вступу у процес, процесуально-правовий статус тощо).
4. Написати реферат на одну з наступних тем:
  - 4.1. Завдання цивільного судочинства.
  - 4.2. Суд як суб'єкт здійснення правосуддя.
  - 4.3. Цивільна процесуальна правосуб'єктність.

- 4.4. Процесуальні права та обов'язки позивача в цивільному процесі.
- 4.5. Процесуальні права та обов'язки відповідача в цивільному процесі
- 4.6. Примирення сторін в цивільному процесі.
- 4.7. Відповідальність в цивільному процесі.
- 4.8. Порівняльно-правова характеристика третіх осіб в цивільному процесі.
- 4.9. Форми участі у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.
- 4.10. Особливості участі у цивільному процесі омбудсмана.
- 4.11. Особливості участі у цивільному процесі органів опіки та піклування.
- 4.12. Вступ у цивільний процес для дачі висновків по справі як форма участі органів державної влади та місцевого самоврядування.
- 4.13. Особливості участі у справі осіб, які сприяють здійсненню правосуддя.
- 4.14. Помічник судді як учасник судового процесу.
- 4.15. Секретар судового засідання як інший учасник судового процесу.
- 4.16. Секретар судового засідання та судовий розпорядник — обов'язкові учасники судового процесу.
- 4.17. Порівняльний аналіз процесуального становища секретаря судового засідання і судового розпорядника.
- 4.18. Експерт в цивільному процесі.
- 4.19. Роль та значення участі спеціаліста в цивільному процесі.
- 4.20. Порівняльний аналіз процесуального становища експерта та спеціаліста в цивільному процесі.
- 4.21. Суб'єкти надання правової допомоги.
- 4.22. Процесуальне становище перекладача в цивільному процесі.
- 4.23. Роль експерта в галузі права в цивільному судочинстві.
- 4.24. Судовий збір як вид судових витрат.
- 4.25. Етапи доказування в цивільному процесі.
- 4.26. Обставини, які не підлягають доказуванню в цивільному процесі.
- 4.27. Електронний доказ як засіб доказування.
- 4.28. Висновок експерта як засіб доказування в цивільному процесі.
- 4.29. Предмет та підстави позову.
- 4.30. Засоби захисту відповідача від позову.
5. Підготувати презентацію по одній з тем дисципліни.

Результати виконання студентами індивідуальних завдань може оцінюватися кількістю балів у таких межах:

№ з/п	Вид індивідуального завдання	Кількість балів
1.	Порівняльна таблиця суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин	1,0
2.	Порівняльна таблиця щодо порівняльної характеристики наслідків заміни неналежної сторони і процесуального правонаступництва	1,0
3.	Порівняльна таблиця характеристики третіх осіб у цивільному процесі (порядок вступу у процес, процесуально-правовий статус тощо)	1,0
4.	Реферат на одну із тем, наведених в п. 1.5.2., відповідно до вимог визначених в п.1.5.1.	1,0-3,0
5.	Презентація по одній з тем дисципліни, відповідно до вимог визначених в п.1.5.1.	1,0-2,0

## 1.6. Підсумковий контроль

Підсумковий семестровий контроль у шостому семестрі проводиться у формі усного заліку, у сьомому - усного екзамену.

### 1.6.1. Питання для підсумкового контролю, що проводиться у формі заліку

1. Поняття цивільного процесуального права.
2. Предмет та метод цивільного процесуального права.
3. Місце цивільного процесуального права в системі права України.
4. Джерела цивільного процесуального права.
5. Цивільний процесуальний кодекс України як джерело цивільного процесуального права України.
6. Закони України як джерела цивільного процесуального права.
7. Дія цивільного процесуального закону в часі, просторі та стосовно осіб.
8. Поняття цивільного судочинства (процесу) і його структура.
9. Види цивільного судочинства.
10. Поняття принципів цивільного процесуального права та їх значення.
11. Система принципів цивільного процесуального права.
12. Принципи цивільного процесуального права, закріплені Конституцією України.
13. Принципи цивільного процесуального права, закріплені законодавством про цивільне судочинство.
14. Принцип здійснення правосуддя виключно судом.
15. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки законам.
16. Принцип здійснення судочинства державною мовою.
17. Принцип гласності судового процесу.
18. Принцип колегіальності та одноособовості розгляду цивільних справ.
19. Принцип рівності учасників цивільного процесу перед законом і судом.
20. Принцип змагальності.
21. Принцип диспозитивності.
22. Принцип публічності.
23. Принцип безпосередності судового розгляду.
24. Принцип усності судового розгляду.
25. Принцип оперативності.
26. Поняття та ознаки цивільних процесуальних правовідносин.
27. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних процесуальних правовідносин.
28. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин та їх класифікація.
29. Учасники справи: їх поняття, склад.
30. Цивільна процесуальна правоздатність та дієздатність.
31. Суд як обов'язковий суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин.
32. Склад суду. Відводи.
33. Поняття та значення цивільної юрисдикції.
34. Види цивільної юрисдикції.
35. Загальні правила визначення цивільної юрисдикції.
36. Поняття та значення підсудності цивільних справ.
37. Види підсудності цивільних справ.
38. Поняття сторін в цивільному процесі.
39. Позивач як сторона у цивільному процесі.
40. Відповідач як сторона у цивільному процесі.
41. Процесуальні права та обов'язки сторін у цивільному процесі.
42. Процесуальна співучасть.
43. Мета, підстави, види співучасті.
44. Процесуальні права і обов'язки співучасників у цивільному процесі.
45. Заміна неналежного відповідача.
46. Залучення співвідповідачів.

47. Процесуальне правонаступництво.
48. Порядок вступу в процес по справі правонаступника
49. Правовий статус правонаступника у цивільному процесі.
50. Поняття і види третіх осіб.
51. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору.
52. Підстави і процесуальний порядок вступу в процес третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору.
53. Процесуальні права і обов'язки третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору.
54. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог.
55. Підстави і процесуальний порядок вступу у процес третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.
56. Процесуальні права та обов'язки третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.
57. Мета та підстави участі у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.
58. Форми участі у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.
59. Цивільна процесуальна правосуб'єктність осіб, яким за законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.
60. Вступ у цивільний процес для дачі висновків по справі як форма участі органів державної влади та місцевого самоврядування.
61. Поняття та значення інституту представництва в цивільному процесі.
62. Види представництва в цивільному процесі.
63. Підстави виникнення цивільного процесуального представництва.
64. Законне представництво у цивільному процесі.
65. Оформлення представництва у цивільному процесі.
66. Процесуальні права та обов'язки представника в цивільному процесі.
67. Помічник судді як учасник судового процесу
68. Секретар судового засідання як учасник судового процесу.
69. Судовий розпорядник як учасник судового процесу.
70. Свідок як учасник судового процесу.
71. Експерт як учасник судового процесу.
72. Перекладач як учасник цивільного процесу.
73. Спеціаліст як учасник судового процесу.
74. Експерт в галузі права як учасник судового процесу.
75. Поняття і значення цивільних процесуальних строків.
76. Види цивільних процесуальних строків.
77. Обчислення процесуальних строків.
78. Зупинення цивільних процесуальних строків.
79. Продовження та поновлення цивільних процесуальних строків.
80. Службові строки в цивільному процесі.
81. [Поняття та значення інформування учасників судового процесу.](#)
82. [Види інформування учасників судового процесу.](#)
83. Поняття та види судових повісток. Зміст судової повістки. Зміст оголошення про виклик у суд.
84. Порядок вручення судових повісток.
85. Поняття і значення витрат у цивільному процесі.
86. Види судових витрат у цивільному процесі.
87. Судовий збір.
88. Ціна позову.
89. Витрати, пов'язані з розглядом справи.
90. Витрати на правову допомогу.
91. Попереднє визначення суми судових витрат.



92. Забезпечення та попередня оплата судових витрат.
93. Розподіл судових витрат.
94. Відшкодування судових витрат.
95. Поняття та види заходів процесуального примусу.
96. Поняття та мета доказування в цивільному процесі.
97. Етапи доказування в цивільному процесі.
98. Поняття та значення доказів у цивільній справі.
99. Види доказів у цивільному процесі.
100. Поняття предмету доказування.
101. Обставини, які не підлягають доказуванню.
102. Належність, допустимість, достовірність та достатність доказів.
103. Збір та подання доказів.
104. Дослідження та оцінка доказів.
105. Пояснення сторін, третіх осіб та їхніх представників.
106. Показання свідків як засіб доказування.
107. Письмові докази як засіб доказування.
108. Речові докази як засіб доказування.
109. Електронні докази як засіб доказування.
110. Експертиза у цивільному процесі.
111. Висновок експерта як засіб доказування.
112. Забезпечення доказів.
113. Судові доручення.
114. Поняття і суть позовного провадження.
115. Відмінність позовного провадження від інших видів проваджень у цивільному процесі.
116. Поняття та елементи позову.
117. Види позовів.
118. Право на позов і право на пред'явлення позову.
119. Види заяв по суті справи.
120. Позовна заява: поняття, значення.
121. Засоби (способи) захисту відповідача від позову:
122. Заяви з процесуальних питань: загальні вимоги до їх форми та змісту.
123. Поняття та види забезпечення позову.
124. Порядок забезпечення позову.
125. Зустрічне забезпечення.

### ***1.6.2. Приклад залікового білету***

1. Поняття цивільного процесуального права України, його значення.
2. Права та обов'язки третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору.
3. Порядок забезпечення позову.

## 2. Схема нарахування балів

2.1. Нарахування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:



2.2. Обсяг балів, здобутих студентом під час лекцій з навчальної дисципліни, обчислюється у пропорційному співвідношенні кількості відвіданих лекцій і кількості лекцій, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатками 1 і 2 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 16 лекційних занять (у шостому семестрі) та 19 (у сьомому семестрі) лекційних занять за денною формою навчання.

Отже, студент може набрати під час лекцій таку кількість балів:

№ з/п	Форма навчання	К-сть лекцій за планом	Кількість відвіданих лекцій																		
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1.	Денна (6 семестр)	16	0,5	1,5	2,0	2,5	3,0	3,8	4,5	5,0	5,5	6,5	7,0	7,5	8,0	9,0	9,5	10,0	X	X	X
2.	Денна (7 семестр)	19	0,5	1,1	1,6	2,1	2,6	3,2	3,7	4,2	4,7	5,3	5,8	6,3	6,8	7,4	7,9	8,4	8,9	9,5	10

2.3. Обсяг балів, здобутих студентом під час семінарських занять, обчислюється за сумою балів, здобутих під час кожного із занять, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатком 3 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 16 (у шостому семестрі) та 19 (у сьомому семестрі) семінарських занять за денною формою навчання.

За результатами семінарського (практичного, лабораторного) заняття кожному студенту до відповідного документа обліку успішності виставляється кількість балів від 0 до 5 числом, кратним 0,5, яку він отримав протягом заняття.

Критерії поточного оцінювання знань студентів наведені у п.4.3.8. Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права (затвердженого 29 травня 2017 року, протокол № 14).

2.4. Перерозподіл кількості балів в межах максимально можливої кількості балів за самостійну роботу студентів та виконання індивідуальних завдань, наведено в наступній таблиці:

№ з/п	14 тем	Номер теми														Усього балів	
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	12.	13.	14.	15.		
1.	Максимальна кількість балів за самостійну роботу	1	1	0,5	1	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	1	1	12
	Максимальна кількість балів за індивідуальне завдання	8														8	
	<b>Усього балів</b>															<b>20</b>	

### 3. Рекомендовані джерела

#### 3.1. Основні джерела

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. у редакції Закону Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 р. // ОВУ. — 2004. — № 16. — Ст. 1088; ВВР. — 2017. - № 48. - Ст.436; ОВУ. — 2018. — № 6. — Ст. 245; 246.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII // Офіційний вісник України. — 2016. - № 56. — Ст. 1935; ВВР.- 2017. - № 2. - Ст. 25; ВВР. — 2017. - № 7-8. - Ст.50; ВВР. — 2017. - № 48. - Ст.436.
3. Актуальні питання прикладної цивілістики у сфері складання процесуальних документів. Науково-практичний посібник; [за загальною ред. д.ю.н. професора М.М. Ясинка]. — К.: Алерта, 2015. — 814 с.
4. Васильєв С. В. Гражданский процесс : учебное пособие / С. В. Васильев. — Х.: Одиссей, 2006. — 512 с.
5. Васильєв С. В. Порівняльний цивільний процес: підруч. / С. В. Васильєв. — К.: Алерта, 2015. — 352 с.
6. Васильєв С. В. Цивільний процес України: навч. посіб. / С. В. Васильєв. - К. : Центр учбової л-ри, 2013. - 343 с.
7. Закон України «Про прокуратуру». Науково-практичний коментар: станом на 15 січня 2015 р. / [Григоренко А.В., Григоренко Д.С., Зубов О.В. та ін.]. - К.: ЦУЛ, 2015. — 232 с.
8. Зейкан Я. П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України / Я. П. Зейкан. — К.: Юридична практика, 2006. —560 с.
9. Зейкан Я. П. Цивільний процесуальний кодекс України. Станом на 15.06.2011: Науково-практичний коментар / Зейкан Я.П. — К.: КНТ, 2011. — 680 с.
10. Зразки процесуальних документів у цивільному судочинстві : листи, скарги, заяви, позовні заяви, відзиви на позовні заяви, оскарженні судових рішень / [Упоряд. Руснак Ю. І.]. - К.: ЦУЛ, 2015. — 132 с.
11. Карнаух Т.М. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник/ Карнаух Т.М., Ханік-Посполітак Р.Ю. — К.:Юстініан, 2011. — 400 с.
12. Кравчук В. М. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / В. М. Кравчук, О. І. Угриновська. — К. : Істина, 2006. — 944 с.
13. Курс цивільного процесу : підручн. / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2011. — 1352 с.
14. Логінов О. А. Цивільний процес України : навч. посіб. / О. А. Логінов, О. О.Штефан. - К. : Юрінком Інтер, 2012. - 361 с.
15. Луць В.В. Цивільний процес України: Підручник / Луць В.В., Харитонов Є.О., Кантазарова І.С. — Х.: Одиссей, 2012. — 496 с.
16. Масюк В. В. Цивільний процес у схемах і таблицях : навч. посіб. / В. В. Масюк, М. Ю. Акулова. — 2-ге вид., допов. — Х. : Право, 2015. — 192 с.
17. Навроцька Ю. В. Цивільне процесуальне право України.: навч. посіб. ( у схемах і табл. ) / Ю. В. Навроцька, О.Б. Верба-Сидор, У. Б. Воробель; Львів. держ. ун-т внутр. справ. — Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. — 387 с.
18. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Станом на 01.01.2012 р. / За заг. ред. Богатиря В.В. — К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2012. — 752 с.
19. Практикум з цивільного процесуального права України. Навчальний посібник для ВНЗ / за ред Ярошенка І.С.- К.: Дакор, 2016 — 348 с.
20. Практичний коментар Закону України «Про судоустрій і статус суддів» / [Руснак Ю. І.]. - К.: ЦУЛ, 2015. — 320 с.
21. Ромовська З. В. Цивільний процесуальний кодекс : науково-практичний аналіз / Ромовська З.В. , Шумська Н., Шумська Н.- К., 2014. - 600 с.
22. Садикова Я. М. Цивільний процес: навч. посіб. / Я. М. Садикова; Харків. нац. ун-т

- внутр. справ, Сум. філ. – Суми: Мрія, 2015. – 119 с.
23. Сенік С. В. Цивільне процесуальне право : навч. посіб. / С. В. Сенік, Р. Я. Лемик ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - Л. : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2010. - 423 с.
  24. Теліпко В. Е. Науково-практичний коментар цивільного процесуального кодексу України / Теліпко В. Е. - Київ «Центр учбової літератури», 2011. – 983 с.
  25. Тертишніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / В. І. Тертишніков. — Х. : Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. —576 с.
  26. Тертышников В. И. Гражданский процесс Украины (лекции) : учеб. пособ. / В. И. Тертышников. — Х. : СПД ФО Вапнярчук Н.Н., 2007. — 280 с.
  27. Фурса С. Я. Докази і доказування у цивільному процесі : наук.-практ. пос. / С. Я. Фурса, Т. В. Цюра. — К. : Видавець Фурса С. Я., 2005. — 256 с.
  28. Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України: Зі змінами та допов. станом на 10.04.2007.: науково-практичний коментар: / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак. У 2-х т. — Т. 1. — К. : КНТ, 2007. — 916 с.
  29. Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України: Зі змінами та допов. станом на 10.04.2007 : Науково-практичний коментар: / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак. У 2-х т. — Т. 2. — К. : КНТ, 2007. -800 с. —(«Процесуальні науки»).
  30. Цивільний процес у схемах і таблицях : навч. посіб. / В. В. Масюк, М. Ю. Акулова. - 2-е вид., доп. - Харків : Право, 2015. - 192 с.
  31. Цивільний процес: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. М. Бородин [та ін.]; заг. ред. В. А. Кройтор ; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. - Х. : ХНУВС, 2009. - 278 с.
  32. Цивільний процес: навч. посібник для вузів / Чернооченко С.І. - 3-тє вид., переробл. та доп. - К. : Центр учбової літератури, 2014. – 417 с.
  33. Цивільний процес: навч. посіб. / Я. М. Садикова ; Харків. нац. ун-т внутр. справ, Сум. філ. - Суми : Мрія, 2015. - 119 с.
  34. Цивільний процес України: навч. посіб. / [Кучер В. О. та ін. ; за ред. В. О.Кучера ] ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів : ЛДУВС, 2013. - 587 с.
  35. Цивільний процес України: наук.-практ. посіб. / В. І. Тертишніков. - Харків : Юрайт, 2015. - 368 с.
  36. Цивільний процес України: підручник / [Кучер В. О. та ін. ; за ред. В. О. Кучера] ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів : ЛьвДУВС, 2016. - 767 с.
  37. Цивільний процес України: підруч. для студентів юрид. спец. ВНЗ / [Ківалов С. В. та ін.] ; за заг. ред. Заслуж. юриста України, д-ра юрид. наук, проф. Мінченко Р. М. - Херсон : Олди-плюс, 2014. - 719 с.
  38. Цивільний процес України: підручник / [Білоусов Ю. В. та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. М. М. Ясинка. - К. : Правова єдність : Алерта, 2014. - 743 с.
  39. Цивільне процесуальне право: підручник / [І. С. Ярошенко та ін.] ; за заг. ред. І. С. Ярошенко ; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". - Київ : КНЕУ, 2014. - 519 с.
  40. Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. / [Безлюдько І. О., Бичкова С. С., Бобрик В. І. та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. — К. : Атіка, 2006. — 384 с.
  41. Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. Для підготовки до іспитів / [упор. Тетарчук І.В., Дяків Т.Є.]. – К.: ЦУЛ, 2015. - 208 с.
  42. Цивільне процесуальне право України: підручник / М.М. Ясинок, М.П. Курило, О.В. Кіріяк, Ю.В. Білоусов, О.О. Кармаза, С.І. Запара та ін.; за заг ред.. М.М. Ясинка. – К.: Алерта, 2016.- 576 с.
  43. Цивільний процес України: академічний курс: [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.]; [за ред. С. Я. Фурси]. — К. : Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. — 848 с. — (Серія «Процесуальні науки»).
  44. Цивільний процес України: Підручник / За ред. Є.О. Харитоновна, О.І. Харитоновної, Н.Ю. Голубевої. – Київ: Істина, 2012. – 536 с.
  45. Цивільний процес : навч. посіб. / [А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін.] ; за ред. Ю. В. Білоусова. — К. : Прецедент, 2005. — 293 с.

46. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України : Академічний курс : підручник / М. Й. Штефан. — К. : Ін-ЮРЕ, 2005. — 624 с.

### **3.2. Допоміжні джерела**

#### **3.2.1. Нормативні джерела, судова практика**

1. Загальна декларація прав людини, проголошена Організацією Об'єднаних Націй 10.12.1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України: декларації, документи / упорядник Ю. К. Качуренко. — К. : Наукова думка, 1992. — С. 18–24.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 16.12.1966 р. // Права людини. Міжнародні договори України. — К., 1992. — С. 36–58.
3. Конвенція про захист прав і основних свобод людини, підписана у Римі, 04.11.1950 р. // Вісник Українського центру прав людини. — 1998. — № 3. — С. 29–37.
4. Господарський процесуальний кодекс України у редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1992. — № 6. — Ст. 56; ВВР. — 2017. - № 48. - Ст.436.
5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. (зі змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України (ОВУ). — 2002. — № 7. — Ст. 273.
6. Про автоматизовану систему документообігу суду: положення, затверджене Радою суддів України 26.11.2010 р. // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 12 (124).
7. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. у редакції Закону Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 р. // ОВУ. — 2005. — № 32. — Ст. 1918; ВВР. — 2005. — № 35-36, 37. — Ст. 446; ВВР. — 2017. - № 48. - Ст.436.
8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. // ОВУ. — 2012. — № 62. — Ст. 2509.
9. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. // ОВУ. — 2011. — № 51. — Ст. 2009.
10. Про виконавче провадження: Закон України від 02 червня 2016 року № 1404-VIII // Офіційний вісник України. — 2016. - № 53. — Ст. 1852.
11. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України 23.02.2006 р. // ОВУ. — 2006. — № 12. — Ст. 792; ВВР. — 2006. — № 30. — Ст. 260.
12. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22.12.2005 р. // ОВУ. — 2006. — № 1–2. — Ст. 13; № 6 (уточнення); ВВР. — 2006. — № 15. — Ст. 128.
13. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2015. - № 18, № 19-20. - Ст. 132.
14. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. // ВВР. — 2017. — № 35. — Ст. 376.
15. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. // ВВР. — 1993. — № 39. — Ст. 384.
16. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1403-VIII // Офіційний вісник України. — 2016. - № 53. — Ст. 1851.
17. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 2-3. — Ст. 12.
1. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI // ОВУ. — 2011. — № 59. — Ст. 2349; ВВР. — 2017. - № 48. - Ст.436
18. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. // ВВР. — 1994. — № 28. — Ст. 232.
19. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII // ВВР. — 2016. — № 29. — Ст. 535.
20. Про третейські суди : Закон України від 11.05.2004 р. // ОВУ. — 2004. — № 23. — Ст. 1540.

21. Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим та Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ: Наказ Державної судової адміністрації України від 17.12.2013 р. №173. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsa.court.gov.ua/userfiles/Nakaz%20173.pdf>
22. Про затвердження інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання): Наказ Державної судової адміністрації України від 20.09.2012 р. №108. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://court.gov.ua/19173/>
23. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень : постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2006 р. № 740 // ОВУ. — 2006. — № 22. — Ст. 1623.
24. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» : постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 р. № 784 (із змінами і доповненнями від 10.07.2006 р., № 952, від 18.07.2007 р., № 950) // ОВУ. — 2006. — № 22. — Ст. 1655.
25. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затв. Указом Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006 // ОВУ. — 2006. — № 19. — Ст. 1376; Урядовий кур'єр. — 2006. — 24 травня. — № 94.
26. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, затв. Указом Президента України від 20.05.2015 № 276/2015 // ОВУ. — 2015. - № 41. — Ст. 1267.
27. Про Національний план дій із забезпечення належного виконання рішень судів : Указ Президента від 27.06.2006 р. № 587/2006 [Електронний ресурс] Офіційне Інтернет-представництво Президента України. — URL : <http://www.president.gov.ua/documents/4641.html>.
28. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України стосовно внесення Вищою радою юстиції подань про призначення суддів на посади (справа про призначення суддів) від 16.10.2001 р. // Вісник Конституційного Суду України. — 2001. — № 5. — 25.12; ОВУ. — 2001. — № 43. — 09.11.
29. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положень абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України (справа щодо актів про обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад) від 27.03.2002 р. // ОВУ. — 2002. — № 14. — Ст. 768; Вісник Конституційного Суду України. — 2002. — № 2. — 17.06.
30. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини другої статті 18, статей 32, 33, 34, 35, 36, 37, підпункту 5 пункту 3 розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій України» (справа про Касаційний суд України) від 11.12.2003 р. // ОВУ. — 2003. — № 51. — Ст. 2705.
31. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 01.12.2004 р. // ОВУ. — 2004. — № 49. — Ст. 3220.
32. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Г. П. у про офіційне тлумачення частини другої статті 55 Конституції та статті 2481 Цивільного процесуального кодексу України від 25.12.1997 р. // Право України. — 1998. — № 1. — С. 126.
33. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України та за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 7 Цивільного процесуального кодексу

- України (справа про мову судочинства) від 22.04.2008 р. № 8-рп/2008 // ОВУ. — 2008. — № 33 (16.05.2008). — Ст. 1102.
34. Про застосування законодавства, що забезпечує незалежність суддів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.04.1996 р. № 4 // Постанови Пленуму Верховного Суду України (1995–1998) / відповід. ред. П. І. Шевчук. — К. : Юрінком Інтер, 1998. — С. 34–40.
  35. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : постанова Пленуму Верховного Суду від 12.06.2009 р. № 2 // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 8. — С. 3.
  36. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду : постанова Пленуму Верховного Суду від 12.06.2009 р. № 5 // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 7.
  37. Про застосування судами норм Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 9 // Право України. — 1997. — № 8. — С. 7.
  38. Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 р. № 4 // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2012. — № 3.
  39. Про незалежність судової влади : постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 р. № 8 // Вісник Верховного Суду України. — 2007. — № 6.
  40. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.03.2007 р. № 3 із змінами і доповненнями, внесеними постановою Пленуму Верховного Суду України від 19.12.2008 р. № 20 // Вісник Верховного Суду України. — 2007. — № 5.
  41. Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову : постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. № 9 // Вісник Верховного Суду України. — 2007. — № 2. — С. 2–4.
  42. Про практику розгляду судами корпоративних спорів : постанова Пленуму Верховного Суду від 24.10.2008 р. № 13 // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 11.
  43. Про судові рішення у цивільній справі : постанова Пленуму Верховного Суду України від 18.12.2009 р. № 14 // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 1.
  44. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму Верховного Суду України від 20.05.1997 р., № 8 // Постанови Пленуму Верховного Суду України (1995–1998) / Відповід. ред. П.І. Шевчук. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — С. 78–85.
  45. Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення : постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 5 // Постанови Пленуму Верховного Суду України (1995–1998) / відповід. ред. П. І. Шевчук. — К. : Юрінком Інтер, 1998. — С. 12–20.
  46. Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку : постанова Верховного Суду від 24.10.2008 р. № 12 // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 11. — С. 7–15.
  47. Про судову практику розгляду цивільних справ в касаційному порядку : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14.06.2012 р. № 10 // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2012. — № 4.
  48. Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.12.2011 р. № 14 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0014740-11>.

### **3.2.2. Літературні джерела**

#### **Тема 1**

1. Алімов К. О. Хронологія розвитку цивільного процесу України / К. О. Алімов // Юридичний науковий електронний журнал. — 2017. - № 5. — С. 40–43.



2. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Луспеник. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. — (Серія «Судова практика»).
3. Білоусов Ю. В. Виконавче провадження : навч. посібн. / Ю. В. Білоусов. — К. : Прецедент, 2005. — 192 с.
4. Білоусов Ю. В. Стратегія модернізації процесуального законодавства України / Ю. В. Білоусов // Університетські наукові записки. — 2016. - № 2(58). — С. 48-57.
5. Білоусов Ю. В. Структура справ окремого провадження у новому Цивільному процесуальному кодексі України / Ю. В. Білоусов // Університетські наукові записки. — 2007. — № 1 (21). — С. 84–89.
6. Білоусов Ю. В. Судовий захист цивільних прав: окремі питання процесуальної юрисдикції / Ю. В. Білоусов // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2004. — № 3 (11). — С. 45–50.
7. Блажівська Н. Аналіз судових систем інтелектуальної власності Франції, США, Німеччини та України, перспективи створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні / Н. Блажівська // Право України. — 2016. - № 11. — С. 167-175.
8. Бойко В. Б. Забезпечення доступу до правосуддя на стадії пред'явлення позову / В. Б. Бойко // Форум права. - 2016. - № 2. - С. 11–17.
9. Бойко В. Судова система: проблеми реформування та розвитку / В. Бойко // Вісник Верховного Суду України. — 2000. — № 6. — С. 2–4.
10. Бондар С. Право на звернення до суду як суб'єктивне цивільне процесуальне право / С. Бондар // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2002. — Спецвипуск 1.
11. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Дотримання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при підготовці до судового розгляду справ судом касаційної інстанції / Н. Л. Бондаренко-Зелінська // Університетські наукові записки. — 2006. — № 2 (18). — С. 117–123.
12. Борисенко М. О. Вплив практики Європейського суду з прав людини на єдність правозастосування в судовій системі України / М. О. Борисенко // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2016. - № 3(30). — С. 142-151.
13. Бородин М. Конституційне право громадян на звернення до суду за захистом своїх прав хистом своїх прав / М. Бородин // Право України. — 2000. — № 8. — С. 65.
14. Братель О. Новий погляд на проблемні питання визначення завдань і мети цивільного судочинства / О. Братель // Підприємництво, господарство і право. - 2016. - № 4
15. Васильев С. В. Гражданское судопроизводство государств-участников СНГ / С. В. Васильев. — Х. : Харьков юридический, 2008. — 512 с.
16. Василюк С. Застосування аналогії в цивільному процесі / С. Василюк, О. Ломоносова // Право України. — 2002. — № 3. — С. 135–137.
17. Вовк С. В. Про деякі проблемні питання ЦПК України / С. В. Вовк // Судова апеляція. — 2006. — № 1. — збдхх С. 61–65.
18. Волинка К. Забезпечення прав і свобод особи в Україні: теоретичні і практичні аспекти / К. Волинка // Право України. — 2000. — № 11. — С. 30.
19. Гетманцев О. Цивільний процес як форма здійснення правосуддя / О. Гетманцев // Наше право. — 2004. — № 1. — С. 75–83.
20. Гетманцев М. Завдання цивільного судочинства за ЦПК України та ЦПК Республіки Молдова: порівняльно-правовий аналіз / М. Гетманцев // Підприємництво, господарство і право. — 2016. - № 11. — С. 4-9.
21. Головатий С. Конституційні зміни 2016 року щодо правосуддя: нагальна потреба в реформі правничої освіти (тези) / С. Головатий // Право України. — 2016. - № 11. — С. 185-196.
22. Головатий С. Рішення Європейського суду з людських прав: «прецедентне право» чи прецедент на практика? / С. Головатий // Право України. — 2016. - № 10. — С. 70-80.
23. Гражданский процесс Украины / под ред. Ю. С. Червоного. — К.: Истина, 2006. — 400 с.
24. Гражданский процесс: теория и практика / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Городец, 2008. — 352 с.

25. Гражданское процессуальное право : учебник / [С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.] ; под ред. М. С. Шакарян. — М. : ТК Велби, Проспект, 2004. — 584 с.
26. Гуйван П. Право на справедливе судочинство відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод/ П. Гуйван // Право України. — 2017. — № 11. — С.172–180.
27. Гусаров К. Система органів цивільної юрисдикції / К. Гусаров // Вісник прокуратури. — 2003. — № 9. — С. 20.
28. Дуурсма-Кепплінгер Г.-К. Деякі аспекти Австрійського цивільного процесуального права як імовірна модель для нового українського цивільного процесуального законодавства/ Г.-К. Дуурсма-Кепплінгер // Право України. — 2017. — № 8. — С.160–165.
29. Євсєєва О. Третейські суди: крок за кроком / О. Євсєєва // Право України. — 2005. — № 3. — С. 109–111.
30. Запара С. Безпосередня участь народу у здійсненні правосуддя: імітація чи реальність? / С. Запара // Право України. — 2015. - № 9. — С.114-119.
31. Івашкевич І. Реально забезпечити право на захист / І. Івашкевич // Право України. — 1999. — № 6. — С. 65.
32. Ізарова І. О. Реформа загальноєвропейських процедур та її значення для подальшого розвитку цивільного процесу Європейського Союзу / І. О. Ізарова // Університетські наукові записки. — 2016. - № 1(57). — С. 80-89.
33. Калашник О. Аналогія як спосіб подолання прогалів у цивільному судочинстві / О. Калашник // Юридичний вісник. — 2014. - №6. — С. 334-341.
34. Камінська І. В. Генеза інституту незалежності суду на теренах України / І. В. Камінська // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2016. - № 4(31). — С. 143-154.
35. Капустинський В. А. Теоретичні основи судового правозастосування / В. А. Капустинський І. В. Волкова // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2016. - № 5 (32). — С. 84-93.
36. Карпачова Н. І. Європейська конвенція з прав людини – фундамент формування захисту прав людини в Україні/ Н. І. Карпачова // Право України. — 2017. — № 4. — С.34–54.
37. Керноз Н. Є. Проблеми визначення «цивільного судочинства» та його видів у Цивільному процесуальному кодексі України / Н. Є. Керноз // Молодий вчений. — 2016. — №2.
38. Козюбра М. Судова правотворчість: аномалія чи іманентна властивість правосуддя / М. Козюбра // Право України. — 2016. - № 10. — С. 38-48.
39. Комаров В. Вчення про предмет цивільного процесуального права/ В. Комаров // Право України. — 2017. — № 5. — С.102–111.
40. Комаров В. Цивільне процесуальне право: проблеми методології науки, диференціації та уніфікації судових процедур / В. Комаров // Право України. — 2012. — № 1–2. — С. 154–175.
41. Короєд С. О. Судові процедури в різних видах цивільного судочинства / С. О. Короєд // Судова апеляція. — 2016. - № 3.
42. Кузнецова Н. Еволюція поглядів на проблему судової правотворчості у європейській континентально-правовій доктрині / Н. Кузнецова // Право України. — 2016. - № 10. — С. 28-37.
43. Лічман Л. Г. Значення судової практики для правозастосування в цивільному судочинстві / Л. Г. Лічман // Вісник Верховного Суду України. — 2011. — № 6 (130).
44. Лужанський А. В. Доступ до правосуддя як суб'єктивне конституційне право / А. В. Лужанський // Вісник Верховного Суду України. — 2011. — № 1 (125).
45. Лужанський А. В. Доступ до правосуддя: окремі проблеми законодавчого врегулювання / А. В. Лужанський // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 3 (115).
46. Лужанський А. В. Конституційна природа права на доступ до правосуддя в Україні / А. В. Лужанський // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 10 (122).
47. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. — 2-е изд., перераб. — М. : Норма, 2004. — 240 с.
48. Луспенник Д. Д. Забезпечення єдності судової практики: незалежність судді при здійсненні правосуддя та підкоренні лише закону може виявитися під загрозою / Д. Д. Луспенник, М. М. Бородин // Судова апеляція. — 2006. — № 2. — С. 35–43.

49. Луспенник Д. Д. Законність, обґрунтованість і справедливість судового рішення — основні чинники авторитету судової влади (коментар) / Д. Д. Луспенник // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 1 (113).
50. Маляренко В. Про мову кримінального судочинства / В. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. — 2000. — № 2. — С. 41–44.
51. Москвич Л. М. Ефективність та справедливість судової системи / Л. М. Москвич // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 8 (108).
52. Москвич Л. М. Критерії оцінювання ефективності судової системи / Л. М. Москвич // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 10 (122).
53. Москвич Л. М. Напрями оптимізації судоустрою України / Л. М. Москвич // Вісник Верховного Суду України. — 2011. — № 4 (128).
54. Москвич Л. М. Питання оптимізації функціонування судової системи / Л. М. Москвич // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 11 (99).
55. Наказне провадження в цивільному процесі: монографія / За заг. ред. В. І. Бобрика. — К. : Науково-додільний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. — 203 с.
56. Нікітчук Т. Прецедент у цивільно правових відносинах України / Т. Нікітчук // Юридичний журнал. — 2004. — № 11. — С. 83–84.
57. Ольховський Є. Б. Окремі питання реформування судочинства і судоустрою / Є. Б. Ольховський // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 7 (107).
58. Оніщенко Н. До питання про категорію «джерело права»: ретроспективний аналіз, дискусії, сучасний погляд / Н. Оніщенко // Право України. — 2016. - № 10. — С. 56-63.
59. Перепелинська О. Напрями вдосконалення процесуального законодавства України у сфері судового сприяння та контролю щодо міжнародного комерційного арбітражу / О. Перепелинська // Право України. — 2014. - № 12. — С. 37-43.
60. Петришин О. Судова практика як джерело права в Україні: проблеми теорії / О. Петришин // Вісник Верховного Суду України. — 2016. - № 12(196). — С.11-14.
61. Підлубна О. До питання вдосконалення норм ЦПК / О. Підлубна // Бюлетень Міністерства юстиції. — 2004. — № 6. — С. 110–115.
62. Підлубна О. До питання визначення правової природи норм цивільного процесуального права / О. Підлубна // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 6. — С. 61–64.
63. Поліщук Н. Проведення у справі до судового розгляду в цивільному процесі України: порівняння із зарубіжним досвідом / Н. Поліщук // Підприємництво, господарство і право. - 2016. - № 5
64. Пошва Б. М. Судовий прецедент: проблеми запровадження в Україні / Б. М. Пошва // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 9 (97).
65. Приходько И. А. Доступность правосудия в арбитражном и гражданском процессе: основные проблемы / И. А. Приходько. — СПб. : Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Изд-во юридического факультета С.-Петербур. гос. Ун-та, 2005. — 672 с.
66. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
67. Романюк П. Судова правотворчість в умовах реформування правосуддя: постановка проблеми / П. Романюк // Право України. — 2016. — № 10. — С. 9–19.
68. Романюк Я. Судова правотворчість в умовах реформування правосуддя: роль Верховного суду України / Я. Романюк // Вісник Верховного Суду України. — 2016. - № 12(196). — С. 2-7.
69. Сакара Н. Проблема доступності правосуддя в цивільних справах / Н. Сакара // Право України. — 2004. — № 1. — С. 105–109.
70. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 696 с.
71. Святоцький О. Судовий прецедент та судова практика: порівняльно – правовий аспект / О. Святоцький // Право України. — 2016. - № 10. — С. 64-69.

72. Сердюк В. В. Організаційно-правові передумови досягнення єдності судової практики в Україні / В.В. Сердюк // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2016. -№ 1 (28). – С. 120-130.
73. Сердюк В. В. Верховний Суд України і реформування системи правосуддя: організаційно-правовий аспект / В. В. Сердюк // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 6 (118).
74. Стоянова Т. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного процесуального права України/ Т. Стоянова // Підприємництво, господарство і право. – 2017. - №6.- С. 55-58.
75. Сульженко Ю. Реалізація права на судовий захист у суді першої інстанції / Ю. Сульженко // Право України. — 2005. — № 7. — С. 89–94.
76. Ткачук О.С. Тенденції розвитку досудових процедур у цивільному судочинстві / О.С. Ткачук // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2016. -№ 4 (31). – С. 90-107.
77. Ткачук О. С. Функції судової влади та сфера цивільного судочинства / О.С. Ткачук // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2016. -№ 3 (30). – С. 77-98.
78. Ткачук О. Сучасні проблеми і напрямки спрощення судових процедур у цивільному судочинстві / О. Ткачук // Підприємництво, господарство і право. - 2016. - № 5
79. Ткачук О. Цивільне судочинства в умовах глобалізації / О.Ткачук // Право України. — 2016. — № 9. — С. 101–114.
80. Тоцький І. Неконституційність ЦПК в частині перегляду судових рішень / І. Тоцький // Юридичний журнал. — 2004. — № 8. — С. 87–89.
81. Фулей Т. Вплив практики Європейського суду з прав людини на судову практику України: підходи та виміри / Т. Фулей // Право України. -2015. -№ 2. – С. 98-112.
82. Фурса Є. Сучасні проблеми розгляду цивільних справ у судах / Є. Фурса [Електронний ресурс] // Юридичний журнал. — 2002. — № 1. — Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=388>.
83. Фурса С. Я. Окреме провадження у цивільному процесі : навч. посіб. / С. Я. Фурса. — К. : [Б.в.], 1999. — 309 с.
84. Хливнюк А. М. Щодо поняття «судова влада» / А. М. Хливнюк // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 4 (104).
85. Цивільне судочинство. Судова практика ; за заг. ред. А. Г. Яреми. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 336 с.
86. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / за ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2016. - 848 с.
87. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонові, Н. Ю. Голубевої. — К. : Алеута; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 648 с.
88. Цувіна Т. А. Право на суд у цивільному судочинстві : монографія / Т. А. Цувіна. - Х.: Слово, 2015. - 281 с.
89. Чернооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. / С. І. Чернооченко. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.
90. Чурпіта Г. До поняття захисту сімейних прав та інтересів у порядку цивільного судочинства/ Г. Чурпіта // Підприємництво, господарство і право. – 2017. -№4.- С. 44-47.
91. Шевчук П. Питання структури і змісту нового ЦПК України / П. Шевчук // Право України. — 1997. — № 3. — С. 47.
92. Шевчук С. В. Нормативність актів судової влади: від правоположення до правової позиції / С. В. Шевчук // Вісник Верховного суду України. — 2008. — № 9 (97).
93. Шевчук С. Щодо обов'язковості рішень Конституційного Суду України у контексті доктрини судового прецеденту / С. Шевчук // Право України. — 2000. — № 2. — С. 45.
94. Юровський Д. Б. До питання застосування судами України практики Європейського суду з прав людини / Д. Б. Юровський // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 9 (121).
95. Ярема А. Г. Належна судова процедура — важлива складова доступності правосуддя у цивільних справах / А. Г. Ярема, Д. Д. Лупеник // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 8 (108).

96. Яркій Б. Особливості застосування окремих норм інституту позовної давності судами загальної юрисдикції / Б. Яркій // *Право України*. — 2002. — № 12.

97. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України (теоретико-правовий аспект): монографія / М. М. Ясинок. — К.: Алерта, 2014. — 352 с.

## Тема 2

1. Андрушко А. В. Зміст принципу диспозитивності цивільного процесуального права України / А. В. Андрушко // *Вісник Київського університету імені Т. Шевченка*. — Юридичні науки. — 2001. — Вип. 43. — С. 51–58.

2. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Луспенник. — Х.: Харків юридичний, 2008. — 708 с. — (Серія «Судова практика»).

3. Васильєв С. В. Гражданское судопроизводство государств-участников СНГ / С. В. Васильев. — Х.: Харьков юридический, 2008. — 512 с.

4. Величко О. Правова природа принципів рівності і рівноправності у цивільному процесі / О. Величко // *Юридичний журнал*. — 2004. — № 3. — С. 118–122.

5. Верба-Сидор О. Б. Принципи виконавчого провадження за новими законопроектами № 2507А та 2506А / О. Б. Верба-Сидор, С. Є. Федик // *Юридичний науковий електронний журнал*. — 2016. — № 2. — С. 25–28.

6. Гетманцев О. Принципи цивільного процесу: поняття, особливості / О. Гетманцев // *Юридичний вісник*. — 2004. — № 1. — С. 86–90.

7. Гражданский процесс Украины / под ред. Ю. С. Червоного. — К.: Истина, 2006. — 400 с.

8. Гражданский процесс: теория и практика / под ред. М. К. Треушников. — М.: Городец, 2008. — 352 с.

9. Гражданское процессуальное право: учебник / [С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.]; под ред. М. С. Шакарян. — М.: ТК Велби, Проспект, 2004. — 584 с.

10. Кононенко В. Неупередженість суддів / В. Кононенко // *Вісник Верховного Суду України*. — 2002. — № 2. — С. 56.

11. Константи́й О. В. Суддівський імунітет як гарантія об'єктивного і неупередженого правосуддя в державі / О. В. Константи́й // *Вісник Верховного Суду України*. — 2010. — № 1 (113).

12. Константи́й О. В. Щодо проблеми реалізації принципу верховенства права у сфері діяльності судової влади в Україні / О. В. Константи́й // *Вісник Верховного Суду України*. — 2009. — № 8 (108).

13. Копняк М. А. Сутність та зміст принципу незалежності суддів апеляційних судів України / М. А. Копняк // *Форум права*. — 2017. — № 1. — С. 71–76.

14. Корж В. Застосування на практиці принципу рівності громадян перед законом / В. Корж // *Право України*. — 1999. — № 4. — С. 94.

15. Кройтор В. Зміст принципу гласності цивільного судочинства: процесуальний аспект / В. Кройтор // *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. — 2004. — № 25. — С. 354–360.

16. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. — 2-е изд., перераб. — М.: Норма, 2004. — 240 с.

17. Луспенник Д. Верховенство права – «новий» старий принцип цивільного судочинства: співвідношення із принципом законності / Д. Луспенник // *Право України*. — 2017. — № 8. — С. 9–20.

18. Луспенник Д. Д. Забезпечення єдності судової практики: незалежність судді при здійсненні правосуддя та підкоренні лише закону може виявитися під загрозою / Д. Д. Луспенник, М. М. Бородін // *Судова апеляція*. — 2006. — № 2. — С. 35–43.

19. Луспенник Д. Д. Законність, обґрунтованість і справедливість судового рішення — основні чинники авторитету судової влади (коментар) / Д. Д. Луспенник // *Вісник Верховного Суду України*. — 2010. — № 1 (113).

20. Луспенник Д. Д. Суд у цивільному диспозитивному процесі / Д. Д. Луспенник // *Юридичний журнал*. — 2004. — № 6. — С. 109–115.

21. Луспенник Д. Д. Суд у цивільному змагальному процесі / Д. Д. Луспенник // Юридичний журнал. — 2004. — № 5. — С. 116–120.
22. Ляшенко Р.Д. Презумпція законності судового рішення / Р.Д. Ляшенко, М.В. Власюк // Вісник Запорізького національного університету. — Юридичні науки. — 2013. - № 3. — С. 19-24.
23. Мамницький В. Ю. Принцип змагальності і моделі цивільного судочинства в контексті судово-правової реформи / В. Ю. Мамницький // Форум права. — 2017. - № 4. — С. 130-140.
24. Немировська О. Змагальність: старе поняття, новий зміст / О. Немировська // Право України — 1999. — № 9. — С. 53.
25. Овчаренко О. Принцип незалежності суддів vs принцип оскарження судового рішення: теоретичні й практичні аспекти / О.Овчаренко // Юридична Україна. -2015.. - № 6. - С. 70-79.
26. Осадчук С. С. Принцип пропорційності як концептуальна засада розвитку цивільно-правових відносин / С. С. Осадчук // Юридичний науковий електронний журнал. — 2016. - № 2. — С. 35-39.
27. Папкова О. А. Усмотрение суда / О. А. Папкова. — М. : Статут, 2005. — 413 с.
28. Пацурківський П. Алгебра верховенства права, або Буттєвий устрій людського світу/ П. Пацурківський, Р. Гаврилюк // Право України. — 2017. — № 3. — С.112–125.
29. Притика Д. Судова незалежність: етика та проблема корупції / Д. Притика // Право України. — 2000. — № 6. — С. 3.
30. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
31. Рабінович П. Верховенство права як омріяний результат здійснення прав людини (підходи до інтерпретації, критерії оцінювання) / П. Рабінович, О. Луців // Право України. — 2017. — № 3. — С.100–111.
32. Роботинська В. О. Поняття та сутність "гласність цивільного процесу" / В. О. Роботинська // Форум права. - 2015. - № 1. - С. 275–282.
33. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 696 с.
34. Сердюк В. В. Змагальність сторін як засада судочинства в Україні / В.В. Сердюк // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2016. -№ 2 (29). — С. 85-93.
35. Стефанік В. Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами / В. Стефанік, Н. Лукашова // Вісник Верховного Суду України. — 2002. — № 1. — С. 36.
36. Тимченко Г. Джерела змагальності у цивільному судочинстві / Г. Тимченко // Право України. — 2005. — № 1. — С. 99–103.
37. Тимченко Г. Історико-правові аспекти принципу диспозитивності в цивільному процесі / Г. Тимченко // Вісник господарського судочинства. — 2003. — № 2. — С. 55.
38. Тимченко Г. Поняття диспозитивності в цивільному процесуальному праві / Г. Тимченко // Вісник господарського судочинства. — 2003. — № 3. — С. 78.
39. Тимченко Г. Проблеми активності суду в цивільному процесі / Г. Тимченко // Право України. — 2004. — № 3. — С. 92–95.
40. Цивільне судочинство. Судова практика ; за заг. ред. А. Г. Яреми. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 336 с.
41. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / за ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2016. - 848 с.
42. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. С. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. — К. : Алеута; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 648 с.
43. Чорнооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. / С. І. Чорнооченко. — Вид. 2–ге, перероб. та доп. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.
44. Шевчук П. Історичні аспекти розвитку принципу змагальності в цивільному процесі / П. Шевчук // Право України. — 2000. — № 4. — С. 8.
45. Шишкін В. Диспозитивність — принцип судочинства / В. Шишкін // Право України. — 1999. — № 6. — С. 10–17.
46. Шишкін В. Змагальність — принцип судочинства в демократичному суспільстві / В. Шишкін // Право України. — 1999. — № 12. — С. 21.

47. Шишкін В. Принцип диспозитивності у новому ЦПК України / В. Шишкін // Право України. — 2006. — № 3. — С. 78–81.

48. Ярошенко І. Принцип пропорційності у цивільному процесуальному праві: забезпечення балансу публічного і приватного інтересів/ І. Ярошенко // Право України. — 2017. — № 8. — С.21–26.

49. Ясинок М. Принцип процесуальності є принципом процесуального права / М. Ясинок // Підприємництво, господарство і право. — 2008. — № 7.

### Тема 3

1. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Лупеник. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. — (Серія «Судова практика»).

2. Белоусов Ю. В. Вопросы правового положения субъектов гражданского процесса по новому гражданскому процессуальному кодексу Украины / Ю. В. Белоусов, А. В. Юдин // Університетські наукові записки. — 2007. — № 4 (24). — С. 90–99.

3. Білоусов Ю. В. Виконавче провадження : навч. посібн. / Ю. В. Білоусов. — К. : Прецедент, 2005. — 192 с.

4. Блажівська Н. Аналіз судових систем інтелектуальної власності Франції, США, Німеччини та України, перспективи створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні / Н. Блажівська // Право України. — 2016. - № 11. — С. 167-175.

5. Бобрик В. Перспективи спрощення в Україні судового розгляду цивільних і господарських справ із невеликою ціною позову в контексті європейського досвіду / В. Бобрик // Підприємництво, господарство і право. — 2015. - №3. — С. 11 -19.

6. Бобровник О. Зловживання процесуальними правами в цивільному процесі / О. Бобровник // Право України. — 2008. — № 7. — С. 27–30.

7. Бондар С. Право на звернення до суду як суб'єктивне цивільне процесуальне право / С. Бондар // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2002. — Спецвипуск 1.

8. Братель О. Вплив норм матеріального права на реалізацію процесуальних юридичних фактів у процесі здійснення цивільного судочинства / О. Братель // Підприємництво, господарство і право. — 2016. - № 12. — С. 10-19.

9. Братель О. Категорії «позов» і «позовна заява» як складові цивільних процесуальних юридичних фактів / О. Братель // Підприємництво, господарство і право. - 2016. - № 2

10. Братель О. Позов – цивільний процесуальний та матеріально-правовий юридичний факт / О. Братель // Підприємництво, господарство і право. — 2016. - №1

11. Братель О. Процесовзаємодіючі норми матеріального права в контексті реалізації процесуальних юридичних фактів при здійсненні цивільного судочинства/ О. Братель // Підприємництво, господарство і право. — 2017. - №1.- С. 10-17.

12. Братель О. Процесуальні юридичні факти в контексті неправомірних дій (бездіяльності) учасників цивільних процесуальних правовідносин / О. Братель // Підприємництво, господарство і право. - 2016. - № 7

13. Братель О. Темпоральні властивості процесуальних юридичних фактів у цивільному судочинстві України/ О. Братель // Підприємництво, господарство і право. — 2017. - №3.- С. 5-10.

14. Братель О. Функції процесуальних юридичних фактів у цивільному судочинстві України / О. Братель // Підприємництво, господарство і право. - 2016. - № 3

15. Василина Н. Зміст цивільно-процесуального регулювання/ Н. Василина // Підприємництво, господарство і право. — 2017. - №10.- С.16-20.

16. Васильев С. В. Гражданское судопроизводство государств–участников СНГ / С. В. Васильев. — Х. : Харьков юридический, 2008. — 512 с.

17. Гетманцев О. В. Співвідношення понять «цивільна процесуальна правоздатність» і «цивільна процесуальна правосуб'єктність» / О. В. Гетманцев // Науковий вісник Чернівецького університету. — 2002. — Вип. 131: Правознавство. — С. 42–46.

18. Гражданский процесс Украины / под ред. Ю. С. Червоного. — К.: Истина, 2006. — 400 с.

19. Гражданский процесс: теория и практика / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Городец, 2008. — 352 с.
20. Гражданское процессуальное право : учебник / [С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.] ; под ред. М. С. Шакарян. — М. : ТК Велби, Проспект, 2004. — 584 с.
21. Гусаров К. Цивільна процесуальна правосуб'єктність сторін та третіх осіб / К. Гусаров // Бюлетень Міністерства юстиції. — 2004. — № 2–3. — С. 54–70.
22. Діденко Н. М. Особливості змісту цивільних процесуальних правовідносин / Н. М. Діденко // Юридичний науковий електронний журнал. — 2016. - № 3. — С. 49-51.
23. Доманська М. Теоретичні та практичні проблеми визначення кола осіб, які беруть участь у справах про зміну обсягу цивільної дієздатності фізичної особи / М. Доманська // Юридичний вісник. — 2014. - № 3. — С. 361-367.
24. Камінська І. В. Генеза інституту незалежності суду на теренах України / І. В. Камінська // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2016. - № 4(31). — С. 143-154.
25. Керноз Н. Є. Проблемність визначення «цивільного судочинства» та його видів у Цивільному процесуальному кодексі України / Н. Є. Керноз // Молодий вчений. — 2016. — №2.
26. Кондрат'єва Л. А. Цивільна процесуальна правоздатність неповнолітніх осіб / Л. А. Кондрат'єва // Судова опеція. — 2007. — № 3.
27. Кондратьєва Л. А. Особливості підвідомчості справ, що виникають із сімейних правовідносин з участю неповнолітніх / Л. Кондратьєва // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 9. — С. 37–49.
28. Лужанський А. В. Об'єднання громадян як суб'єкти звернення у цивільному процесі України / А. В. Лужанський // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 1 (101).
29. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. — 2-е изд., перераб. — М. : Норма, 2004. — 240 с.
30. Луспенник Д. Д. Зловживання процесуальними правами: законодавча регламентація, способи виявлення та шляхи протидії / Д. Д. Луспенник // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2015. - № 6 (27). — С. 150-171.
31. Маляренко В. Про мову кримінального судочинства / В. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. — 2000. — № 2. — С. 41–44.
32. Мельник Я. Я. Деякі питання форм реалізації обов'язків учасників цивільного процесу / Я. Я. Мельник // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — № 2/2012. — С. 96–102.
33. Мельник Я. Я. Функції обов'язків учасників цивільного процесу / Я. Я. Мельник // Університетські наукові записки. — 2011. — № 4 (40). — С. 126–132.
34. Нікітчук Т. Прецедент у цивільно правових відносинах України / Т. Нікітчук // Юридичний журнал. — 2004. — № 11. — С. 83–84.
35. Притика Ю. До питання про сутність процесуальних договорів (угод) / Ю.Притика // Право України. — 2014. - № 2. - С. 197-210.
36. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишников, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
37. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 696 с.
38. Тимченко Г. Мирова угода в науці цивільного процесуального права / Г. Тимченко // Право України. — 2004. — № 8. — С. 104–107.
39. Фединяк Л. Мирова угода як спосіб врегулювання цивільно-правових спорів: окремі питання / Л. Фединяк // Право України. — 2003. — № 4. — С. 53–56.
40. Фурса С. Участь заінтересованих осіб у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення / С. Фурса // Право України. — 1997. — № 2. — С. 89.
41. Цивільне судочинство. Судова практика ; за заг. ред. А. Г. Яреми. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 336 с.
42. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / за ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2016. - 848 с.



43. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубєвої. — К. : Алеуга; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 648 с.
44. Чернооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. / С. І. Чернооченко. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.
45. Шутенко О. Загальна характеристика правовідносин, що виникають при здійсненні правосуддя / О. Шутенко // Підприємництво, господарство і право. — 2007. — № 12.

#### Тема 4

1. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Луспенік. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. — (Серія «Судова практика»).
2. Білоусов Ю. В. Визначення підвідомчості (цивільної юрисдикції) у новому Цивільному процесуальному кодексі України / Ю. В. Білоусов // Приватне право і підприємництво. Вип. 4, 2004 р. — К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2005. — С. 52–56.
3. Білоусов Ю. В. Судовий захист цивільних прав: окремі питання процесуальної юрисдикції / Ю. В. Білоусов // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2004. — № 3 (11). — С. 45–50.
4. Білоусов Ю. Суд як суб'єкт відносин із виконання судових рішень у контексті оновлення цивільного процесуального законодавства / Ю. Білоусов // Право України. — 2017. — № 8. — С. 100–108.
5. Блажівська Н. Аналіз судових систем інтелектуальної власності Франції, США, Німеччини та України, перспективи створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні / Н. Блажівська // Право України. — 2016. - № 11. — С. 167-175.
6. Васильєв С. В. Гражданское судопроизводство государств-участников СНГ / С. В. Васильев. — Х. : Харьков юридический, 2008. — 512 с.
7. Гражданский процесс Украины / под ред. Ю. С. Червоного. — К.: Истина, 2006. — 400 с.
8. Гражданский процесс: теория и практика / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Городец, 2008. — 352 с.
9. Гражданское процессуальное право : учебник / [С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.] ; под ред. М. С. Шакарян. — М. : ТК Велби, Проспект, 2004. — 584 с.
10. Гусаров К. Система органів цивільної юрисдикції / К. Гусаров // Вісник прокуратури. — 2003. — № 9. — С. 20.
11. Запара С. Безпосередня участь народу у здійсненні правосуддя: імітація чи реальність? / С. Запара // Право України. — 2015. - № 9. — С. 114-119.
12. Зіньков В. І. Пропозиції щодо визначення критеріїв нормування навантаження суддів при розгляді цивільних та адміністративних справ / В. І. Зіньков // Вісник Верховного Суду України. — 2011. — № 5 (129).
13. Зразки процесуальних документів (заяви, позовні заяви, скарги, клопотання). Стратегія і тактика цивільного процесу : практичний посібник / Кравчук В. М. — К. : Атіка, 2007. — 352 с.
14. Іроденко Н. В. Особливості регулювання інституту договірної підсудності в країнах континентальної системи права / Н. В. Іроденко // Юридичний науковий електронний журнал. — 2017. - № 1. — С. 34-37.
15. Камінська І. В. Генеза інституту незалежності суду на теренах України / І. В. Камінська // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2016. - № 4(31). — С. 143-154.
16. Керноз Н. Є. Проблемність визначення «цивільного судочинства» та його видів у Цивільному процесуальному кодексі України / Н. Є. Керноз // Молодий вчений. — 2016. — № 2.
17. Кондратьєва Л. А. Особливості підвідомчості справ, що виникають із сімейних правовідносин з участю неповнолітніх / Л. Кондратьєва // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 9. — С. 37–49.
18. Кононенко В. Неупередженість суддів / В. Кононенко // Вісник Верховного Суду України. — 2002. — № 2. — С. 56.

19. Константи́й О. В. Суддівський імунітет як гарантія об'єктивного і неупередженого правосуддя в державі / О. В. Константи́й // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 1 (113).
20. Лужанський А. В. Звернення суду загальної юрисдикції до органу конституційної юрисдикції як складова правосуддя / А. В. Лужанський // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 6 (106).
21. Лузан Т. Спiр про право як критерій розмежування справ цивільної юрисдикції / Т. Лузан // Юридичний вісник. — 2014. — № 3. — С. 372-376.
22. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. — 2-е изд., перераб. — М. : Норма, 2004. — 240 с.
23. Луспенник Д. Д. Настільна книга професійного судді при розгляді цивільних справ (складання судових процесуальних документів за новим ЦПК України) / Д. Д. Луспенник. — Х. : Харків юридичний, 2005. — 640 с.
24. Луспенник Д. Д. Суд у цивільному диспозитивному процесі / Д. Д. Луспенник // Юридичний журнал. — 2004. — № 6. — С. 109-115.
25. Луспенник Д. Д. Суд у цивільному змагальному процесі / Д. Д. Луспенник // Юридичний журнал. — 2004. — № 5. — С. 116-120.
26. Мельник Я. Я. Сутність суб'єктивних обов'язків народних засідателів при відправленні правосуддя: постановка проблеми / Я. Я. Мельник // Форум права. — 2010. — № 1. — С. 250-257 [Електронний ресурс]. — URL : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10mjppp.pdf>.
27. Негода О. Розмежування судових юрисдикцій у справах про захист прав та законних інтересів дитини (за матеріалами судової практики) / О. Негода // Підприємництво, господарство і право. — 2017. — №12.- С.50-53.
28. Оверчук С. Підсудність справ Верховному Суду України / С. Оверчук // Юридичний журнал. — 2004. — № 8. — С. 32.
29. Притика Д. Судова незалежність: етика та проблема корупції / Д. Притика // Право України. — 2000. — № 6. — С. 3.
30. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
31. Прокопенко О. Б. Організаційно-правові гарантії забезпечення неупередженості суддів / О. Б. Прокопенко // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 5 (105).
32. Прут Ю. Процесуальний інститут відводу секретаря судового засідання в цивільному судочинстві / Ю. Прут // Підприємництво, господарство і право. - 2016. - № 2
33. Романюк Я. Проблеми розмежування адміністративної та цивільної судових юрисдикцій щодо земельних спорів: перспективи розв'язання унаслідок оновлення процесуального законодавства / Я. Романюк, Л. Майстренко // Право України. — 2017. — № 8. — С.83-99.
34. Русанова І. Становлення суду присяжних в Україні: деякі міркування / І. Русанова // Право України. — 1999. — № 7. — С. 71.
35. Сапейко Л. В. Проблематика участі в цивільному судочинстві народних засідателів / Л. В. Сапейко // Форум права. - 2015. - № 1. - С. 295-300. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP\\_index](http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index).
36. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 696 с.
37. Скомороха Л. Умови належного функціонування судової влади і діяльності суддів в Україні / Л. Скомороха // Право України. — 2017. — № 11. — С.199-207.
38. Ткачук О. С. Модернізація статусу судді у цивільному судочинстві / О. С. Ткачук // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2017.- № 1(34).- С. 120-138.
39. Турчин-Кукаріна І. Питання підвідомчості спорів, що виникають із земельних правовідносин / І. Турчин-Кукаріна // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 4. — С. 38-41.
40. Цивільне судочинство. Судова практика ; за заг. ред. А. Г. Яреми. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 336 с.

41. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / за ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2016. - 848 с.
42. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. — К. : Алеуга; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 648 с.
43. Чернооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. / С. І. Чернооченко. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.
44. Ющенко Т. В. Дискреційні повноваження суддів та їх роль у цивільному процесі / Т. В. Ющенко // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 2 (102).

#### Тема 5

1. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Луспеник. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. — (Серія «Судова практика»).
2. Бобровник О. Зловживання процесуальними правами в цивільному процесі / О. Бобровник // Право України. — 2008. — № 7. — С. 27–30.
3. Васильев С. В. Гражданское судопроизводство государств-участников СНГ / С. В. Васильев. — Х. : Харьков юридический, 2008. — 512 с.
4. Гражданский процесс Украины / под ред. Ю. С. Червоного. — К.: Истина, 2006. — 400 с.
5. Гражданский процесс: теория и практика / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Городец, 2008. — 352 с.
6. Гражданское процессуальное право : учебник / [С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.] ; под ред. М. С. Шакарян. — М. : ТК Велби, Проспект, 2004. — 584 с.
7. Гусаров К. Цивільна процесуальна правосуб'єктність сторін та третіх осіб / К. Гусаров // Бюлетень Міністерства юстиції. — 2004. — № 2–3. — С. 54–70.
8. Короєд С. О. Проблема правонаступництва в цивільному і господарському судочинстві при реорганізації (злитті) юридичних осіб / С. О. Короєд // Судова апеляція. — 2016. - № 2.
9. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. — 2-е изд., перераб. — М. : Норма, 2004. — 240 с.
10. Луспеник Д. Д. Зловживання процесуальними правами: законодавча регламентація, способи виявлення та шляхи протидії / Д. Д. Луспеник // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2015. -№ 6 (27). — С. 150-171.
11. Мельник Я. Я. Деякі питання форм реалізації обов'язків учасників цивільного процесу / Я. Я. Мельник // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — № 2/2012. — С. 96–102.
12. Мельник Я. Я. Цивільні процесуальні обов'язки сторін / Я. Я. Мельник // Університетські наукові записки. — 2012. — № 3 (43). — С. 135–144.
13. Пасайлюк І. Особливості участі іноземців та осіб без громадянства як сторін у цивільному процесі України/ І. Пасайлюк // Підприємництво, господарство і право. — 2017. - №8.- С.45-50.
14. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
15. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 696 с.
16. Сердюк В. В. Змагальність сторін як засада судочинства в Україні / В.В. Сердюк // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2016. -№ 2 (29). — С. 85-93.
17. Цивільне судочинство. Судова практика ; за заг. ред. А. Г. Яреми. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 336 с.
18. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / за ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2016. - 848 с.
19. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. — К. : Алеуга; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 648 с.
20. Чернооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. / С. І. Чернооченко. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.

### Тема 6

1. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Луспенник. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. — (Серія «Судова практика»).
2. Бобровник О. В. Третя особа без самостійних вимог щодо предмета спору в справі, що зумовлена посвідченням договору купівлі-продажу / О. В. Бобровник // Часопис Київського університету права. — 2005. — № 4. — С. 168–171.
3. Васильев С. В. Гражданское судопроизводство государств–участников СНГ / С. В. Васильев. — Х. : Харьков юридический, 2008. — 512 с.
4. Гражданский процесс Украины / под ред. Ю. С. Червоного. — К.: Истина, 2006. — 400 с.
5. Гражданский процесс: теория и практика / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Городец, 2008. — 352 с.
6. Гражданское процессуальное право : учебник / [С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.] ; под ред. М. С. Шакарян. — М. : ТК Велби, Проспект, 2004. — 584 с.
7. Гусаров К. Цивільна процесуальна правосуб'єктність сторін та третіх осіб / К. Гусаров // Бюлетень Міністерства юстиції. — 2004. — № 2–3. — С. 54–70.
8. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. — 2-е изд., перераб. — М. : Норма, 2004. — 240 с.
9. Мельник Я. Я. Деякі питання форм реалізації обов'язків учасників цивільного процесу / Я. Я. Мельник // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — № 2/2012. — С. 96–102.
10. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишников, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
11. Селіванов А. О. Особливості залучення до судочинства органів державної влади – третіх осіб без самостійних вимог / А. О. Селіванов // Вісник Верховного суду України . -2016. -№2 (186).- С. 28-38.
12. Сульженко Ю. Захист прав та охоронюваних законом інтересів третіх осіб у цивільному процесі / Ю. Сульженко // Право України. — 2005. — № 3. — С. 80–86.
13. Цивільне судочинство. Судова практика ; за заг. ред. А. Г. Яреми. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 336 с.
14. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / за ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2016. - 848 с.
15. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. С. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. — К. : Алеута; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 648 с.
16. Чернооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. / С. І. Чернооченко. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.

### Тема 7

1. Атамась Т. Функції адвоката в цивільному судочинстві / Т. Атамась // Право України. — 1997. — № 6. — С. 63.
2. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Луспенник. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. — (Серія «Судова практика»).
3. Берестова І. представництво організацією колективного управління інтересів авторів в суб'єктів суміжних прав у суді: проблема правової стабільності щодо сплати судового збору / І. Берестова // Підприємництво, господарство і право. — 2014. - № 4
4. Васильев С. В. Гражданское судопроизводство государств–участников СНГ / С. В. Васильев. — Х. : Харьков юридический, 2008. — 512 с.
5. Вегеле І. Адвокатська монополія: європейський досвід / І. Вегеле // Право України. — 2016. № 7. — С. 56-63.
6. Гражданский процесс Украины / под ред. Ю. С. Червоного. — К.: Истина, 2006. — 400 с.

7. Гражданский процесс: теория и практика / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Городец, 2008. — 352 с.
8. Гражданское процессуальное право : учебник / [С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.] ; под ред. М. С. Шакарян. — М. : ТК Велби, Проспект, 2004. — 584 с.
9. Дрейзіна Д. Підтвердження повноважень адвоката у цивільному судочинстві / Д. Дрейзіна, Є. Міняфаєва // Юридична Україна. — 2008. — № 5. — С. 92–95.
10. Заботін В. Право на правову допомогу як мінімальний стандарт доступності цивільного судочинства / В. Заботін // Підприємництво, господарство і право. — 2017. -№4.- С. 8-12.
11. Захарова О. С. Гарантії доступності правової допомоги в цивільному процесі України / О.С. Захарова // Часопис цивільного і кримінального судочинства. -2014. -№ 2 .- С. 100-104.
12. Ковтун Л. Представництво в цивільному процесі: окремі проблеми / Л. Ковтун // Право України. — 2004. — № 1. — С. 139–143.
13. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. — 2–е изд., перераб. — М. : Норма, 2004. — 240 с.
14. Мельник Я. Я. Виконання цивільних процесуальних обов'язків особами, що надають правову допомогу / Я. Я. Мельник // Університетські наукові записки. — 2010. — № 1 (33). — С. 47–53.
15. Нор В. Адвокат як єдиний суб'єкт надання правничої допомоги у судовому провадженні: Міжнародний досвід та вітчизняні законодавчі новели / В. Нор, А. Войнарович // Право України. — 2016. - № 12. — С. 9-19.
16. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
17. Прут Ю. Інститут правової допомоги в цивільному судочинстві: цивільно-процесуальні особливості реалізації / Ю. Прут // Підприємництво, господарство і право. - 2016 .- № 3.
18. Романюк П. В. Історичні передумови виникнення та розвитку теорій народного представництва / П. В. Романюк // Форум права. - 2015. - № 1. - С. 283–294. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP\\_index](http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index).
19. Русин О. Ю. Відповідальність судового представника в цивільному процесі за неналежне виконання своїх функцій / О. Ю. Русин // Юридичний науковий електронний журнал. — 2016. - № 2. — С. 43-46.
20. Сафулько С. Ф. Щодо повноважень адвоката в цивільному процесі / С. Ф. Сафулько, Я. П. Зейкан // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 11 (111).
21. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. — М. : Волггерс Клувер, 2008. — 696 с.
22. Сульженко Ю. Правове становище цивільного процесуального представника як самостійного суб'єкта цивільних правовідносин і його повноваження / Ю. Сульженко // Право України. — 2002. — № 9. — С. 46.
23. Сульженко Ю. Цивільне процесуальне представництво, його розвиток та види / Ю. Сульженко // Бюлетень Міністерства Юстиції. — 2004. — № 1. — С. 73–84.
24. Тарасенко Л. Роль адвоката в системі надання професійної правничої допомоги в Україні та країнах Європейського союзу / Л. Тарасенко // Право України. — 2016. - № 12. — С. 19-29.
25. Фурса С. Я. Адвокат у цивільному процесі : наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса, С. І. Фурса . — К. : Видавець Фурса С.Я., 2006. — 448 с.
26. Цивільне судочинство. Судова практика ; за заг. ред. А. Г. Яреми. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 336 с.
27. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / за ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2016. - 848 с.
28. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. — К. : Алеуга; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 648 с.
29. Чернооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. / С. І. Чернооченко. — Вид. 2–ге, перероб. та доп. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.

## Тема 8

1. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Луспенник. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. — (Серія «Судова практика»).
2. Бонтлаб В. Особливості правового статусу прокурора у цивільному процесі / В. Бонтлаб // Підприємництво, господарство і право. — 2017. - №12.- С.11-15.
3. Бородін І. Функціональні обов'язки прокуратури у сфері забезпечення прав людини і громадянина / І. Бородін // Право України. — 2000. — № 7. — С. 46.
4. Бородін М. Участь прокурора в цивільному процесі: окремі аспекти / М. Бородін // Право України. — 1999. — № 11. — С. 52–54.
5. Васильев С. В. Гражданское судопроизводство государств–участников СНГ / С. В. Васильев. — Х. : Харьков юридический, 2008. — 512 с.
6. Гражданский процесс Украины / под ред. Ю. С. Червоного. — К.: Истина, 2006. — 400 с.
7. Гражданский процесс: теория и практика / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Городец, 2008. — 352 с.
8. Гражданское процессуальное право : учебник / [С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.] ; под ред. М. С. Шакарян. — М. : ТК Велби, Проспект, 2004. — 584 с.
9. Дрогозюк К.Б. Повноваження омбудсмена в доказуваннях у цивільному процесі України / К. Б. Дрогозюк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.-2015.-№16. -Том 2.
10. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. — 2-е изд., перераб. — М. : Норма, 2004. — 240 с.
11. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишников, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
12. Руденко М. В. Участь прокурора у цивільному процесі на різних етапах становлення вітчизняного законодавства / М. В. Руденко // Вісник Верховного суду України. — 2008. — № 9 (97).
13. Савицька С. Участь органів опіки і піклування у захисті прав та інтересів дитини / С. Савицька // Підприємництво, господарство і право. — 2015. - №7
14. Сапунков В. Участь у процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб / В. Сапунков // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2004. — № 9. — С. 36–46.
15. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 696 с.
16. Селіванов А. О. Особливості залучення до судочинства органів державної влади – третіх осіб без самостійних вимог / А.О. Селіванов // Вісник Верховного суду України . -2016. -№2 (186).- С. 28-38.
17. Стефанчук М. Законодавчі новели реалізації прокуратурою України функції представництва інтересів громадянина або держави а суді у світлі нового Закону України «Про прокуратуру» / М. Стефанчук // Право України. -2015. -№ 6. – С.109-118.
18. Стефанчук М. Діяльність прокуратури щодо реалізації представницької функції в суді як різновид юридичної діяльності / М. Стефанчук // Право України. — 2016. - № 9. — С. 138-148.
19. Стефанчук М. Об'єкт реалізації прокуратурою України функції представництва: питання визначеності / М. Стефанчук // Право України. — 2016. - № 10. — С. 186-194.
20. Стефанчук М. Публічний інтерес як об'єкт реалізації прокуратурою України функції представництва / М. Стефанчук // Право України. — 2016. - № 11. — С. 235-244.
21. Цивільне судочинство. Судова практика ; за заг. ред. А. Г. Яреми. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 336 с.
22. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / за ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2016. - 848 с.
23. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. С. О. Харитонов, О. І. Харитонові, Н. Ю. Голубевої. — К. : Алеута; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 648 с.

24. Чернооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. / С. І. Чернооченко. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.

#### Тема 9

1. Абрамова В. Передумови та шляхи подолання нормативно-правових (процесуальних) помилок у діяльності судового експерта / В. Абрамова // Право України. — 2007. — №7. — С. 65–70.

2. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Луспенник. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. — (Серія «Судова практика»).

3. Васильев С. В. Гражданское судопроизводство государств-участников СНГ / С. В. Васильев. — Х. : Харьков юридический, 2008. — 512 с.

4. Гражданский процесс Украины / под ред. Ю. С. Червоного. — К.: Истина, 2006. — 400 с.

5. Гражданский процесс: теория и практика / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Городец, 2008. — 352 с.

6. Гражданское процессуальное право : учебник / [С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.] ; под ред. М. С. Шакарян. — М. : ТК Велби, Проспект, 2004. — 584 с.

7. Дорошенко О. Роль спеціальних знань у провадженні судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності / О. Дорошенко // Право України. — 2006. — № 5. — С. 67–71.

8. Дунас Т. Завдання представництва прокурора в контексті нового ЦПК України / Т. Дунас // Прокуратура. Людина. Держава. — 2004. — № 7. — С. 69–75.

9. Дунас Т. Проблемні питання реалізації представницької функції прокуратури України / Т. Дунас // Право України. — 2003. — № 8. — С. 97–100.

10. Кармаза О. Експерт із питань права в судовому процесі: новели законодавства України / О. Кармаза, Д. Кушерев // Підприємництво, господарство і право. — 2017. - №10.- С.32-36.

11. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. — 2-е изд., перераб. — М. : Норма, 2004. — 240 с.

12. Мельник Я. Я. Деякі питання форм реалізації обов'язків учасників цивільного процесу / Я. Я. Мельник // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — № 2/2012. — С. 96–102.

13. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.

14. Прут Ю. Процесуальний інститут відводу секретаря судового засідання в цивільному судочинстві / Ю. Прут // Підприємництво, господарство і право. - 2016. - № 2

15. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 696 с.

16. Скорич О. Особливості процесуального статусу перекладача в цивільному процесі України/ О. Скорич // Підприємництво, господарство і право. — 2017. - №9.- С.47-50.

17. Цивільне судочинство. Судова практика ; за заг. ред. А. Г. Яреми. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 336 с.

18. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / за ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2016. - 848 с.

19. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. — К. : Алеута; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 648 с.

20. Чернооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. / С. І. Чернооченко. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.

21. Шпенюва П. Ю. Завдання та функції апарату суду, їх значення в організаційному забезпеченні судової діяльності / П. Ю. Шпенюва // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2016. - № 5(32). — С. 132-140.

#### Тема 10

1. Андрійчук О. В. Види процесуальних строків у цивільному процесі України / О. В. Андрійчук // Судова апеляція. — 2007. — № 4. — С. 58–66.

2. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Луспенік. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. — (Серія «Судова практика»).
3. Бартовщук О. Судовий розгляд у розумні строки: мрії чи реальність / О. Бартовщук // Право України. — 2006. — № 7. — С. 46–48.
4. Білоусов Ю. В. Поняття, призначення та класифікація строків у виконавчому провадженні / Ю. В. Білоусов // Університетські наукові записки. — 2016. - № 1(57). — С. 64-79.
5. Буга В.В. Критерії класифікації процесуальних строків на види в цивільному судочинстві України / В.В. Буга // Науковий вісник Херсонського державного університету.-2015.-№4.
6. Буга В. Розумний строк розгляду справ у цивільному судочинстві України / В. Буга // Підприємництво, господарство і право. — 2012. — № 1.
7. Васильев С. В. Гражданское судопроизводство государств–участников СНГ / С. В. Васильев. — Х. : Харьков юридический, 2008. — 512 с.
8. Гражданский процесс Украины / под ред. Ю. С. Червоного. — К.: Истина, 2006. — 400 с.
9. Гражданский процесс: теория и практика / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Городец, 2008. — 352 с.
10. Гражданское процессуальное право : учебник / [С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.] ; под ред. М. С. Шакарян. — М. : ТК Велби, Проспект, 2004. — 584 с.
11. Гуйван П. Значення темпоральних чинників у практиці Європейського суду з прав людини. Поняття розумного строку розгляду справи в національному судочинстві (частина 1) / П. Гуйван // Підприємництво, господарство і право. — 2017. -№6.- С.24-28.
12. Гуйван П. Значення темпоральних чинників у практиці Європейського суду з прав людини. Критерії розумності строку процесу за європейською конвенцією та українські правозастосовні реалії (частина 2) / П. Гуйван // Підприємництво, господарство і право. — 2017. -№7.- С.14-19.
13. Гуйван П. Значення темпоральних чинників у практиці Європейського суду з прав людини. Окремі практичні питання щодо чинників, які зумовлюють недотримання розумних строків розгляду справи (частина 3) / П. Гуйван // Підприємництво, господарство і право. — 2017. -№8.- С.20-25.
14. Гуйван П. Значення темпоральних чинників у практиці Європейського суду з прав людини. Принцип правової визначеності як регулятор стабільності судочинства та незмінності остаточних рішень (частина 4) / П. Гуйван // Підприємництво, господарство і право. — 2017. - №9.- С.16-21.
15. Гуйван П. Значення темпоральних чинників у практиці Європейського суду з прав людини. Своєчасність виконання судового рішення – обов’язковий елемент правової ідеї щодо розумного строку розгляду справи (частина 5) / П. Гуйван // Підприємництво, господарство і право. — 2017. -№10.- С.26-31.
16. Гуйван П. Значення темпоральних чинників у практиці Європейського суду з прав людини. Проблеми національної правової системи щодо виконання судового рішення упродовж розумного строку (частина 6) / П. Гуйван // Підприємництво, господарство і право. — 2017. - №11.- С.29-34.
17. Гуйван П. Значення темпоральних чинників у практиці Європейського суду з прав людини. Про шляхи вирішення проблем, пов’язаних із недотриманням часових критеріїв здійснення національного судівництва (частина 7) / П. Гуйван // Підприємництво, господарство і право. — 2017. -№12.- С.25-29.
18. Лічман Л. Г. Підвищення ефективності правозастосування в контексті строків розгляду цивільних справ / Л. Г. Лічман // Вісник Верховного суду України. — 2009. — № 3 (103).
19. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. — 2-е изд., перераб. — М. : Норма, 2004. — 240 с.
20. Немченко О. І. Забезпечення розгляду справ у розумні строки / О. І. Немченко, О. С. Боева // Судова апеляція. — 2011. — № 2.
21. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишников, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.



22. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 696 с.
23. Турчин-Кукаріна І. Визначення змісту та обсягу цивільно-процесуального оціночного поняття «розумний строк» / І. Турчин-Кукаріна // Право України. — 2012. — № 7. — С. 294–302.
24. Цивільне судочинство. Судова практика ; за заг. ред. А. Г. Яреми. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 336 с.
25. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / за ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2016. - 848 с.
26. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. — К. : Алеута; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 648 с.
27. Чернооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. / С. І. Чернооченко. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.
28. Шевчук С. В. Захист права на додержання строків судового провадження: європейський досвід та українські реалії / С. В. Шевчук // Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 8 (72). — С. 31–36.

#### Тема 11

1. Навроцька Ю. Тенденції електронізації цивільного судочинства України / Ю. Навроцька, О. Угриновська // Право України. — 2017. — № 8. — С.130–138.
2. Сердюк Л. Р. Окремі питання нормативно-правового забезпечення впровадження електронного судочинства в Україні / Л. Р. Сердюк // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2017.- № 1(34).- С. 169-181.
3. Ханік-Посполітак Р. Запровадження електронного правосуддя у цивільному судочинстві України / Р. Ханак-Посполітак // Право України. — 2017. — № 8. — С.122–129.

#### Тема 12

1. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Луспеник. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. — (Серія «Судова практика»).
2. Берестова І. представництво організацією колективного управління інтересів авторів в суб'єктів суміжних прав у суді: проблема правової стабільності щодо сплати судового збору / І. Берестова // Підприємництво, господарство і право. — 2014. - № 4
3. Білоусов Ю. В. Судові витрати як складова доступності правосуддя / Ю. В. Білоусов // Університетські наукові записки. — 2005. — № 3 (15). — С. 66–71.
4. Бобрик В. Перспективи спрощення в Україні судового розгляду цивільних і господарських справ із невеликою ціною позову в контексті європейського досвіду / В. Бобрик // Підприємництво, господарство і право. — 2015. - №3. — С. 11 -19.
5. Бобрик В. Спрощення судового розгляду справ з невеликою ціною позову: Європейський досвід і перспективи в Україні / В. Бобрик // Підприємництво, господарство і право. — 2016. - № 12. — С. 4 – 10.
6. Васильев С. В. Гражданское судопроизводство государств-участников СНГ / С. В. Васильев. — Х. : Харьков юридический, 2008. — 512 с.
7. Гражданский процесс Украины / под ред. Ю. С. Червоного. — К.: Истина, 2006. — 400 с.
8. Гражданский процесс: теория и практика / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Городец, 2008. — 352 с.
9. Гражданское процессуальное право : учебник / [С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.] ; под ред. М. С. Шакарян. — М. : ТК Велби, Проспект, 2004. — 584 с.
10. Кір'якова Н. П. Деякі аспекти необхідності вдосконалення положень Закону України «Про судовий збір» / Н.П. Кір'якова, Н.В. Хараджа // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2015. -№ 3 (24). — С. 113-121.
11. Кравчик М. Реалізація права споживачів на захист через призму категорії судового збору / М. Кравчик // Підприємництво, господарство і право. — 2016. -№11.- С. 19-23.

12. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. — 2-е изд., перераб. — М. : Норма, 2004. — 240 с.
13. Проблемы теории та практики гражданского судочинства : монография / В. В. Комаров, В. І. Тертишников, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
14. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 696 с.
15. Цивільне судочинство. Судова практика ; за заг. ред. А. Г. Яреми. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 336 с.
16. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / за ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2016. - 848 с.
17. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. С. О. Харитонов, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. — К. : Алеута; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 648 с.
18. Чернооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. / С. І. Чернооченко. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.

### Тема 13

1. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Луспенник. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. — (Серія «Судова практика»).
2. Бобровник О. Зловживання процесуальними правами в цивільному процесі / О. Бобровник // Право України. — 2008. — № 7. — С. 27–30.
3. Васильев С. В. Гражданское судопроизводство государств-участников СНГ / С. В. Васильев. — Х. : Харьков юридический, 2008. — 512 с.
4. Гражданский процесс Украины / под ред. Ю. С. Червоного. — К.: Истина, 2006. — 400 с.
5. Гражданский процесс: теория и практика / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Городец, 2008. — 352 с.
6. Гражданское процессуальное право : учебник / [С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.] ; под ред. М. С. Шакарян. — М. : ТК Велби, Проспект, 2004. — 584 с.
7. Короед С. О. Накладення арешту на майно та заборона дій щодо його відчуження як заходи забезпечення позову в цивільному процесі / С. О. Короед // Судова апеляція. — 2009. — № 1. — С. 82–91.
8. Кот О. Окремі аспекти зловживання процесуальними правами / О. Кот // Вісник Верховного Суду України. — 2017. — № 1 (197).- С. 36-44.
9. Куцик К. Заходи процесуального примусу, які застосовуються до порушників порядку в залі судового засідання / К. Куцик // Підприємництво, господарство і право. — 2017. -№4.- С. 19-23.
10. Куцик К. Класифікація заходів процесуального примусу у цивільному судочинстві / К. Куцик // Підприємництво, господарство і право. — 2016. - № 11. — С. 24-29.
11. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. — 2-е изд., перераб. — М. : Норма, 2004. — 240 с.
12. Луспенник Д. Д. Зловживання процесуальними правами: законодавча регламентація, способи виявлення та шляхи протидії / Д. Д. Луспенник // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2015. -№ 6 (27). — С. 150-171.
13. Проблемы теории та практики гражданского судочинства : монография / В. В. Комаров, В. І. Тертишников, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
14. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 696 с.
15. Ткачук А. Зловживання процесуальними правами за проектом нової редакції Цивільного процесуального кодексу України: поняття, ознаки, шляхи протидії / А. Ткачук // Право України. — 2017. — № 8. — С.205–214.

16. Ткачук А. О. Окремі форми зловживання процесуальними правами у цивільному судочинстві / А. О. Ткачук // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2017.- № 5(38).- С. 141-156.

17. Цивільне судочинство. Судова практика ; за заг. ред. А. Г. Яреми. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 336 с.

18. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / за ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2016. - 848 с.

19. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. — К. : Алеута; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 648 с.

20. Чернооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. / С. І. Чернооченко. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.

#### Тема 14

1. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Луспенник. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. — (Серія «Судова практика»).

2. Бек У. Основні стадії доказової діяльності адвоката у цивільному процесі / У. Бек, З. Добош // Підприємництво, господарство і право. – 2018. -№1.- С.4-7.

3. Білоусов Ю. В. Доказові презумпції у цивільному судочинстві : монографія / Ю. В. Білоусов, В. П. Феннич. — Х. : Харків юридичний, 2012. — 280 с.

4. Васильев С. В. Гражданское судопроизводство государств-участников СНГ / С. В. Васильев. — Х. : Харьков юридический, 2008. — 512 с.

5. Грабовська О. Специфіка формування предмету доказування в цивільному процесі / О. Грабовська // Підприємництво, господарство і право. - 2016. - № 3

6. Гражданский процесс Украины / под ред. Ю. С. Червоного. — К.: Истина, 2006. — 400 с.

7. Гражданский процесс: теория и практика / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Городец, 2008. — 352 с.

8. Гражданское процессуальное право : учебник / [С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.] ; под ред. М. С. Шакарян. — М. : ТК Велби, Проспект, 2004. — 584 с.

9. Дрогозюк К. Понятійний апарат доказування в цивільному процесі України та Франції / К. Дрогозюк // Підприємництво, господарство і право. – 2016. -№1.

10. Кравцов С. Дослідження та оцінка письмових доказів як невід’ємна частина права на справедливий судовий розгляд / С. Кравцов // Підприємництво, господарство і право. – 2016. - № 10. – С. 9-15.

11. Курило М. П. Процедури доказування в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві: порівняльно-правове дослідження / М. П. Курило // Судова апеляція. – 2016. - № 2.

12. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. — 2-е изд., перераб. — М. : Норма, 2004. — 240 с.

13. Луспенник Д. Застосування у судовій практиці доказових презумпцій та фікцій у системі розподілу обов’язків з доказування за новим ЦПК України / Д. Луспенник // Право України. — 2005. — № 8. — С. 56–60.

14. Ляшенко Р. Д. Презумпція законності судового рішення / Р. Д. Ляшенко, М. В. Власюк // Вісник Запорізького національного університету. – Юридичні науки. – 2013. - № 3. – С. 19-24.

15. Майданик Р. Основи аргументації рішення суду в цивільному судочинстві України / Р. Майданик // Право України. -2016. -№ 10. – С. 95-107.

16. Масюк В. Правові та фактичні презумпції в цивільному судочинстві / В. Масюк // Підприємництво, господарство і право. — 2008. — № 1.

17. Немеш П. Ф. Дослідження письмових доказів особистого характеру в цивільному процесі / П. Ф. Немеш // Форум права. - 2015. - № 4. - С. 201–205. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP\\_index](http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index).

18. Ніколенко П. Поняття судових доказів у господарському процесі / П. Ніколенко // Право України. — 2003. — № 9. — С. 78.

19. Панталієнко П. В. Деякі питання формування доктрини доказування у вітчизняній правовій науці / П. В. Панталієнко // *Юридичний науковий електронний журнал*. – 2016. - № 1. – С. 36-38.
20. Папкова О. А. Усмотрение суда / О. А. Папкова. — М. : Статут, 2005. — 413 с.
21. Петровський А. Фахівець у певній галузі знань як суб'єкт доказування в контексті реформи цивільного процесуального законодавства України/ А. Петровський // *Право України*. — 2017. — № 8. — С.57–64.
22. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
23. Рабінович П. М. Належне доказування як елемент права на справедливий судовий розгляд у судовому праві України ( в світлі європейських стандартів) / А.І. Рабінович, Б. Ратушна // *Право України*. -2015. -№ 3. – С. 87-97.
24. Ратушна Б. П. Обставини, що не потребують доказування у цивільному процесі України / Б. П. Ратушна // *Університетські наукові записки*. — 2006. — № 3–4 (19–20). — С. 193–198.
25. Руда Т. В. Належність і допустимість доказів у цивільному процесі США та України: порівняльно-правовий аналіз / Т. В. Руда // *Вісник Верховного Суду України*. — 2009. — № 12 (112).
26. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 696 с.
27. Смуригін О. О. Проблеми з оцінкою доказів у судовому засіданні / О. О. Смуригін // *Вісник Верховного Суду України*. — 2010. — № 10 (122).
28. Степанова Т. Поняття, сутність та предмет доведення в господарському процесі // Т. Степанова / *Право України*. — 2002. — № 2. — С. 49–52.
29. Супрун Т. С. Поняття предмета доказування у цивільному судочинстві / Т. С. Супрун // *Форум права*. – 2016. - № 5. – С. 190-198.
30. Ткачук А. Внутрішнє переконання судді як метод і результат оцінки доказів у цивільному процесі // *Підприємництво, господарство і право*. - 2016. - № 2
31. Цивільне судочинство. Судова практика ; за заг. ред. А. Г. Яреми. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 336 с.
32. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / за ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2016. - 848 с.
33. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонові, Н. Ю. Голубевої. — К. : Алеута; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 648 с.
34. Цюра Т. Загальні правила діяльності суду при дослідженні та оцінці доказів / Т. Цюра // *Підприємництво, господарство і право*. — 2002. — № 11. — С. 49–52.
35. Чернооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. / С. І. Чернооченко. — Вид. 2-ге, перероб. та доп. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.
36. Шальгин А. Предмет доказывания / А. Шальгин // *Юридична практика*. — 2007. — № 4 (474). — 23.01.
37. Ягодінський В. Правове значення преюдиціальності / В. Ягодінський // *Право України*. — 2004. — № 4. — С. 80–82.

#### Тема 15

1. Балюк М. І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М. І. Балюк, Д. Д. Луспенік. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 708 с. — (Серія «Судова практика»).
2. Бичкова С. С. Зустрічний позов як цивільна процесуальна форма захисту інтересів відповідача / С. С. Бичкова // *Вісник Верховного Суду України*. — 2010. — № 10 (122).
3. Білоусов Ю. В. Право на пред'явлення групового позову / Ю. В. Білоусов // *Право України*. -2015. -№ 9. –С. 56-62.
4. Бобрик В. Перспективи спрощення в Україні судового розгляду цивільних і господарських справ із невеликою ціною позову в контексті європейського досвіду / В. Бобрик // *Підприємництво, господарство і право*. – 2015. - №3. – С. 11 -19.

5. Бобрик В. Спрощення судового розгляду справ з невеликою ціною позову: Європейський досвід і перспективи в Україні / В. Бобрик // Підприємництво, господарство і право. – 2016. - № 12. – С. 4 – 10.
6. Бойко В. Б. Забезпечення доступу до правосуддя на стадії пред'явлення позову / В. Б. Бойко // Форум права. - 2016. - № 2. - С. 11–17.
7. Бородін М. Конституційне право громадян на звернення до суду за захистом своїх прав хистом своїх прав / М. Бородін // Право України. — 2000. — № 8. — С. 65.
8. Братель О. Категорії «позов» і «позовна заява» як складові цивільних процесуальних юридичних фактів / О. Братель // Підприємництво, господарство і право. - 2016. - № 2
9. Братель О. Позов – цивільний процесуальний та матеріально-правовий юридичний факт / О. Братель // Підприємництво, господарство і право. – 2016. - №1
10. Васильев С. В. Гражданское судопроизводство государств–участников СНГ / С. В. Васильев. — Х. : Харьков юридический, 2008. — 512 с.
11. Гнатенко А. В. Деякі особливості застосування судами заходів забезпечення позову при розгляді цивільних справ / А. В. Гнатенко, Д. Д. Луспеник // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 5 (105).
12. Головка К. Спірні питання порядку розгляду заяв про забезпечення позову в цивільному судочинстві / К. Головка // Підприємництво, господарство і право. – 2016. - № 12. – С. 24-32.
13. Гражданский процесс Украины / под ред. Ю. С. Червоного. — К.: Истина, 2006. — 400 с.
14. Гражданский процесс: теория и практика / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Городец, 2008. — 352 с.
15. Гражданское процессуальное право : учебник / [С. А. Алехина, В. В. Блажеев и др.] ; под ред. М. С. Шакарян. — М. : ТК Велби, Проспект, 2004. — 584 с.
16. Зразки процесуальних документів (заяви, позовні заяви, скарги, клопотання). Стратегія і тактика цивільного процесу : практичний посібник / Кравчук В. М. — К. : Атіка, 2007. — 352 с.
17. Івашкевич І. Реально забезпечити право на захист / І. Івашкевич // Право України. — 1999. — № 6. — С. 65.
18. Короед С. О. Накладення арешту на майно та заборона дій щодо його відчуження як заходи забезпечення позову в цивільному процесі / С. О. Короед // Судова апеляція. — 2009. — № 1. — С. 82–91.
19. Кохановський В. Колективний позов у сфері туризму (цивільний аспект) / В. Кохановський // Право України . -2015. - № 9. – С. 63-70.
20. Кравчук В. Тактика цивільного процесу: захист проти позову / В. Кравчук // Підприємництво, господарство і право. — 2002. — № 8.
21. Кройтор В. Судове провадження за масовими позовами: пропозиції з удосконалення українського законодавства у світлі досвіду країн Європейського Союзу / В. Кройтор // Право України. – 2015. - № 9. – С. 71-78.
22. Кузнецова Н. Громадянське суспільство і захист порушених прав численних груп у порядку масового позову / Н. Кузнецова // Право України. – 2015. - № 9. – С. 44-48.
23. Лемик Р. Проблемні питання порядку та умов зміни предмета або підстав позову в цивільному судочинстві України / Р. Лемик, Я. Гасяк // Підприємництво, господарство і право. – 2016. - №1
24. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права / Е. Г. Лукьянова. — 2-е изд., перераб. — М. : Норма, 2004. — 240 с.
25. Луспеник Д. Д. Настільна книга професійного судді при розгляді цивільних справ (складання судових процесуальних документів за новим ЦПК України) / Д. Д. Луспеник. — Х. : Харків юридичний, 2005. — 640 с.
26. Маан Б. Колективні позови в Європі / Б. Маан // Право України. -2015. -№ 9. – С. 13-17.
27. Майданик Р. Впровадження масового позову в право України: поняття, модель і сфера застосування / Р. Майданик // Право України. -2015. -№ 9. – С. 49-55.
28. Майстренко Л. Груповий позов у Швеції: загальна характеристика за законом / Л. Майстренко // Право України. -2015. -№ 9. – С. 38-43.

29. Морозова С. Є. Колективний позов. Досвід країн ЄС та перспективи запровадження в Україні / С. Є. Морозова // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2017.- № 2(35).- С. 150-163.

30. Нижний А.В. Спір про право у цивільному процесуальному законодавстві та судова практика / А. В. Нижний // Вісник Верховного Суду України. – 2014. - №12.

31. Норкус Р. Колективний позов у Литві / Р. Норкус // Право України. -2015. -№ 9. – С. 28-37.

32. Примак В. Питання забезпечення позову в нормах процесуального законодавства України / В. Примак // Юридична Україна. — 2003. — № 2. — С. 76–84.

33. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, В. В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.

34. Процесуальні документи у цивільних справах (теорія, методика, практика) : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. — К. : КНТ, 2007. — 1088 с.

35. Регіцці Г. Групові позови в Італії / Г. Регіцці // Право України. -2015. -№ 9. – С. 18-27

36. Романів В. Предмет позову в спорах, пов'язаних з орендою нерухомого майна / В. Романів // Підприємництво, господарство і право. – 2017. -№11.- С.49-50.

37. Романюк Я.М. Масовий позов: загальна характеристика, зарубіжний досвід і перспективи впровадження в Україні / Романюк Я.М., Майстренко Л.О. // Вісник Верховного Суду України. -2015. - №3. -С. 35-47.

38. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т. В. Сахнова. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 696 с.

39. Сільвестрі Е. Процедура дрібних позовів: міркування та ідеї з Європи й Італії для українських реформ / Е. Сільвестрі // Право України. — 2017. — № 8. — С.147–153.

40. Тимченко Г. Зміна предмету позову: питання теорії / Г. Тимченко // Бюлетень Міністерства юстиції. — 2004. — № 7. — С. 56–61.

41. Трач Ю. Ю. Передумови формування інституту групового позову в цивільному процесі України / Ю. Ю. Трач // Судова апеляція. — 2009. — № 1. — С. 99–103.

42. Цивільне судочинство. Судова практика ; за заг. ред. А. Г. Яреми. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 336 с.

43. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / за ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків : Право, 2016. - 848 с.

44. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонові, Н. Ю. Голубевої. — К. : Алеута; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 648 с.

45. Чорнооченко С. І. Цивільний процес : навч. посіб. / С. І. Чорнооченко. — Вид. 2–ге, перероб. та доп. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 472 с.

46. Штефан О. Позови про присудження у справах, що виникають із авторсько-правових відносин / О. Штефан // Підприємництво, господарство і право. – 2015. - №3 . – С. 20

#### 4. Інформаційні ресурси

1. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/a> — Законодавство України на сайті Верховної Ради України.
2. <http://www.dvs.gov.ua/> — Державна виконавча служба України.
3. <http://www.ccu.gov.ua/> — Конституційний Суд України.
4. <http://www.scourt.gov.ua/> — Верховний Суд України.
5. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/>— Верховний Суд.
6. <https://www.facebook.com/supremecourt.ua/> — Верховний Суд.
7. <https://court.gov.ua/> — Судова влада України.
8. <http://www.president.gov.ua/documents/> — Офіційні документи на Офіційному представництві Президента України.
9. <http://www.kmu.gov.ua/control/> — Урядовий портал.
10. <http://www.minjust.gov.ua/> — Міністерство юстиції України.
11. <http://zakon.nau.ua/> — Професійна юридична система Мега-НаУ.

12. <http://www.ligazakon.ua/> — Ліга:Закон — головний правовий портал України
13. <http://www.nbuv.gov.ua/portal/> — Наукова періодика України на сайті Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.
14. <http://www.reyestr.court.gov.ua/> — Єдиний державний реєстр судових рішень.

**Розробники навчально-методичних матеріалів:**

**Викладачі дисципліни** – професор кафедри цивільного права та процесу,  
кандидат юридичних наук, професор

\_\_\_\_\_ Ю. В. Білоусов  
\_\_\_\_\_ 2018 року

професор кафедри цивільного права та процесу, кандидат юридичних наук,  
доцент

\_\_\_\_\_ Н. Л. Бондаренко-Зелінська  
\_\_\_\_\_ 2018 року

доцент кафедри цивільного права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент

\_\_\_\_\_ О. М. Трач  
\_\_\_\_\_ 2018 року

доцент кафедри цивільного права та процесу, кандидат юридичних наук

\_\_\_\_\_ С. О. Якимчук  
\_\_\_\_\_ 2018 року

доцент кафедри цивільного права та процесу, кандидат юридичних наук

\_\_\_\_\_ М. Б. Гарієвська  
\_\_\_\_\_ 2018 року

Схвалено кафедрою цивільного права та процесу

\_\_\_\_\_ 2018 року, протокол № \_\_.

Завідувач кафедри \_\_\_\_\_ С.Д.Гринько

\_\_\_\_\_ 2018 року

Декан юридичного факультету

\_\_\_\_\_ С. А. Крушинський

\_\_\_\_\_ 2018 року

Погоджено методичною радою університету \_\_\_\_\_ 2018 року,  
протокол № \_\_.

Голова методичної ради \_\_\_\_\_ В.Т.Савицький

\_\_\_\_\_ 2018 року

Обліковий обсяг робочої програми –6,04 ум.др.арк.